

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÜÇ LIBERALİZM GELENEĞİNDE DEVLET, BİREY VE ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze YILDIRIM

MAYIS-2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÜÇ LİBERALİZM GELENEĞİNDE DEVLET, BİREY VE ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gamze YILDIRIM

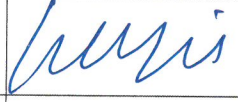
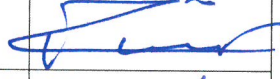

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hüseyin BAL

MAYIS-2019

TRABZON

ONAY

Gamze YILDIRIM tarafından hazırlanan “Üç Liberalizm Geleneğinde Devlet, Birey ve Özgürlük Anlayışı” adlı bu Çalışma 18.09.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği /~~oyçokluğu~~ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Doç. Dr. Hüseyin BAL	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Atila DOĞAN	Üye	☒	☐	
Doç. Dr. Nihat YILMAZ	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Gamze YILDIRIM

20.05.2019

ÖNSÖZ

Köklü bir geçmişe sahip olan liberalizm ideolojisi geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir kavram olarak varlığını sürdürmektedir. Ortaya çıkışından itibaren zaman içinde geçirdiği değişim ve dönüşümle liberalizm felsefesinin özellikle devlete yüklediği rol ve fonksiyonlarda değişiklikler meydana gelmiştir. Birey ve özgürlük kavramı liberalizmin doğuşunda etkili olan önemli kavramlar olarak yer edinmiştir. Bu sebeple üç ana gelenek olan klasik, modern ve neo-klasik liberalizm geleneğinde devlet, birey ve özgürlük kavramlarının inceleme konusu edilmesi, konunun özgünlüğü açısından ilgili alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

“*Üç Liberalizm Geleneğinde Devlet, Birey ve Özgürlük Anlayışı*” adlı çalışmanın konu seçiminin belirlenmesinden başlanarak her aşamasında yardım ve desteğini esirgemeyen, güler yüzü, anlayışı ve sabrı ile daima yanımda olan değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Hüseyin BAL’a, bana inanmaktan hiçbir zaman vazgeçmeyen, maddi ve manevi desteği sayesinde başarabildiğim değerli eşime, aramızdaki kilometrelerce mesafeye rağmen desteklerini daima hissettiğim, hayatımın her döneminde olduğu gibi bu süreçte de yanımda olan ve başarabileceğime inandıran annem ve babama, vazgeçtiğim ve pes etmek üzere olduğum anda verdiği moral ve motivasyon sayesinde her seferinde yeniden başladığım, değerli kardeşim Psikolojik Danışman İrem YILDIRIM’a teşekkürü bir borç bilirim.

Mayıs, 2019

Gamze YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LIBERALİZM: KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE.....	3-41
1.1. Liberalizm Kavramı	3
1.2. Liberalizmin Tarihsel Kökenleri	4
1.2.1. Feodalite	5
1.2.2. Rönesans ve Reform Hareketleri	6
1.2.3. Devrimler.....	7
1.2.3.1. Sanayi Devrimi	7
1.2.3.2. Fransız ve Amerikan Devrimleri	9
1.2.4. Klasik Liberalizmden Neo-Klasik Liberalizme	11
1.3. Liberalizmin Felsefi Kökenleri	13
1.3.1. John Locke ve Doğal Haklar Teorisi	14
1.3.2. David Hume ve Anti-Rasyonalist Liberalizm	16
1.3.3. Adam Smith ve Doğal Özgürlük	17
1.3.4. Jeremy Bentham, John Stuart Mill ve Faydacılık.....	19
1.3.5. Herbert Spencer ve Sosyal Evrim.....	21
1.3.6. Frédéric Bastiat ve Doğal Ahenk Düzeni	23
1.3.7. Benjamin Constant ve Özgürlük.....	26
1.3.8. Alexis De Tocqueville ve Demokrasi.....	27
1.4. Liberalizmin Temel İlkeleri	30
1.4.1. Bireycilik	30
1.4.2. Özgürlük.....	31
1.4.3. Kendiliğinden Doğan Düzen	33
1.4.4. Piyasa Ekonomisi	35

1.4.5. Hukukun Üstünlüğü ve Sınırlı Devlet	37
1.4.6. Liberal Devlet	38
1.4.7. Liberal Demokrasi	40

İKİNCİ BÖLÜM

2. LIBERALİZMİN TÜRLERİ	42-63
2.1. Klasik Liberalizm	42
2.1.1. Siyasal Liberalizm	44
2.1.2. Laisses-Faire Liberalizmi	46
2.1.3. İktisadi Liberalizm	47
2.2. Modern Liberalizm	49
2.3. Neo-Klasik Liberalizm	50
2.3.1. Neo-Avusturya Okulu ve Hayek'in Liberalizm Anlayışı	51
2.3.2. Chicago Okulu ve Friedman'ın Liberalizm Anlayışı	53
2.3.3. Virginia Okulu ve Buchanan'ın Liberalizm Anlayışı	54
2.3.4. Freiburg Okulu ve ORDO Liberalizmi	55
2.3.5. Liberteryenizm	57
2.3.5.1. Minimal Devletçi Liberteryenizm	59
2.3.5.2. Anarko Kapitalizm	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÜÇ LIBERALİZM GELENEĞİNDE DEVLET, BİREY VE ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI	62-82
3.1. Devlet Kavramı	62
3.2. Klasik Liberalizmde Devlet	64
3.3. Modern Liberalizmden Neo-Klasik Liberalizme Devlet Anlayışında Değişim	66
3.4. Birey Kavramı	70
3.5. Liberalizmde Birey ve Bireycilik	71
3.6. Üç Liberalizm Geleneğinde Bireye Bakış	72
3.7. Özgürlük Kavramı	74
3.8. Liberalizmin Temel Taşı Olarak Özgürlük	77
3.9. Üç Liberalizm Geleneğinde Özgürlük Anlayışı	79
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	83
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	86
ÖZGEÇMİŞ.....	93

ÖZET

Liberalizm, tarihsel kökenleri 17. yüzyıla kadar uzanan en köklü ideolojilerden biridir. Ancak liberalizm kavramı zaman içinde sosyal ve ekonomik olayların etkisiyle dönüşüme uğramış ve farklı şekillerde ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada üç ana liberalizm geleneği olan klasik, modern ve neo-klasik liberalizme değinilmiştir. Çalışmanın amacı, liberalizmin ortaya çıkışından günümüze değin meydana gelen sosyo-ekonomik olaylar sonucunda liberalizm ideolojisinde yaşanan değişim ve dönüşümler sonucunda bu üç liberalizm geleneğinde devlete yüklenen rollerde, bireye ve özgürlüğe bakış açısında ne gibi değişiklikler olduğunu ortaya koymaktır. Köklü bir geçmişe sahip olan ve günümüzde de önemli bir kavram olarak yer edinen liberalizm ideolojisinin ve bu ideoloji içerisinde üç geleneğin inceleme konusu edilmesi önem arz etmektedir.

Öncelikle liberalizmin tarihsel ve felsefi kökenlerinden başlanmıştır. Liberalizme katkısı olan önemli düşünürler ve fikirleri üzerinde durulmuş, daha sonra liberalizmin genelinde etkili olan temel ilkeler açıklanmıştır. Ortaya çıkan farklı liberalizm türleri incelenerek üç ana liberalizm geleneği olan klasik, modern ve neo-klasik liberalizmde devlet, birey ve özgürlük anlayışı inceleme konusu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Devlet, Birey, Özgürlük

ABSTRACT

Liberalism one of the oldest ideologies that date back to the roots to 17th century. But the concept of liberalism has been transformed because of the effects of social and economic events and has emerged in different ways.

In this study, it has been mentioned about classical, modern and neo-classical liberalism that are the tradition of three main liberalisms. The aim of the study is to reveal that what kind of changes occur perspective individual and freedom and state responsibility by given liberalism as a result of changes of liberalism ideologies are transformers and social-economic events from beginning of liberalism to nowadays. It is important that are the liberalism ideology and subject of study have a deep rooted past as an important concept.

Firstly, it has been started the historical and philosophical origins of liberalism. It has been dwelled on the important thinkers and their ideas to contributing to liberalism and then it has been explained the basic principles that were effective all across liberalism. It has been examined the concept of state, individual and freedom that is the tradition of three main liberalisms by examining the different types of liberalism that emerged.

Keywords: Liberalism, State, Individual, Freedom

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
İng.	: İngilizce
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

Liberalizm kavramı, ortaya çıkışından itibaren ayrımcılığa, baskıcı siyasi otorite, dinin hakimiyetine bir başkaldırı olarak kendini göstermiştir. Ancak zaman içinde dönüşüme uğramış ve farklı yorumları ortaya çıkmıştır.

“Üç Liberalizm Geleneğinde Devlet, Birey ve Özgürlük Anlayışı” isimli bu çalışma liberalizmin 17. yüzyılda ortaya çıkışından günümüze değin farklı düşünürler tarafından nasıl yorumlandığı, nasıl bir değişim ve dönüşüme uğradığı ve uğradığı bu değişimin toplum ve birey üzerindeki etkisi ortaya konulmaktadır. Çalışmanın temel varsayımı, liberalizm ideolojisinin doğuşundan itibaren birçok farklı türünün ortaya çıkmasına rağmen liberal gelenek içerisinde üç ana çizginin bulunmasıdır. Bunlar klasik, modern ve neo-klasik liberalizmdir. Bu çalışmada üç ana yaklaşımın devletin fonksiyonlarına, bireye ve özgürlük anlayışına bakış açısı incelenerek temel farklılıklar üzerinde durulmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde genel olarak liberalizm kavramı hakkında yapılan farklı tanımlamalar ve liberalizm ideolojisinin tarihsel kökenleri üzerinde durularak kavramsal ve tarihsel çerçeve oluşturulmuştur. Daha sonra liberalizmin düşünsel temelleri üzerinde durulmuş ve liberalizmin öncüsü olarak kabul edilen John Locke’tan başlanarak liberalizmin felsefi kökenlerinin oluşmasında önemli yer edinmiş olan David Hume, J. Stuart Mill, Herbert Spencer, Alexis De Tocqueville gibi önemli düşünürlerin fikirleri ve liberalizme katkıları incelenmiştir. Son olarak liberalizmin temel fikirlerinin neler olduğu konusunda farklı düşünürler tarafından birçok fikir ileri sürülmesine rağmen genel olarak liberalizmin bütününe kapsayan bireycilik, özgürlük, doğal/kendiliğinden düzen, piyasa ekonomisi, hukukun hakimiyeti ve sınırlı devlet, liberal devlet, liberal demokrasi ilkeleri incelenmiş ve liberalizm kavramı daha net bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde liberalizmin türleri incelenmiş en eski liberal gelenek olan klasik liberalizm anlayışından başlanarak siyasal liberalizm, laissez-faire liberalizmi, iktisadi liberalizm gibi farklı liberalizm türleri açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra klasik liberalizmden bir sapma olarak ortaya çıkan ve liberalizmin diğer iki ana çizgisini oluşturan modern liberalizm ve neo-klasik liberalizmin temel özellikleri üzerinde durulmuştur. Neo-klasik liberalizm anlayışı içerisinde ortaya çıkan liberal düşünce okulları olan Hayek’in liderliğinde kurulan Neo-Avusturya Okulu, Friedman’ın öncülüğünde kurulan Chicago Okulu, Buchanan’ın öncülüğünü yaptığı Virginia Okulu ve ORDO liberallerinin öncülüğünde Freiburg Okulu’nun fikirleri ve neo-klasik liberalizme katkıları incelenmiştir.

Liberteryenizmin kendi içinde alt çizgilere ayrıldığı ve minimal devletçi çizgideki liberteryenlerin devletin görev ve yetki alanının olabildiğince sınırlandırılarak, güvenlik ve adâlet dışında başka bir görev vermez iken; anarko kapitalistlerin, liberalizmin özgürlük ve bireycilik ilkelerinin siyasi iktidara bütünüyle karşı çıktığı fikirleri incelenerek, konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, asıl olarak çalışmanın ana konusu ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde, öncelikle devlet kavramı üzerinde durularak klasik liberalizmde devlet anlayışı incelenmiştir. Daha sonra modern liberalizmden neo-klasik liberalizme kadar devlete bakış açısında meydana gelen değişim ve üç liberalizm geleneğinde zaman içerisinde devlet olgusunda ve devlete yüklenen rollerde ne gibi değişiklikler olduğu açıklanmaya çalışılmış, temel farklılıklar üzerinde durulmuştur. Daha sonra birey kavramı açıklanarak liberalizmde birey ve bireyciliğin önemi üzerinde durulmuştur. Klasik liberalizmde bireye yapılan vurgu modern liberalizmde kolektivizm olarak karşımıza çıkmıştır. Modern liberalizmin bireyden çok topluma yaptığı vurgunun aksine neo-klasik liberalizmde klasik liberalizmde olduğu gibi bireycilik ön plana çıkmıştır. Üç liberalizm geleneğinde birey anlayışı ayrıntılı olarak incelendikten sonra özgürlük kavramı üzerinde durulmuştur. Liberalizmin en temel yapı taşlarından biri olan özgürlüğün kavramsal açıklamasının ardından liberalizm ideolojisi için önemi irdelenerek üç liberalizm geleneği içerisinde özgürlük anlayışı farklı düşünürlerin görüşleri ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LIBERALİZM: KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1. Liberalizm Kavramı

Liberalizmin birçok ideolojiden daha uzun bir geçmişi vardır. Bu sebeple liberalizmi tanımlamak oldukça zordur. Liberalizmin kendi içinde farklılıklar olması ve çelişkiler barındırması farklı liberalizm tanımlamalarına sebep olmaktadır (Berktaş, 2007: 49). Bu sebeple liberalizmin tanımı yapılırken birçok açıdan bakılarak, kendi içindeki farklılıkların değerlendirilmesi gerekmektedir.

Liberalizm kavramı, İngilizce kökenli bir kelime olan “liberty” kelimesinden türetilerek ortaya çıkmıştır. Bu kelime İngilizce’de “özgürlük”, “hürriyet” ve “serbestlik” anlamlarına gelmektedir (Aktan, 1995: 3). “Liberal” kavramı, Avrupa’da 14.yüzyıldan itibaren farklı anlamlarda kullanılmıştır. Latince “liber” sözcüğü “özgür” olan halk sınıfını (köle olmayan insanları) ifade etmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte, “liberal” terimi de yardımda bulunan, eli açık insanlara atfen “cömert” anlamında kullanılmıştır, aynı zamanda “açıklığı” veya “açık görüşlülüğü” anlatmak için kullanılan bir kavram olmuştur (Heywood, 2016: 47).

Liberalizm, farklı ağız ve ortamlarda, farklı anlamlarda kullanılabilen bir kavramdır. Bu şekilde sıklıkla keyfi olarak kullanılmaktadır. Liberalizm, Ortodoks Marksizm ve sosyalistler için kapitalizmin meşrulaştırılması olarak görülürken, muhafazakarlar için ahlaki görecelik olarak görülmektedir. Bazen katı bir ideoloji iken bazen de açık fikirlilik ve hoşgörü gibi olumlu fikirleri anlatmak için kullanılmaktadır. İdeolojik anlamından ziyade liberalizm kavramı serbestiyetçi kültür tarafından olumlu olarak kullanılırken muhafazakarlar tarafından ahlaki anlamda olumsuz olarak nitelendirilmektedir. Liberalizm bazıları için iktisada ilişkin bir ideoloji iken bazıları için iktisadi yönü sadece bir ayrıntı olarak kalmaktadır. Liberalizm, bir ideoloji olduğu gibi ilkeler ve değerler bütünü olarak da tanımlanabilir. Kökeni Aydınlanma’ya ve bireylerin dokunulamaz ve devredilemez haklarının savunulmasına dayanmaktadır (Gürpınar, 2016: 10).

Liberalizm terimi, siyaset biliminde kullanılan birçok terime nispetle oldukça yenidir. Aslı Latince olan kavram İspanyolcadan türetilmiş bir kelimedir. İspanyolcadan İngilizceye geçmiş olan “liberalizm” kavramı ilk defa 19. yüzyılın başlarında siyasi alanda kullanılmaya başlamıştır. Kelime önceki zamanlarda İngiltere kökenli politikaları anlatmak amacıyla kötüyeyici bir anlamda

kullanılmıştır. Daha sonraki yıllarda İspanyollar “*liberal*” kavramını İngiltere kökenli siyasi olayları nitelemek amacıyla kullanılmıştır. Parlamenter yönetim ilkelerini savunan milletvekilleri “*liberales*” olarak adlandırılmıştır. Zamanla “*liberal*” kavramının kullanımı yaygınlaşmıştır. Yüzyılın sonlarına doğru siyasi literatüre yerleşmiş, “*laissez-faire laissez passer*” (bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler) ifadesinin yerini almıştır. Zamanla düşünce özgürlüğünü, basın özgürlüğünü, ifade hürriyetini ve serbest ticareti savunanları nitelemek için kullanılan bir kavram olmuştur. (Yayla, 2015: 27-28).

Aktan (1995: 3), liberalizmi “özgürlüğü savunan bir düşünce” olarak tanımlamakta ancak bu tanımın günümüz için liberalizmi açıklamada yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Ona göre liberalizm daha kapsamlı olarak bireylerin haklarını ve özgürlüklerini güvence altına alan, devletin müdahalesinin en az seviyede olduğu ve piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakıldığı bir doktrindir. Bu tanıma göre liberalizm, temelinde bireycilik ve özgürlüğün olduğu ve devletin müdahalesinin en alt seviyeye indirildiği bir ideolojidir.

Berktaş (2007: 50) ’a göre ise liberalizm kavramı genel anlamda “aydınlanma geleneğine dayanan ve siyasal iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp savunmaya yönelik siyasal ve ekonomik felsefe” olarak tanımlanmaktadır.

Liberalizm ile ilgili bu kavramsal analiz için kavramın tarihsel kökenlerine bakmak gerekmektedir.

1.2. Liberalizmin Tarihsel Kökenleri

Liberalizm, ortaçağ düzeninin çözülmesiyle doğmuştur. Bilindiği gibi Ortaçağda papa, imparator ve yerel güçlerin karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduğu bir düzen hakimdi. Bu düzende, imparator kilise tarafından kutsanmakta ve bu sayede diğer otoritelerce tanınmaktaydı. Liberalizmin kökenlerini, bu düzeni değiştiren unsur ve faktörlerde aramak gerekmektedir. Şüphesiz, tarihsel gelişim boyunca, birçok tarihi olay liberalizmin doğuşu ve gelişiminde etkili olmuştur. Mesela Ortaçağ düzeninin çözülmesiyle birçok ulus devlet ortaya çıkmış ve bu devletler eski düzen yerine yeni bir düzen oluşturma arayışı içerisine girmişlerdir. En genel anlamda liberalizmin bu arayışın bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla liberalizm, bireyin haklarını ve özgürlüğünü kısıtlayan hatta yok eden olgulara karşı mücadeleden doğmuştur (Çetin, 2002: 80-81).

Liberalizm kendisini modern çağa geçişte yaşanan devrimlerin bir sonucu olarak açıklamaktadır. Ortaçağ düzenini etkileyen ve çözen her değişim liberalizme yapılan bir katkı ve kazanım olarak değerlendirilmektedir (Çetin, 2007: 26). Liberalizm kavramı ya belirli bir geleneği özetlemek için kullanılmış ya da siyasal iktidara karşı bireyi ve onun haklarını vurgulayan ve

koruyan bir yaklaşımı belirtmek için kullanılmıştır. Bu sebeple liberalizmin doğuşu ve gelişim süreci ile egemen güce karşı fermanlar yoluyla bireysel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi süreci birlikte ilerlemektedir (Berktaş, 2007: 52). Ortaçağ'a damgasını vuran temel yapı; sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri toprak ile bağdaştıran ve Avrupa'da toplumun yaşam tarzını belirleyen Feodalitedir. Bu sebeple bu temel yapının öncelikli olarak incelenmesi gerekmektedir.

1.2.1. Feodalite

Ortaçağ düzeninin temel yapısı olan feodalite, bütün ilişkilerin ve her şeyin meşruiyet kaynağını oluşturan tek ve bölünmez bir Hıristiyan ülkesinin varlığı, iktidarın yönetim birimleri arasında hiyerarşik olarak dağılımı, kralın dünyevi alanda, papalığın ise uhrevi alanda evrensel bir nüfuza sahip olduğu iddiası, kral ve kilise arasında toplum üzerinde üstünlük mücadelesi olarak ifade edilebilir (Çetin, 2007: 27).

Feodal toplumda var olan örgütlenmede bir takım bölünmeler mevcuttur. İlk bölünme yöneten-yönetilen arasındaki bölünmedir. İkincisi ise yönetenler kesimi arasındaki bölünmedir. Bu bölünme şu şekildedir; şövalyeler, soylular ve rahipler. Bu bölünmeler, Ortaçağda toplumu oluşturan tabakalar arasında işbölümü esasına göre farklılıkların meydana geldiğini ifade etmektedir. Bunun sonucunda dua edenler, çalışanlar ve savaşanlar olarak üçlü bölünme meydana gelmektedir. Kilise bu üçlü bölünmeleri Tanrı iradesinin bir sonucu olarak ifade etmekte ve bu durumu meşru göstermekteydi. Bu anlayış toplumu üç tabakaya ayırmakta, bu tabakalar arasında herhangi bir hareketliliğe de izin vermemekteydi (Duby, 1990: 91).

12. yüzyıldan itibaren Avrupa'da bir dönüşüm süreci başlamıştır. Bu dönüşüm sürecinde ticaretin canlanması ile beraber kent yaşamı önem kazanmış ve kentler siyasal iktidar düzeni içerisinde yer almıştır. Avrupa'da modern devletin en belirgin unsuru olan "ülke" kavramı ağırlık kazanmaya başlamış ve kralın iradesinden bağımsız gelişen burjuvazi iktidarda pay arayışı içine girmiştir (Çetin, 2007: 28). Bu değişim ve dönüşüm ile feodal toplum örgütlenme sarsılmış ve parasal araçların yayılması, ekilen alanların genişlemesi ve nüfusun artması ile kilisenin toplum üzerindeki etkisi giderek azalmıştır. Tüm bu gelişmeler kilisenin toplum üzerindeki tekeli kırılmış, kilisenin Hıristiyanlığı yorumlayışını etkilemiştir. Manastırların karşısına üniversitelerin çıkması ile bilimde, felsefede belirli bir özgünlük ve özgürlük doğmaya başlamıştır (Duby, 1991: 158).

Tarihsel olarak, Avrupa'da feodalizmin çöküşü ve kapitalist piyasa toplumunun yükselişe geçmesiyle, liberalizm gelişmiş bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Bu ideolojiye ilişkin fikirler, köklü reformu ve devrimci değişimleri hedeflemekteydi. Bu nedenle 17. Yüzyıl'ın İngiliz Devrimi, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi gibi devrimci gelişmeler, "liberal" kavramını açıkça kullanmıyor olsa bile, belirgin bir biçimde liberal unsurları içermekteydi (Heywood, 2016: 48).

Liberalizmin ortaya çıkışı ve gelişiminde etkisi olan Rönesans ve Reform hareketleri ile devrimlerin de üzerinde durulması gerekmektedir.

1.2.2. Rönesans ve Reform Hareketleri

Krallıklarla beraber uluslar da ortaya çıkmıştır. Bununla beraber ulusal ayrımlar da belirgin hale gelmiştir. 10 ve 15. Yüzyıllar arasında orta sınıf güçlenmiş ve yaşam şartlarındaki değişim tüm toplumu etkilemiştir. Eski düzenin tüm kurumları ulusal devlet ölçeğinde yeniden oluşturulmuştur. Burjuvazi ve krallık bir ortaklık içine girmiş, burjuvazi bu ortaklıktan kendine düşen payı istemeye başlamıştır. Burjuvazinin ilk isteği ticaretin korunması ve güvenlik ihtiyacı için ordu kurulması olmuştur. Kralın gücü burjuvazinin mali desteğine bağlı hale gelmiştir. Kral, mali desteğin devamlılığı için ticareti artırıcı ve tüccarları özgür kılıcı kanunlar çıkarmıştır. Kralın karşısında kalan tek güçlü rakip ise kilise olmuştur. Papanın gücü tek başına tüm feodal lordlardan daha etkili olduğu için kral ve kilise arasında çatışma yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Kilise her yönden halkı etkileyerek toplumu kendine bağımlı hale getiriyordu. Ayrıca kralın uygulamalarını eleştirerek ülkenin ve yönetimin iç işlerine karışmaktaydı. Ortada kral ve kiliseden oluşan iki başlı bir iktidar vardı. Böylece kral burjuvazi sınıfının desteğini alarak Katolik kilisesine karşı mücadeleye girdi (Huberman, 1974: 85-97).

Krallıkla çatışmaya giren papalık uyguladığı politikalar ile bir süre sonra halkın tepkisini çekmeye başladı. Kilisenin her yönüyle yeniden düzenlenmesi fikri geniş halk kitleleri tarafından kabul görünce bu durum reform hareketlerinin başlamasına sebep oldu. Reform hareketleri papalığın iktidarını zayıflatırken aynı zamanda siyasal iktidarın da güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Kiliseye karşı reform hareketlerinin başarıya ulaşması için kralın gücüne ihtiyaç vardır. Krallıklar kiliseyi denetim altına almak için gücü tek bir merkezde toplayarak devleti düzenli bir bürokrasiye dönüştürmüştür. Sonuç olarak düzenli bir ordu kurulmuştur. Reform hareketinin sonucu olarak Avrupa tarihsel bir değişim sürecine girmiştir. Reform hareketi Rönesans'la birlikte ortaçağdaki kilisenin baskısından ve dinsel felsefeden sıyrılmayı sağlayan "özgürlük hareketi" olarak ortaya çıkmıştır. Luther, Zwingli, Calvin gibi düşünürler reform hareketini başlatan görüşlerini tüm Avrupa'ya yaymışlardır. Reform hareketinin tüm dünyayı etkileyen sonuçları şunlardır: evrensel bir örgütlenme olan kilisenin hiyerarşik yapısı dağılmıştır. Dinsel ve felsefi anlamda özgürleşme süreci başlamıştır. Dinsel otorite, siyasal iktidara tabi duruma gelmiştir. Kazanma ve biriktirme sonucu bir kapital doğmuştur (Ağaoğulları-Köker, 1991: 82-145).

Aydınlanmanın ayrıcalığı konusunun insan olması ve teorilerden çok deney ve tecrübeye yer vermesidir. Bu felsefe yalnızca bilmeyi değil bilgi metoduyla hayata kılavuzluk etmeyi amaçlamaktadır. Aydınlanmanın temel özelliği laik bir dünya görüşünü hayatın her alanında gerçekleştirmeyi tasarlamasıdır. 18. Yüzyılın aydınlanma felsefesi İngiltere'de başlamıştır. Aydınlanma liberalizmi doğurmuştur (İşçi, 2012: 276).

Rönesans hareketi ile tüm siyasal ve sosyal olgulara bakış açısında büyük bir niteliksel değişim meydana gelmiştir. Avrupa açısından Rönesans, insan aklına olan güven ile birlikte Aydınlanma çağının başlaması ve bir dönüşüm aynı zamanda bir devrim niteliğindedir (Çetin, 2007: 32). Rönesans'ın merkezinde her şeyin ölçüsü olarak insanı temel alan Hümanizm anlayışı vardır. Ortaçağdaki insan anlayışı reddedilerek bilimde, sanatta ve birçok alanda özgür insan anlayışı savunulmaktadır. İnsan her alanda yüceltilerek, akılcı, ferdiyetçi ve rasyonel birey ortaya çıkmıştır. Hümanizm felsefesi insanı doğaya, bilime, sanata yöneltmiş ve çok hızlı bir gelişme ortaya çıkarmıştır. Astronominin, coğrafya bilgisinin gelişmesi ile kilisenin dogmatik düşünceleri yalanlanarak kilisenin değerleri zayıflamıştır (Çetin, 2007: 33).

Rönesans hem süreklilik içinde bir değişim hem de geçmişle köktenci bir kopuşu ifade etmektedir. 12. yüzyıldan itibaren ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda sürekli bir değişim söz konusudur. Rönesans'la birlikte insan anlayışında meydana gelen değişim ve bununla birlikte vurgulanan özgürlük kavramı en önemli boyutudur. Rönesans'ın liberalizm açısından önemi, değişen insan anlayışı ile birlikte özgürlük kavramı etrafında oluşan bireycilik anlayışına temel oluşturması ve yeni bir felsefenin gelişiminde temel oluşturmasıdır. Rönesans ile birlikte birey toplumdaki ayrı bir varlık olarak düşünölmeye başlamıştır. Tüm toplumsal bağlardan soyutlanmış bir insan anlayışı ortaya çıkmıştır. İnsan aklının tek yol gösterici olduğu kabul edilerek akla uygun rasyonel bir düzenin kurulmasında arayışlar başlamıştır. Liberal arayışlar ve devrimlerle özgürlük, eşitlik, kardeşlik vb. sloganlar bu arayışın sonuçları olarak ortaya çıkmıştır (Ağaoğulları-Köker, 1991: 155-157).

1.2.3. Devrimler

Ortaçağ düzenindeki feodal yapının çözölmesiyle ulus-devletler doğmuş ve liberalizm ideolojisinin üzerinde gelişeceği bir taban oluşmuştur. Krallığın ve papanın evrensel nüfuzu yerine ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Tanrının yerini akıl, papanın yerini rasyonel birey, feodal ilişkilerin yerini ise ülkenin uyrukluğu almıştır. 1750-1850 yılları arasında gelişen Sanayi Devrimi ve 18. yüzyılda gerçekleştirilen Amerikan ve Fransız devrimleri, liberalizmin etkilerinin tüm Avrupa'ya yayılmasına ve liberalizmin siyasal sistem olarak yükselmesine sebebiyet vermiştir.

1.2.3.1. Sanayi Devrimi

Sanayi Devrimi, liberalizmin oluşup yerleşmesini sağlayacak yapısal ve düşünsel değişimlerin temelleri üzerinde ortaya çıkmıştır. Bu devrim liberalizmin önemli gelişim aşamalarından biri olmuş, burjuvaziye iktidara geçirek liberalizmin sloganı olan "laissez-faire" ilkesini ekonomide yetkin kılmıştır (Çetin, 2007: 34).

Düşünce yapısında meydana gelen bir takım değişimler Sanayi Devrimi'nin temellerini oluşturmuştur. Bunlar; doğa ve insan anlayışındaki değişmeler, maddeye yönelme, bireycilik ve rasyonalizmdir. Girişimciliğin aileden ayrılması, sermaye birikiminin artması, üretimin işbölümüne dayanması, rasyonel çıkarlar ve sınıf ayrımı yeni bir toplumsal yapının oluşmasında etkili olmuştur (Aron, 1974: 91-93).

Sanayi Devrimi ilk kez dış ticaretin geliştiği ve sermaye birikiminin hızlandığı İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Teknik icatlar ve yeni ekonomik buluşlar sayesinde üretimde makineye geçilmiştir. Daha sonra Fransa ve Batı Avrupa'dan Amerika'ya yayılmıştır (Maillet, 1983: 142).

Ekonomik ve sosyal yapıdaki bazı değişimler Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Bu değişimler şunlardır; teknik alanda buluşların artması, tarımsal alanda üretimin artması ve bunun sonucunda üretim fazlası ürün elde edilmesi, nüfusun patlaması, şehirlere göçlerin artmasıyla beraber ucuz iş gücünde artış, büyük keşiflerin yapılması ve uluslararası ticaretin artması, Avrupa'ya değerli madenlerin akımı ve bunun zenginliği artırması, yatırımların artması, ulaşım ve taşıma alanlarında altyapının artması, piyasaların ve ekonominin bütünleştirilmesi (Hamitoğulları, 1986: 147-167).

Sanayi Devrimi'nin yarattığı ortamda burjuvazi güçlenmiş ve kendini güçlü tutacak devlet anlayışlarını savunmuştur. Özgürlüğün her alanda yayılması için çalışmaya başlamıştır. Liberal ekonomik özgürlüğün sağlanmasında özel mülkiyet ve serbest girişim gibi talepler temel konular olmuştur. Sanayi Devrimi, kapitalizm, serbest girişim ve özel mülkiyet alanlarındaki gelişmeler, liberalizmin ekonomik tabanı için zemin oluşturmuştur (Çetin, 2007: 34).

Özetle, 18. yüzyıldan itibaren dünya üzerindeki pek çok ülkenin problemlerinin kaynağında, Aydınlanma akımının bulgularıyla gelişen sanayileşmenin getirdiği hayat şartları yer almaktadır. Sanayileşmenin yaygın ve etkin gücü Sanayi Devrimi ile kendini göstermiştir. İnsanoğlu bilimle birlikte evreni daha iyi ve eksiksiz kavramaya başlamıştır. Dönüşüm süreci içerisinde eski düzen ile yeni sanayi düzeni arasında egemenlik mücadelesi olmuştur. Bu süreçte meydana gelen sorunlardan biri hangi kurumların aynen devam edeceği hangilerinin değiştirileceği veya vazgeçileceği konusu olmuştur. Toplumsal yapıyı oluşturan kurumlar her toplumda farklı aşamalardan geçerek farklı biçimlerde oluşmuşlardır. Sonuç olarak sanayi toplumuna atfedilen özellikler en uç noktalarda bile kendini hissettirmiş ve kabullenilmiştir. Sanayileşmenin meydana geldiği toplumda istenilen düzen Tanrının emrine değil akıl ürünü ilkelere dayanan düzendir. Dolayısıyla din ve gelenek dışı fikirler uğruna yapılan mücadeleler olumlu sonuçlar vermiştir. İnsanların eşitliği, hürriyet ve siyasi haklar gibi fikirler kısa zamanda bildiriler haline gelmiştir. Halk sınıfının gücünün büyümesi ile var olan feodal kurumlar eleştirilmeye başlamıştır. İşte bu gelişmelere İngiltere'de Locke, Berkeley, Hume, Almanya'da Wolf, Fransa'da ise Rousseau, Montesquieu ve Diderot öncülük etmiştir. İnsan hakları, özgürlük ve demokrasinin temelleri

atılarak kısa zaman içerisinde devlet hukukunun önemli ilkeleri haline gelmiş ve uygulamaya konulmuştur. İşte İngiltere ve Almanya'da başlayan bu gelişmeler daha sonra Fransa'da da gündeme gelmiş ve günden güne bilinçlenen ve bilinçlendikçe sorgulayan halk, isyandan isyana sürüklenmiştir (Bairagdarov, 2003: 1-2). İngiltere ve Almanya'da devlet ve halk arasında bir anlaşmaya gidilerek siyasi kargaşalara yol verilmezken Fransa ve Amerika'da değişim isteği büyük kargaşaların meydana gelmesine sebebiyet verdiği ve sonucunda ortaya çıkan Fransız ve Amerikan Devrimleri kısaca açıklanacaktır.

1.2.3.2. Fransız ve Amerikan Devrimleri

Liberal düşüncelerin yerleşmesine paralel olarak, ticaret ve kentleşmenin ilerlemesi ile yeni bir orta sınıfın doğuşu arasında doğrusal bir ilişki vardır. Örneğin Venedik ve Hollanda cumhuriyetlerinin ticarete dayalı olan hoşgörülü rejimleri, liberalizmin ilk etkileri olarak sayılabilir. Ticaret ve kentleşmede ortaya çıkan bu gelişmeler, ortaçağ sistemini de değiştirmiş ve ekonomide merkantilist politikanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. "Merkantilizm", devletin ekonomiye müdahale etmesini salık veren bir ekonomik sistemin adıdır. Ancak devletin ekonomiye bu müdahalesi, girişimciliğin engellenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu ise yeni gelişmekte olan orta sınıfın buna direnmesine sebep olmuştur. Bu direniş, öncelikle kiliseye daha sonra mutlak monarkların yönettiği merkantilist devletlere karşı bir devrim şeklinde olmuştur. Ortaya çıkan Fransız ve Amerikan devrimleri, liberalizm tarihinde kritik bir öneme sahip olmuştur. Daha sonra Locke ve Montesquieu gibi düşünürlerin teorilerini destekleyen ve bireyin haklarını güvence altına alan bildiriler yayınlanmaya başlamıştır. Liberalizmin gelişim aşamaları özgün tarihsel koşullar sebebiyle, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermiştir. Buna rağmen liberalizmin yarattığı etki, kendisini bütün Avrupa'da hissettirmiştir (Berktaş, 2007: 55-57).

Faydacılık ve liberalizm akımlarının ortaya çıkıp gelişim göstermesi özellikle İngiltere'de ve Avrupa'da belirli ekonomik ve sosyal aşamaların sonucunda olmuştur. Amerikan devrimi sırasında toplumun ekonomik ve sosyal ilişkilerinde tarım ağır bastığı için Amerikan devrimine de tarım toplumu şekil vermiştir. Bunlar, özgürlüklerinin doğuştan kazanıldığına inanan ve Püriten görüşe sahip olan çiftçilerdir (Akın, 1968: 30).

Avrupa ve İngiltere'deki baskıcı rejimlerden kaçan göçmenler Amerika kıyılarından karaya çıkmışlardır. Artan göçlerle beraber çeşitli kolonilerde milliyetçilik akımı gelişmeye ve yayılmaya başlamıştır. İngiliz kolonilerinin başında bir vali ve halkın seçtiği meclis vardı. Bozulan bütçe ve ağır vergilerin konulması ile birlikte koloniler İngiltere'ye karşı eylemlere başladı. Bu eylemler sonrası Filadelfiya'da iki kıta kongresi yapılarak koloni halkının özgür ve bağımsız olması konusunda önemli kararlar alındı. Amerikan kolonileri 1775'te İngiltere'ye karşı bağımsızlık için savaşa başladı (Çetin, 2007: 36).

Amerika bağımsızlık savaşını bütün Avrupa'yı etkisi altına alan ve Virginia İnsan Hakları Bildirisi olarak da anılan "4 Temmuz 1776 Bağımsızlık Bildirgesi" ile noktalandı. Bu belge aynı zamanda siyasal liberalizmin ilk ve en önemli belgesi olarak tarihe geçmiştir (Byrce, 1962: 3).

Amerika devrimi Kıta Avrupa'sını etkilemiş ve Amerika'daki gelişmeler İngiltere ve Fransa'ya yol göstermiştir. Fakat Amerikan Devriminden daha etkili olarak 1789'da Fransa'da bir devrim yaşanmıştır. Fransız Devriminin savunduğu fikirler daha hızlı yayılma imkanına sahipti. 16. yüzyılda başlayıp 18. Yüzyılda gelişen burjuva sınıfı kral ve aristokrasiden iktidarı zorla almıştı. Bastil yıkılıyorken feodalite de son dönemlerindedi. Burjuva sınıfı, halkın desteğini alarak soylular ve ruhbanlara karşı tüm Avrupa'da devrimlere başlamıştı. Eski düzen yıkılıp yeni bir düzen ortaya çıktı ve bu düzenin sözcülüğünü "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" üstlendi. Toprak mülkiyeti sınırlandırılarak tüm insanlar yasalar önünde eşit kabul edildi (Ateş, 1994: 71-72).

Fransız Devriminin doğurduğu İnsan Hakları Bildirisi liberalizmin savunduğu temel değerler açısından destekleyici nitelikte bir belgedir. Bu belge liberalizmin hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir adım oluştur. Bildiri, herkesin yasa önünde eşit sayılacağı ilkesine dayanıyor ve eski düzenin yapısını yıkıyordu. Yurttaşlar yasa önünde eşit sayılmakta ve her türlü görev ve rütbe eşit olarak kabul edilmekteydi. Bu ilan eski düzeni temelden yıkarak keyfi tutuklama ve cezaları yasaklamaktaydı. Eski düzenin sansürcü sitemi yerine konuşma, yazma ve yayın özgürlüğünü getiriyordu. Keyfi vergileme sistemi yerine vergi koymayı ulusun temsilcilerinin iradesine bağlıyordu. Vergide adalet ve eşitlik ilkesini getiriyordu. Kilisenin insanların vicdanı üzerindeki baskısı yerine dini inanç özgürlüğünü getiriyordu. Hiç kimse inançları nedeniyle rahatsız edilemeyecek ilkesini savunuyordu. Bildiri, liberalizmin temel ilkelerini dile getirirken çağdaş hukuk anlayışını da liberalizm ile bağdaştırmaktaydı. Liberalizmde olduğu gibi bildiride de devletin varlık nedeni insanların sahip olduğu hak ve özgürlüklerin korunmasıdır. Egemenlik ulusa aittir, devlet toplumun yararı için vardır. Hiç kimse ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz (Çetin, 2007: 37-38).

Bildiri, giriş bölümünde insan haklarının evrensel olduğundan bahsetmiş ve insan haklarının doğal haklar olduğunu belirtmiştir. Doğal haklar insanın insan olmasından kaynaklanan haklardır. İnsan dışında hiçbir güç ve iktidar bu hakların kaynağı değildir. Bu haklar devredilemez, vazgeçilemez ve zaman aşımına uğramaz. Aynı zamanda kutsaldır ve ihlal edilemez. Devletin amacı da insanların bu haklarını korumaktır. Bu doğal haklar özgürlük, güvenlik, mülkiyet ve baskıya direnme haklarıdır (Sezgin, 1989: 14). Görüldüğü üzere Fransız Devrimi'nin getirdiği ilkeler liberalizmin ve liberal düşünürlerin teorilerinin temelini yansıtmaktadır. Bu sebeple liberalizmin gelişimi için bir yol gösterici nitelikte olmuştur.

1.2.4. Klasik Liberalizmden Neo-Klasik Liberalizme

Liberal düşünce tarihsel süreç içerisinde önemli aşamalardan geçmiş ve dönüşüme uğramıştır. Başlangıcı 17. yüzyıla kadar dayanan Klasik liberalizmin biri iktisadi diğeri siyasi olan iki boyutu vardır. Liberalizm ideolojisi en çok özgürlük, sınırlı devlet ve serbest piyasa ekonomisi ilkeleri ile dikkat çekmiştir. Bireyi özgürlük alanı ve devletin rolü üzerinde duran liberalizm, yaşanan siyasi ve iktisadi olaylarla birlikte derinden sarsılmış ve değişime uğramıştır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yaşanan ekonomik olaylar klasik liberalizmin sorgulanmaya başlamasına sebep olmuştur. Klasik liberalizmin aksine pozitif özgürlüğü savunan, piyasanın başarısız olduğu zamanlarda devletin müdahalesini gerekli gören modern (sosyal) liberalizm anlayışı ortaya çıkmıştır.

1870'lerde yaşanan ekonomik kriz ile birlikte devlet müdahalesinin faydalı olabileceği düşüncesi liberaller arasında güçlenmeye başlamıştır. 1870'li yıllarda T. H. Green, B. Bosenquet, L. T. Hubhouse' un liderliğinde yeni bir anlayışa sahip liberal bir grup ortaya çıkmıştır. Bu grup sosyal, reformcu, çağdaş, refah devletçi ve modern eşitlikçi gibi farklı isimlerle adlandırılmıştır. Klasik liberalizmin ekonomiye bakış açısından önemli noktalarda ayrılmıştır. 1870'lerde büyük bir ekonomik kriz ortaya çıkmış ve bu durum devletlerin müdahalesini gerekli kılmıştır. Uluslararası bir altın standardı sisteminin oluşturulmasıyla kriz atlatılmış ve liberaller arasında devlet müdahalesinin gerekli olduğu anlayışı yaygınlaşmıştır (Sallan, 2006: 31).

19. yüzyıl, çoğu yönden liberal bir yüzyıldır. Batı ülkelerinde sanayileşmenin yaygınlaşması ile birlikte liberal fikirler önem kazanmıştır. Liberaller, iktidarın müdahalesinden bağımsız olan, sanayileşmiş ve piyasa içinde işleyen bir ekonomik düzeni savunmuşlardır. Bu düzende, bireylerin kâr peşinde koşması ve ülkelerin serbest ticaret yapmaları mümkündür. Bu tür bir sistem, 18. yüzyıldan itibaren Birleşik Krallık'ta gelişmeye başlamıştır. 19. yüzyılın başından itibaren sistem tam anlamıyla oturmuştur. Daha sonra bu sistem Kuzey Amerika ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Sanayi kapitalizmi, 20. yüzyıldan itibaren, sosyal ve siyasal gelişim yönünden Batı kökenli terimlerle birlikte anılmaya başlamış ve Asya, Afrika ve Lâtin Amerika'daki ülkeleri etkilemeye başlamıştır. Ayrıca, 19. yüzyıldan bu yana ortaya çıkan bazı tarihsel gelişmeler, liberal ideolojinin doğasını ve özünü etkilemiştir. Liberalizmin karakteri, ekonomik ve siyasî hâkimiyet konusunda başarı sağlayan ve yükselen orta sınıflar olarak değişmiştir. Liberalizmin devrimci yönü, liberal başarıların devamında zamanla ortadan kaybolmuştur. Sonuç olarak liberalizm, değişimden ziyade, liberal olan mevcut kurumları korumayı hedefleyen muhafazakâr bir özelliğe sahip olmuştur. Liberal fikirlerin de zaman içinde değişmeden, olduğu gibi kalması mümkün değildir. 19. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar sanayileşmedeki ilerleme sonucunda liberaller erken dönemdeki klasik-liberal fikirleri sorgulamaya ve gözden geçirmeye başlamıştır. Erken dönem liberalleri yurttaşlarının hayatlarına devletin müdahalesinin mümkün olduğunca azaltılması gerektiğini savunmaktadır. Bunun aksine modern liberallere göre yönetim sağlık, barınma, eğitim

gibi hizmetleri vermeli ve aynı zamanda ekonominin yönetiminden veya düzenlenmesinden sorumlu olmalıdır. Sonuçta liberalizm içinde iki önemli düşünce geleneği ortaya çıkmıştır. Bunlar Klasik liberalizm ve modern liberalizmdir. Bunun sonucunda bazıları tarafından liberalizm, devlete yüklenen rol konusunda çelişkili inançları benimsemekte ve liberalizm ideolojisinin tutarsız bir ideoloji olduğu öne sürülmektedir. 20. yüzyılın sonundan itibaren liberalizm, ana liberal ilkelere karşı olan bazı siyasî fikirlerin çatışmasıyla karşılaşmıştır. Bu duruma batıda artan kültürel ve ahlâkî farklılıklar da eşlik etmiştir. Sonuçta liberaller, liberalizmin bazı fikirlerini değiştirerek, değerlerini yeniden şekillendirmek ve liberalizmin tüm toplumlarda uygulanabilir olup olmadığını sorgulamak durumunda kalmışlardır (Heywood, 2016: 41-43).

1900'lü yıllara gelindiğinde, 1929 yılında yaşanan Büyük Ekonomik Buhran ile birlikte klasik liberallerin savunduğu serbest piyasa ekonomisi sorgulanmaya başlamıştır. Bu sorgulamaları yapanlardan birisi olan Keynes, "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" isimli kitabında ekonomik bunalımdan çıkış yollarını göstermiştir. Keynes'e göre piyasa kendi halinde bırakıldığında toplumsal kaynakların tam istihdam edildiği bir denge oluşturamamaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin başarısız olduğu alanlarda üretim eksikliğini gidermek ve serbest piyasa sürecinin doğurduğu eşitsizlikleri hafifletmek gerekmektedir. Bunun için devlete roller düşmektedir. Devlet, ekonomideki aşırı dalgalanmaların, yoksulluk ve işsizliğin artması gibi olumsuz sonuçları azaltmak için bazı politikalar aracılığıyla etkin rol üstlenmelidir. Keynes'in bu görüşü ile klasik liberalizmdeki devlet ekonomiyeye müdahale etmesin anlayışı yerine ekonomiyeye müdahale etmesi gerektiği düşüncesi kabul edilmiştir. Sınırlı devlet anlayışı yerini sosyal refah devleti anlayışına bırakmıştır. Bireyden çok toplumsal ekonomik düzene ağırlık vermiştir. Keynesçi refah devleti anlayışının başka bir boyutu da vatandaşlık kavramında yaşanan değişimler olmuştur. Keynesçi devlet, vatandaşların sosyal ve ekonomik haklarla desteklenmesi temeli üzerine kurulmuştur (Sallan, 2006: 147-148).

Keynesyen iktisat politikası ile birlikte devletin ekonomideki rolü artmış kriz sonrası refah dönemi yaşanmıştır. Ancak 1970'li yılların başlarında birçok ülkede yaşanan enflasyon krizleri, yüksek kamu harcamaları ve 1973 petrol kriziyle birlikte sosyal liberal politikanın başarı düzeyinde düşüş yaşanmıştır. Böylece modern liberalizmde sarsılma yaşanırken neo-liberalizmin yükselişi hızlanmıştır. Neo-liberalizm, liberal gelenekte 20. yüzyılda ortaya çıkan sapmaya karşı klasik liberal tezlerin yeniden canlanışını ifade etmektedir. Bu canlanma ile birlikte liberal düşüncenin ilgi odağı yeniden toplumdan bireye yönelmiş ve serbest piyasanın değeri yeniden vurgulanmıştır (Erdoğan, 2003: 56).

1929 Büyük Depresyonunun ardından bütün dünyada önem kazanmaya başlayan Keynesyen ekonomi politikaları ve müdahaleci devlet anlayışı 1970'li yılların sonlarına değin uygulanmıştır. Uygulanan iktisat politikaları sonucunda devletin rolü birçok ülkede genişlemiştir. Devletin büyümesiyle ekonomide birçok yeni sorun ortaya çıkmıştır. Yüksek vergi yükü, enflasyon gibi

ortaya çıkan ekonomik problemler iktisatçıları yeni çözüm arayışına yöneltmiştir. Dönemin üç çağdaş düşünürü Hayek, Friedman ve Buchanan'ın önderliğinde iktisat okulları kurulmuş ve bu okullar neo-klasik liberalizm fikirlerinin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir (Aktan, 1995: 12-13).

Sonuç olarak, tarihsel açıdan bakıldığında liberalizm, öncelikle bireyin önemini vurgulamaktadır. Bireyin topluluğa kayıtsız şartsız itaat etmekten kurtulmasını, geleneğin ve otoritenin etkisinden çıkmasını savunan filozofların düşüncelerine kadar giden bir doktrindir (Berktaş, 2007: 52). Bu doktrin, siyasi bir akım olarak 19. yüzyıldan önce var olmamış ancak önceki 300 yıl boyunca geliştirilmiş olan fikir ve teoriler üzerine temellenmiştir (Heywood, 2016: 47). Bu temellerden hareket eden liberal doktrin, John Locke' un eserleriyle doğmuş, 18. ve 19. yüzyılda ise gelişimini tamamlayarak olgunlaşmıştır (Yayla, 1993: 144). Bu nokta, liberalizmi önceleyen bir takım önemli felsefi temellerin olduğuna işaret etmektedir.

1.3. Liberalizmin Felsefi Kökenleri

Bir tarihsel dönemselleştirme yapmak gerekirse, liberalizmin düşünsel temellerinin 17. yüzyılda atılmış olduğunu belirtmek gerekir. Temel temsilciler açısından ise Locke, Smith, Mill, Spencer, Hume, Bastiat, Constant, Bentham gibi düşünürler ilk akla gelen isimlerdir. Liberal doktrin, bu düşünürlerin görüşleriyle şekillenmiş ve somutlaşmıştır.

Liberal ideolojinin öncüsü John Locke olarak kabul edilmektedir. Ona göre devletin amacı, bireysel özgürlüğü güvence altına almaktır. Devletin kaynağı toplum sözleşmesinde aranmalıdır. David Hume, insan doğasında faydacılık ve özgürlüğün olduğunu, devletin buna müdahale etmemesi gerektiğini ve doğal düzenin en adil düzen olduğunu savunmuştur. Adam Smith de yine David Hume ile benzer olarak doğal düzeni savunmuş ve devletin tek görevinin iç ve dış güvenliği sağlamak olduğunu, bunun dışında hiçbir şeye müdahale etmemesi gerektiğini ayrıca bireyin kendi çıkarları peşinde koşarak aynı zamanda toplum çıkarını da artırdığını belirtmiştir. Jeremy Bentham, devletin amacının bireyin çıkarını artırmak olduğunu ve özgürlük olmadan fayda olmayacağını; John Stuart Mill ise en büyük hazzın özgürlük olduğunu ve devletin amacının hazzı en yüksek seviyede tutmak olduğunu savunmuştur. Herbert Spencer, liberalizmin “laissez faire” unsurunu savunarak liberalizme katkı sağlamıştır. Benjamin Constant, basın, din, ekonomi gibi yaşamın her alanında özgürlüğün olması gerektiğini savunmuş, liberalizm ile doğrudan katılımı birleştirmeye çalışmıştır. Alexis de Tocqueville ise liberalizm ile demokrasiyi birleştirmiş, tarihin amacının özgürlük ve eşitliği gerçekleştirmek olduğu fikrini savunmuştur (Çetin, 2001: 219-220).

Yukarıda fikirlerine kısaca değinilen her bir düşünür günümüz liberalizminin temel ilkelerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamış ve liberalizmin felsefi temelleri bu doğrultuda şekillenmiştir. Bu sebeple liberalizme büyük katkısı olan her bir düşünürün fikirlerine aşağıda ayrıntılı olarak yer vermek gerekmektedir.

1.3.1. John Locke ve Doğal Haklar Teorisi

17. ve 18. yüzyıllarda John Locke ve Thomas Jefferson gibi düşünürler, liberal düşüncenin gelişmesine önemli katkı sağlamışlardır. Locke ve Jefferson'a göre haklar insana Tanrı veya doğa tarafından verilmiştir. Bu sebeple doğaldır. Bu haklar vazgeçilmez ve insan olmalarından dolayı sahip oldukları için geri alınamaz. Locke' a göre ise bu doğal haklar hayat, özgürlük ve mülkiyet haklarıdır. Yönetimin görevi ise bu hakları korumak ile sınırlı olmalıdır. Yönetimin üç önemli fonksiyonu olmalıdır ve bunun ötesine geçmemelidir. Bunlar kamu düzenini sağlamak, bireylerin mülkiyetini korumak ve sözleşmelerin uygulanmasını güvence altına almak olmalıdır. Diğer konular bireylerin kendi sorumluluğundadır ve devlet müdahalede bulunmamalıdır (Heywood, 2016: 67-68).

Locke'a göre hayat, özgürlük ve mülkiyet hakları iç içedir ve birbirinden ayrılması mümkün değildir. Locke mülkiyet hakkının kaynağını sözleşmeye dayandırmayarak tabii hukukta aramaktadır. Bu yönüyle Grotius ve Pufendorf gibi düşünürlerden farklıdır (Yayla, 2015: 52). Tanrı tarafından yaratılan insan yine tanrı tarafından verilen dünyada yaşamak zorundadır. Doğa halinde bir şey için emek harcayan kimse o şeye sahip olur. Çünkü o kişi o nesne için emek harcamış ve kendinden bir şeyler katmıştır. İnsan yaşamak için bunu yapmak zorundadır ve diğer insanların rızasını beklemesine gerek yoktur.

Locke'a göre insanlar vazgeçilmez doğal haklara sahiptir. Siyasal düzenin amacı özgürlüğü güvence altına almaktır yani otorite değil özgürlük esastır (Güriz, 1985: 201). İnsanlar doğal yaşamda başka bir kişinin iradesine gerek duymadan tam bir özgürlük ve eşitlik içinde yaşarlar. Bu özgürlük ortamında hiç kimse bir diğeri üzerinde otorite yetkisine sahip değildir, karşılıklı yardımlaşma ve sevgi ilkesi vardır (Çetin, 2007: 41). Özgürlüğün siyaset teorisinin merkezinde olmasının ve otoriteden daha önemli bir yere sahip olmasının önemini kavrayabilmek için Locke öncesi dönemin siyaset teorisinde otoritenin yerine bakmak gerekir. Locke' un siyasi fikirleri ve doğal hukuk anlayışının temeli Antik Yunan düşüncesinde atılmıştır ve 17. yüzyıl Avrupasına uzanmaktadır. Doğal hukuk anlayışında Locke' un en çok etkisinde kaldığı düşünür Pufendorf iken Locke'tan en fazla etkilenen kişi Alman bir düşünür olan Wilhelm von Humboldt olmuştur. Humboldt "Devlet Faaliyetlerinin Sınırı" adlı eserinde devlet otoritesini sınırlandırmıştır. Locke, ilk olarak insan-toplum değerlendirmesi yapmıştır. İnsan doğada tek başına yaşayamaz, toplum içinde yaşamak zorundadır. Ve bu toplumu ilk olarak kadın-erkek beraberliği; daha sonra da anne baba ve çocuklardan oluşan aile oluşturur. Daha sonraki basamağı efendiler ve hizmetkarların da yer aldığı toplum izler. Ancak bu toplumlar siyasal toplumlardan amaçları ve üyelerinin karşılıklı görevleri bakımından farklılıklar göstermektedir. İnsan hem sosyal hem de eşit ve özgür bir varlıktır (Yayla, 2007: 41).

Locke'a göre siyasal otorite öncesinde özgürlük durumu hâkimdir. Ancak bu durumda bir başı bozukluk yoktur; aksine herkesi yöneten bir doğa yasaı vardır. Bu yasa da akıldır ve bütün insanlığa kimsenin malına, yaşamına ve özgürlüğüne zarar vermemesi gerektiğini öğretecektir. Daha sonra Locke önceki söyleminden sapmış ve insanın doğa halinde huzur içinde olmadığını söylemiştir. Bunun sebebi ise, doğal yasaları ve adaleti tanımayan kişilerin ve yasalara süreklilik kazandıracak kurumların olmaması yüzünden insanların sürekli korku içinde yaşayacağı fikridir (Demirkol, 2011: 452).

Locke (2012: 81) şöyle demektedir:

İnsan doğa durumunda söylenildiği kadar özgürse, kendi kişiliğinin ve mallarının mutlak efendisiyse, en büyüğe eşitse ve hiç kimseye tabii değilse, özgürlüğünü neden terk edecektir? Bu imparatorluğu neden bırakacak ve kendisini başka bir iktidarın hükümlerine ve denetimine tabii kılacaktır? Buna verilecek cevap açıktır: Doğa durumunda insan bu tür bir hakka sahip olmasına rağmen bu hakkın kullanımı oldukça belirsiz ve sürekli olarak başkalarının tecavüzüne maruzdur.

Locke'un ifadelerinden de anlaşıldığı gibi insan doğa durumunda emniyet içinde değildir ve dış saldırılara uğrama ihtimali vardır. Bu sebeple Locke önceki söylemlerinin tersi olarak insan tabiatı hakkında kötümser söylemlerde bulunmuştur. Locke'a göre insanlar mülkiyetlerini korumak için bir siyasal otoritenin baskısı altına girmekte ve kendilerinden üstün bir iktidarı kabul etmektedir, doğa durumunda ise bundan pek çok şey eksiktir. Anlaşıldığı üzere insanlar özgürlüklerini, mallarını korumak ve kendilerini güvende hissetmek için doğa durumundan bir siyasal otoritenin var olduğu uygar toplumlara geçmişlerdir. O halde neden insanlar özgürlüklerini mallarını doğa durumunda koruyamamakta ve bir siyasal otoritenin varlığına ihtiyaç duymaktadır? Locke bunun sebebinin birinci olarak büyük anlaşmazlıkları karara bağlayan genel geçer bir yasanın olmaması, ikinci olarak anlaşmazlıkları saptamaya yetkili olarak görevlendirilen ve taraf tutmayan bir yargıcın olmaması, üçüncü olarak ise doğa durumunda yargıyı destekleyecek, koruyacak ve ona gerektirdiği yürütmeyi sağlayacak bir erkin olmamasına bağlamıştır (Çetin, 2007: 40-42). Locke'a göre siyasal toplum ve siyasal güç sözleşmenin sonucunda ortaya çıkmıştır bu sebeple yönetilenlerin rızasını kazanmış olmalıdır. Mülkiyet hakkını korumak için kurulan siyasal güç ortadan kaldırılamaz aksi halde siyasal otoritenin meşruiyeti ortadan kalkar. Aynı zamanda iktidarın kontrol edilebilmesi için siyasal otoritenin sınırlandırılması gerekir. Bunun yolu da kuvvetler ayrılığıdır (Demirkol, 2011: 453). Locke'a göre siyasal iktidarda üç türlü kuvvet vardır; bunlar yasama gücü, yürütme ve dış ilişkilerin yürütülmesiyle ilgili olan federatif kuvvettir (Yayla, 2015: 59).

Locke, her insanın mülkiyet sahibi olma hakkı bulunduğu için siyasal otoritenin sınırlı müdahale hakkı bulunduğu ve kanuna aykırı olmayan eylemlere otoritenin herhangi bir müdahalede bulunamayacağını vurgulamaktadır. Siyasal iktidarın yönetilenlerin rızasına dayanması gerektiğini ve yönetilenler ile yönetenler arasında yapılan sözleşme ile yönetilenlerin halk tarafından yetkilendirilen güvenilir bir el olduğunu belirtmektedir (Güriz, 1969: 204). Locke,

fikirleriyle liberalizmin ortaya çıkışında en önemli katkısı olan düşünürlerin başında gelmektedir. Bu sebeple ilk sırada Locke'tan bahsedildikten sonra diğer bir önemli düşünür olan David Hume'un fikirlerine değinilecektir.

1.3.2. David Hume ve Anti-Rasyonalist Liberalizm

David Hume (1711-1776) kendisini anti-rasyonalist liberalizm geleneğinin kurucusu olarak nitelendirmektedir. Toplumda barışçıl düzeni ve adaleti sağlamanın yolu soyut akıl değil yararlılığı tecrübe edilmiş ve uzlaşmaya dayalı olan pratikler olduğunu ortaya atmıştır. Bu görüş zaman içerisinde “kendiliğinden doğal düzen” ve evrim yoluyla toplumsal kuramların gelişmesi gibi fikirlere temel oluşturmuştur (Demirkol, 2011: 453).

Hume, mülkiyeti bir “doğal hak” olarak görme fikrini reddetmektedir. Ancak görüşlerinin Locke'un görüşlerinden tamamıyla ayrıştığı söylenemez. Hume, Locke'un belirttiği bireyin emeğinin nesneye katılmasının “şekli” olarak olabileceğini, böylece nesne ile birey arasında ilişki doğuracağını ve sahip olma fikrinin ortaya çıkacağını söylemiştir (Erdoğan, 2005: 24).

Hume ayrıca Newton'dan çok etkilenmiş ve Newton modelini “sağlam ilim” olarak kabul etmiştir. Bu model üzerinde insan doğasının ilmini kurabileceğini düşünmüştür. Hume'un gözlemine göre Newton, doğrulanabilir sebepleri aramakta ve her türlü varsayımdan kaçınılmaktaydı. Cisimlerin hareketleri konusunda kanunları bulunca daha geniş kanunları aramakta, bunlardan daha geniş kanunlara eriştiği zaman hedefe erişmiş olarak kabul etmekteydi. Hume'un kuram geliştirmek için böyle bir yöntemi taklit etmeye çalışmıştır. Hume, Newton'a ait olan pozitif yöntemi insan doğasına aktarmaya çalışmış ve rasyonalizmden çok uzak sonuçlar çıkarmıştır. İnsan zihninin gözlem ve deneyin yardımı olmadan “*a priori*” olarak ne dıştaki nesnelere ne de kendisi hakkında bir şeyler bilebileceğini söylemiştir. Hume ampirisist bir yaklaşımda bulunarak bilgi teorisinin merkezine insanın sınırlı aklını yerleştirmiş ve bilginin sadece deney ve gözlem yoluyla tespit edilebileceğini söylemiştir. Hume, rasyonalizme karşı çıkmasına rağmen kendisi de rasyonalizmin başka bir türünü geliştirmiştir (Yayla, 2015: 62-64).

Hume'un “başlama noktası” moral kuralların aklımızın eseri olmamasıdır. Çünkü akıl moral kuralların ortaya çıkmasında yetersiz kalmaktadır. Hume'a göre moral kurallar ne aklın bir ürünü ne de ilahi kaynaklıdır, sadece insanoğlunun pratik deneyiminin bir sonucudur ve insanoğluna faydalı oldukça varlıklarını sürdürebilirler. Hume “fayda” mefhumunu siyasi düşünce sistemine katması sebebiyle faydacılık teorisinin kurucusu olarak tanınmaktadır. Nitekim John Plamenatz, Leslie Stephaan gibi yazarlar da Hume'un faydacılığın kurucusu olduğunu söylemektedirler (Güriz, 1969: 136). Özetle Hume, anti rasyonalist bir fikir ileri sürmüş, adaleti ve düzeni sağlamanın yolunun akıldan çok faydası tecrübe edilmiş olan pratikler olduğunu savunmuştur. Hume ile ilgili açıklamadan sonra Adam Smith ve fikirlerinin incelenmesine geçebiliriz.

1.3.3. Adam Smith ve Doğal Özgürlük

Adam Smith, “*Ulusların Zenginliği*” adlı eseriyle iktisadi liberalizmin kurucusu unvanını kazanmış ve bu eserle iktisadi liberalizm felsefesine büyük katkılar sağlamıştır. Smith yalnızca ekonomik liberalizm ile ilgilenmemiş siyasal unsurlar da onun için önemli olmuştur. Ekonomik olgulardan çok ahlaki ve sosyal olguların incelenmesiyle de ilgilenmiş ve yazılarında bu olgulara yer vermiştir (Yalçın, 1976: 17).

Smith, düşüncelerine insan doğası ile ilgili gözlemlerde bulunarak başlamış ve insan doğası hakkında belirli bir anlayış geliştirmiştir. Smith’e göre insan hareketleri üzerinde önemli etkiye sahip olan üç itici kuvvet vardır; bunlardan ilki “kendini düşünme ve sempati”, ikincisi “özgürlük arzusu ve topluma uyma adabı”, üçüncüsü ise “çalışma itiyadı ve mübadele eğitimi” (Selik, 1988: 176-177).

Smith’e göre bu üç çift duygu durumu toplumda birbirini etkilemekte aynı zamanda bir uyum meydana getirmektedir. Dolayısıyla insanlar kendi arzuları ve iyilikleri peşinde koşarken diğer insanları da etkilemekte ve toplumun faydalanabileceği sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Yalçın, 1976: 17).

Smith’e göre bütün insanlar hareketlerine getirilen sınırlamalardan gücenmekte ve bu duygu paylaşmaktadırlar. Sonuç olarak bütün insanlar genel anlamda doğal olarak özgürlük hakkına sahipken, özelde ekonomik haklara sahiptir. Smith aynı zamanda özgürlük hakkına çok önem vermekte ve sistemi “doğal özgürlük sistemi” veya “doğal süreç” olarak isimlendirmektedir. Smith hakları “doğal haklar” ve “kazanılmış haklar” olarak ikiye ayırmakta ayrıca insanın insanı bir “insan” olarak, “bir ailenin üyesi” ve “bir devletin üyesi” olarak zarara uğratabileceğini söylemektedir. Birey, özgürlük açısından kısıtlanabilir, kişiliğine ve mülküne zarar verilebilir (Çetin, 2007: 45).

Smith “*Ulusların Zenginliği*” adlı eserinde iş bölümünün önemi ve işleyişini anlatmak için iğnecilik zanaatından örnek vermektedir. Bir işçi tek başına çalışmasıyla günde belki bir tane iğneyi bile yapması çok zordur. Ama başlıca bir zanaat olan bu iş, çoğu ayrı birer iş olan birçok ayrıntılı kola ayrılmıştır. İşçinin biri teli çekip gererken bir başka işçi bunu düzeltmekle görevlidir. Üçüncü işçi keser ve dördün işçi iğnenin ucunu sivriltilir; beşincisi ise baş geçebilmesi için iğnenin tepesini ezer. Görüldüğü üzere her bir işçinin yaptığı ayrı bir iştir. İğneleri kâğıda sıralamak bile başlı başına bir iştir. Önem taşıyan iğne yapma işi böylece hemen hemen on sekiz farklı işleme bölünmüştür. Bu şekilde bir çalışmayla günde kırk sekiz bin iğne yapılabilir. Oysa bu işçilerin her biri birbirine bağlı olmadan ayrı ayrı çalışsalar günde belki tek bir iğne bile yapamayacaklardı (Smith, 2006: 6).

Smith'e göre (2006: 9-11) aynı sayıda adamın iş bölümü sonucunda üretim miktarında sağladığı büyük artış üç sebepten kaynaklanmaktadır. Birincisi her işçi tek bir basit işlemi yaptığı ve o işlem üzerinde ustalaştığı için el yatkınlığı artmaktadır. İkinci olarak bir çeşit işten diğerine geçerken yitirilen vakitten tasarruf yapılmaktadır. Örneğin küçük bir tarlayı ekip biçen bir dokumacı tarlasından tezgâhına, tezgâhından tarlasına giderken vaktinin çoğunu kaybetmektedir. Oysa her iki zanaat de aynı atölyede yürütülse zaman kaybı daha az olacaktır. Üçüncüsü ise işi kolaylaştırıp kısaltan iş makinelerinin icat edilmesidir. Bu sayede birçok adamın yerini alan makinelerle daha kısa sürede daha çok miktarda iş yapılabilir. Bunun da kökeninde iş bölümü vardır.

Smith sık sık işlerin doğal akışından bahsetmektedir. İnsanlar kişisel çıkar arayışı içerisinde hareket etmekte bunun sonucunda ise herkes için faydalı olabilecek sonuçlar çıkmaktadır. Toplumda zenginlik artıp, insanların refah düzeyi yükselmektedir. Sanki bir “görünmez el” insanların kişisel çıkarı dayalı faaliyetlerini yönlendirmekte ve bu herkes için fayda sağlamaktadır. Her birey kendisi için en iyi olanı yapmaya çalışırken toplum için en iyi olan ortaya çıkmaktadır (Çetin, 2007: 46).

Mücadele eğilimi, kişisel çıkar arayışı, iş bölümü, toplumsal refah ve bireysel refah arasındaki ilişki iç içe geçmiş bir şekildedir, bu ilişkinin bütünü ise toplumsal hayat oluşturmaktadır. Smith'in hedefi olan bu sisteme “doğal sistem” veya “doğal özgürlük sistemi” adı verilmektedir. Bu sisteme günümüzde iktisadi açıdan pazar sistemi veya piyasa sistemi denilirken, Smith'in verdiği adla Büyük Toplum, Popper'ın adlandırmasıyla ise Açık Toplum denilmektedir. Her şey tam bir özgürlük içinde olmalı, piyasa sisteminin işleyişine müdahale edilmemelidir. Rekabetin önünde herhangi bir engel olmamalı, iş gücü ve sermaye serbestçe hareket edebilmelidir (Yayla, 2015: 89).

Özetle, Smith her yönden modern ekonomik teoreminin babası kabul edilmektedir. Smith, ekonominin kendine ait kanunları ve işleyişini savunan ilk isimdir. Bir aydınlanma insanı olarak iktisadi metafizikten arındırılmıştır. “Ulusların Zenginliği” isimli eserinde ise iktisadi değer yargılarından arındırılmıştır. Smith'e göre tüccarlar bir araya geldiğinde tüketiciler aleyhine fiyat yükseltmektedirler. Bu sebeple tüccarlara güvenmemektedir. Süreç insanların iradeleri tarafından değil sağlıklı bir dinamik olan piyasa tarafından kontrol edilmektedir. Geleneksel toplumlarda fiyatlar siyasi otoriteye tabiydi ve otoritenin iradesindeydi. Smith'e göre ise ekonomide birilerinin irade rolünü üstlenmesi doğal akışı bozmaktadır. Ekonomide üretin tüketim sürecini biçimlendirecek bir irade yoktur. Piyasayı yöneten bir gizli el tarafından fiyatlar belirlendiği için fiyat tayin edilecek bir değer değildir. Smith'i devrimci yapan yönü ekonomiyi ahlaki yargılardan uzaklaştırmasıdır. Bu ise aydınlanmanın özgürlükler doktriniyle mümkün olmuştur (Gürpınar, 2016: 52-53). Liberalizm için çok önemli bir düşünür olan Adam Smith'in ardından Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in fikirlerine değinilecektir.

1.3.4. Jeremy Bentham, John Stuart Mill ve Faydacılık

Jeremy Bentham (1748-1832) “faydacılık” akımının kurucusudur. Bentham, Smith’ten sonra bütün klasik iktisatçıları sosyal ve siyasal düşünce yapısı ile etkileyen bir kişidir. Klasik iktisadın gelişimini dolaylı olarak etkilemiştir. Bentham, bireysel-kişisel faydacılık ilkesi olan Hedonizm ilkesi ile en fazla sayıda insan için en büyük mutluluğu ve faydayı sağlama ilkesi olan faydacılığı birleştiren bir sistem meydana getirmeye çalışmıştır.

Bentham Ahlak ve Yasamanın İlkeleri adlı eserinde şöyle demiştir (Selik, 1988: 245);

Doğa, insanlığı mutlak kudret sahibi iki efendinin hükmü ve yönetimi altına koymuştur: elem ve haz. Ne yapmamız gerektiğini yalnız bunlar gösterirler, ne yapacağımızı yalnız bunlar tayin ederler. Bunlar bir yandan yanlış ve doğrunun ölçüsüdürler, öte yandan sebep ve sonuç zinciri bunlara bağlıdır. Bizi yaptığımız, söylediğimiz ve düşündüğümüz her şeyde yöneten bunlardır. Üzerimizdeki baskıdan kurtulabilmek için giriştiğimiz her çaba, ancak ve sadece onu göstermeye ve teyit etmeye yarar. Bir kimse, sözde veya görünüşte bunların hükmü altında değilmiş gibi davranabilir; gerçekte tamamen bu hükmün altındadır. Fayda ilkesi, bu tabiyeti tanır ve kabul eder; onun amacı aklın ve kanunun yolundan giderek en büyük mutluluğu yaratmak olan sistemin temeli bilir.

Bir davranışın fayda ilkesine uygun olabilmesi için toplumun mutluluğunu artırması gerekir. Ancak o zaman fayda ilkesine uygun bir davranıştır denilebilir. (Selik, 1988: 244-246). Bentham, kendi cümlelerinden de anlaşıldığı gibi insanlığı yöneten ve yönlendiren iki gücün ‘elem’ ve ‘haz’ olduğunu ve tüm insanlığın bu iki gücün etkisi altında olduğunu söylemiştir. Fayda ilkesi de bu hükmü kabul etmektedir ve amacı aklın yolundan giderek en büyük mutluluğa ulaşmaktır.

Bentham’a göre en iyi yönetim topluma ve bireye en fazla mutluluk sağlayan yönetimdir (mutluluğun maksimizasyonu). Kişi toplumdan toplum kişiden ayrı düşünülemez. Bentham’ın liberal felsefesinin temelinde “en büyük sayının en büyük mutluluğu” ilkesinin hukuksal, ekonomik, siyasal programını oluşturmak vardır (Çetin, 2007: 46). Yani toplumun menfaati demek toplumu oluşturan bireylerin menfaati demektir.

Bentham, diğer klasik iktisatçılar gibi, yükselen sanayi burjuvasından yana olmuştur. Ona göre haz ve elem ölçüsü paradır. Bir kişinin elindeki para miktarı arttıkça mutluluğuna olan katkısı da artan bir şekilde azalmaktadır. Bu durumda toplumun mutluluğunu artırmak için alınacak en iyi tedbir zenginden alıp yoksula vermektir (Selik, 1988:247).

John Stuart Mill’in babası dönemin önde gelen faydacı liberallerinden olan James Mill’dir. Babası tarafından çocukluğundan itibaren sıkı bir eğitimden geçirilerek Jeremy Bentham gibi

önemli faydacılar arasında büyümüştür. Mill, kendisine yapılan yatırımların karşılığını vererek babasının beklentilerini karşılamış ve kendisinden umulanın ötesinde entelektüel bir düşünür olmuştur. Fakat bir noktadan sonra bazı konularda babası Mill ile ters düşmüş ve faydacılığa eleştirilerde bulunmuştur. Mill, 19. yüzyıl Anglo-Sakson liberalizminin en yetkin isimlerinden olmuştur. 19. yüzyıl boyunca sosyalistler tarafından minimal devlete getirilen eleştirilerden etkilenmiş ve 19. yüzyıl sonunda liberalizm olarak adlandırılan ve demokratik süreçte devlete rol yükleyen akımın ilk temsilcilerinden olacaktır. Mill'in iktisada ilişkin ifadeleri de vardır. Mill'e göre iktisadın temeli üretime dayalıdır. Bunun yanında toplumsal mutabakat, hakkaniyet ve siyasal müzakere ilkesi de önemli yere sahiptir. Mill ayrıca sosyalist taleplere de eleştirilerde bulunmuştur. Devletlerin büyümesi özgürlükleri kısıtlayacağı için bu durum endişe vericidir. Kısacası Mill, kendinden önceki liberal kuşaktan farklı olarak "demokrasi çağı liberali" dir (Gürpınar, 2016: 164-165).

Faydacılık, David Hume ve Adam Smith'in temellerini attığı ancak onlardan sonraki dönemde oldukça gelişen ve farklılaşan bir teoridir. Şöyle ki, bugün faydacılık denildiğinde, daha çok Jeremy Bentham ve John Stuart Mill akla gelmektedir (Yayla, 2015: 95).

John Stuart Mill, Jeremy Bentham ve babası James Mill tarafından yetiştirilerek faydacı ekol için çok önemli bir isim olmuştur. Mill, faydacı felsefenin genel özelliklerine bağlı kalmakla birlikte üzerinde bir takım değişiklikler de yapmıştır (Yayla, 2015: 98).

Mill'in haz anlayışı Bentham'ın haz anlayışından farklıdır. Bentham hazzın niteliğine değil miktarına önem vermiş ve bunu esas almıştır. Buna karşılık Mill, hazların niteliklerine göre sınıflandırılabileceği fikrini savunmuştur.

Mill (1986: 12-13), Faydacılık adlı eserinde şöyle demektedir:

Fayda yahut en büyük saadet ilkesini ahlakın temeli olarak kabul eden görüş, hareketlerimizi, bize vermekte oldukları saadet nispetinde iyi sayar. Saadetin zıddı olan şeyleri getirdikleri nispette fena görür. Saadetten haz, yahut ıstırapın yokluğu kast olunur. Saadetsizlik kelimesiyle ıstırap veya saadetin yokluğu anlaşılır (...) Yalnız haz, ıstırapın yokluğu arzuya değer biricik gayedir. Bu arzuya değer gayeler (ki diğer sistemlerde olduğu kadar faydacılıkta da birden fazladır) onlarda bulunan haz dolayısıyla yahut hazzı artırmak suretiyle yahut da ıstırap doğmasına engel olacak araç olmak bakımından arzuya layıktırlar.

Mill, faydacılık fikri temelinde özgürlük kavramını da açıklamıştır. Özgürlüğün düşünme, konuşma, hareket etme vb. şeklinde olabileceğini ifade etmektedir. Bunların olmadığı toplumların özgür olamazlar. Mill, bencil insanın yerine topluma fayda sağlayan insan tipini yerleştirmiş, mülkiyeti ise topluma fayda sağladığından dolayı korunması gereken bir kurum olarak görmüştür. Devlet adaletsizlikleri ortadan kaldırmalı bunu yaparken de toplumun bireye davranışına müdahalede bulunmamalıdır. Devlet toplumun refahını artırmak için çalışmalıdır. En iyi yönetim

topluma en yararlı olan, yani halkın yönetimidir bu sebeple devlet liberal bir devlet, toplum liberal bir toplum olmalıdır (Sabine, 1991: 102).

Görüldüğü üzere Mill ve Bentham faydacı ekol için çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Fayda teorisi zemininde özgürlük kavramına değinmiş ve liberal düşünceye önemli katkılar sağlamışlardır.

1.3.5. Herbert Spencer ve Sosyal Evrim

Spencer, liberalizmin “laissez faire” unsurunu savunan düşünürdür. Ondan önceki hiçbir düşünür tam olarak “laissez faire”ci değildir. Spencer aynı zamanda evrimci teorinin de fikir babası olmuştur. Ona göre bitki, hayvan, insan gibi canlıların hepsinde daima mükemmelliğe doğru bir ilerleme vardır. Bu ilerleme en uygunun ayakta kalması ile devam etmektedir (Çetin, 2007: 48).

Spencer, “Sosyal Darwinizm” olarak bilinen görüşlerini 1850’de yayınlanan “Social Statics” adlı eserinde açıklamıştır. Darwin’in ise “Türlerin Orijini” adlı eseri 1859 yılında yayımlanmıştır. İki yazarın eseri arasında benzerlikler olması ve Darwin’in Spencer’dan dokuz yıl sonra eser yayınlaması sebebiyle Darwin’in Spencer’dan etkilendiğini söylemek yanlış olmaz. Nitekim Spencer da Sosyal Statik eserinden dokuz yıl sonra yayınlanan Türlerin Orijini’nde kendi tezlerinin doğrulandığını görmekten mutluluk duymuştur (Yayla, 2015: 108).

Spencer, adalet anlayışını evrim teorisi ile ilişkilendirmiştir. Spencer’a göre insan yaşamı uzun süreli bir evrimsel gelişmeye bağlıdır. Bunu biyolojik organizmalara benzetir. Biyolojik organizmalardaki evrim prensiplerine insan toplumları da sahiptir. Adalet ve evrim teorisini ilişkilendirdiği için tüm doğal ve sosyal gelişmelerin aynı zamanda adaletin etkisinde olduğunu düşünür. Ona göre biyolojik evrimin esas mekanizması sonradan kazanılan özelliklerin aktarılmasıdır. Her tür dış etkenlerle ve kendini yenileyerek kazandığı fizyolojik özellikleri sonraki nesillere aktarma özelliğine sahiptir. Ona göre fizyoloji yaşamın tamamında kullanılan bir araçtır (Spencer, 2013: 29).

Spencer, “Social Statics” adlı eserinde özgürlük ile ilgili fikirlerini belirtmiş ve özgürlüğün önemini vurgulamıştır. Eşit özgürlük kanunu gereğince, insanlar bir diğerini özgürlüğünü kısıtlamadığı sürece istediğini yapabilir. Devlet, insanlar için hayat ve özgürlük haklarını korumalı bunun dışında hiçbir şeye müdahalede bulunmamalıdır çünkü bu müdahaleler insanlar arasında işleyen doğal evrim kanunlarını bozmakta ve topluma zararlı sonuçlar vermektedir. Spencer ayrıca devleti bir sigorta şirketine benzetmektedir. Bireyler özgürlüklerinin bir kısmını feda etmekte ve tamamını kaybetme tehlikesine karşı bir nevi kendilerini sigortalamaktadır. Devlet bir kişiyi diğerlerine zarar verecek ölçüde korumaya kalkarsa diğer bireylerin özgürlüklerini, onların rıza gösterdiğinden daha fazla kısıtlamış olacaktır (Daver, 1969: 13-14). Kısacası toplumda oluşan bir

“doğal düzen” vardır. Devlet buna müdahale ettiği sürece bu toplumun yararından çok zararına olacaktır. Çünkü herhangi bir müdahalede insanlar arasında işleyen bu doğal düzeni bozmuş olmaktadır.

Spencer (1960: 155), insanın içgüdülerine dayanarak yemek, barınma giyinme, kendini korumak gibi gelişim aşamalarından geçtiğini belirtmiştir. Gelişim devam ettikçe ve insan öncelikle hayvani ihtiyaçlarını doyuracak daha sonra bilim, edebiyat gibi entelektüel ihtiyaçlara sıra gelecektir. Bu şekilde zorunluluklar karşılandıkça sosyal evrim yükselerek ilerler. İlerleyen aşamalarda bireyin tercihleri görelilik kazanmaktadır. Sosyal evrimin kuralı ise daha çok gerekli olanın daha az gerekli olana tercih edilmesidir. Bunu toplum kendisi belirlemektedir, yasa yoluyla toplumun ihtiyaçları belirlenemez.

Spencer’ın teorisinde iki önemli nokta doğal düzen ve toplumun istenildiği gibi şekillendirilemeyeceğidir. Doğal düzenin işleyişinde bireyler iletişimde bulunmakta, bunun sonucu olarak birbirlerini etkilemekte ve birbirlerinden etkilenmektedirler. Aynı zamanda bireyler birbirlerini değiştirmeye çalışmaktadır. Bu değiştirmeye çalışma ve etkileşim gönüllü işbirliği içerisinde kaldığı sürece sorun olmazken işin içine zor kullanma girdiği anda hukuk sistemi devreye girecek ve bu durum engellenecektir. Bundan dolayı bireysel olarak toplumu değiştirmek zorlaşacağı için bunu yapmaya çalışanlar devlet gücünü kullanacaktır ve devlet ile birey arasında önemli problemler ortaya çıkacaktır. Spencer, devlet tarafından doğal hayata ve bireylerin hayatına müdahale edilmesine kesinlikle karşıdır. Ona göre devlet tarafından bir kere müdahale edilmesi ile bu süreç büyüyecek ve insanları zamanla köleliğe götürecektir (Yayla, 2015: 116).

Spencer, liberal düşünce geleneğinin rasyonalist tarafında olmasına rağmen toplumsal değişime bakış açısı anti-rasyonalist tarza daha yakındır. İlk olarak Hume’da daha sonra Popper ve Berlin’de ortaya çıkan “sosyal mühendislik anlayışı”, toplumun bütününe değiştirmeye yönelik tavrı reddetmesi ve uygulanamaz bulması sebebiyle klasik liberalizmin bakış açısıyla çakışmaktadır. Spencer’a göre toplum sürekli bir şekilde gelişmekte olan, dinamik bir varlıktır. Toplum endüstriyel, dini tüm kurumların bir arada olduğu doğal bir yapıdır. Yani kendine has özellikleri olan her farklı kurumun kendi tavrı ile şekil vereceği bir yapı değildir. Örneğin bir komünist toplumun istenilen şekilde biçimlendirilebilecek bir politik yapı olduğunu zannetmektedir (Yayla, 2015: 114).

Spencer (1960: 2-5), “The Man Versus State” adlı eserinde, erken dönem liberallik ile modern dönem liberallikten bahsetmiş ve kıyaslama yapmıştır. Amaçlarının ve yöntemlerinin farklılaştığını belirtmektedir. Zoraki işbirliği ile kurulmuş olan ile gönüllü işbirliği ile kurulmuş devlet arasında farklılıklar olup birincisinde sistem yapılanması ordu iken ikincisinde üretici ve dağıtıcılardan oluşan bir yapılanma vardır. Spencer’a göre erken dönem liberalizmi bireyin özgürlüğünü savunuyorken, modern dönem liberalizminde bu özellik geçerliliğini kaybetmiştir.

Despotik yapılanmalar sürekli çoğalırken; sosyal evrimin sürekli gelişerek mükemmel bir toplum inşası sağlayacağına olan inanç da azalmaya başlamıştır. Ona göre liberal devletler sosyal devlet olma ilkesini yeni bir tür liberalizme dönüştürdüğü için liberalizmin amacına ulaşması imkansızdır. Spencer, liberalizmi mutlak adalet olarak görmektedir. Despotik uygulamalar arttıkça bireylerin özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Buna önlem olarak zaman içinde yeni yasal düzenlemeler getirilmelidir. Kamusal yükler arttıkça vatandaşların özgürlüğü kısıtlanmakta ve kazancının bir kısmını kamu kurumlarına ödemesi mecbur kılınmaktadır. Liberaller de artık bireyler üzerinde baskılayıcı yasalar yaptığı için Spencer’a göre Liberalizm Muhafazakarlığın yeni bir türü halini almıştır.

Spencer, doğada yaratık cinsinin devamının iki döneme ayrıldığını söylemektedir. Bunlardan ilki, cinsin kendi kendine bakmadığı dönemde anne babası tarafından bakılıp, büyütülmesi; ikinci ise artık anne baba desteği olmadan bir birey olarak kendi kendine yetebildiği ve hayatta kalabildiği dönemdir. Bu dönemde birey doğadaki amansız mücadele içerisinde hayatta kalmaya çalışmalıdır. Bunu yapamadığı sürece düşman cinsler arasında yaşama şansı bulamayacaktır. Spencer ilk dönemi aile-grup düzeni, ikincisini ise yetişkinlerin oluşturduğu daha geniş grup düzeni olarak adlandırmaktadır. Yine birincisinde paternalizm (koruma-korunma), ikincisinde ise otonomi (kendi kendine yeterli olma/ kendi efendisi olma) durumu mevcuttur (Yayla, 2015: 111).

Spencer’a göre her şeyde esas olan bireydir. İnsanlığa faydalı olan birçok şey devlet tarafından değil birey tarafından yapılmıştır. Bireysel olan her türlü faaliyet devlet müdahalesiyle yapılanlardan daha üstündür. Bu sebeple devlet sosyal hayata müdahale etmekten kaçınmalı, temel görevi doğal hakların korunması olmalıdır. En temel doğal hak ise mülkiyet özgürlüğüdür. Yaşama hakkıdır. Toplumun kurulması için bireyler kendi aralarında iş birliği ve sözleşmeler yapmaktadır. Devlet bu sözleşmelere müdahale edemez; sadece ihlalleri cezalandırabilir (Çetin, 2007: 49). Spencer’ın, evrimci teori temelinde geliştirdiği fikirleriyle liberalizme sağladığı katkılara değinilmesinin ardından Frédéric Bastiat ve onun “doğal düzen” fikri incelenecektir.

1.3.6. Frédéric Bastiat ve Doğal Ahenk Düzeni

Yayla (2015: 133-136)’ya göre Fیزیokratlar ve Adam Smith gibi Bastiat da “doğal düzen” fikrini savunmuştur. Bastiat’a göre toplumda yazılı yasalardan bağımsız olan genel yasalar vardır ve toplum bu genel yasalar çerçevesinde işlemektedir. Bu şekilde işleyen bir toplumsal hayat bireyler için sonsuz faydalar sağlamaktadır. Bir marangozun hayatını örnek olarak ele almıştır. Marangoz toplum için masa, sandalye üretirken toplumdan aldığı çok daha fazladır. Yiyecek ve giyecekleri kendisini büyük bir emek sonucunda ulaşmaktadır. Bastiat’ın vurgulamak istediği şudur; insanın toplumdan sağladığı faydayı kendi emeğiyle baş başa bırakıldığında sağlamasına imkan bulunmamaktadır. Toplumun her bir üyesi kendi başına üretebileceğinden kat kat fazlasını tüketmektedir. Herkes tükettiği hizmetlerin karşılığını kendi emeği ile ödemektedir. Bastiat bu

doğal düzeni bozma ve yeni bir düzen oluşturma fikrine endişe ile yaklaşmaktadır. Bastiat'a göre insanlığın durumu kötüye değil aksine iyiye gitmektedir. İnsanların kendi çıkarlarına uygun olarak hareket etmeleri, isteklerini gerçekleştirmek ve sıkıntıdan kaçınmak için davranışları kötülüklerin kaynağı olduğu gibi aynı zamanda bütün iyiliklerin de kaynağıdır. İnsanların davranışlarını yönlendiren bu evrensel durum ilerlemenin temel itici gücüdür. Bastiat'a göre doğal düzen yerine yeni bir düzen oluşturmanın yolu zor kullanmak veya evrensel rıza olabilir. Bu düzeni değiştirebilecek gücün, insanları istediği gibi yönlendirebilecek ve her türlü direnişi ezebilecek kadar büyük bir zorlama gücüne sahip olması gerekmektedir. Ya da zor kullanmaya gerek kalmayarak ikna yoluyla evrensel rızayı kazanmalıdır. Zor kullanma yöntemi uygulanabilir değildir çünkü sosyal planlamacılar insanları diledikleri gibi gruplara, kategorilere ayıramaz ve zor diledikleri gibi kullanabilecekleri bir araç görevini yapamaz. Yani geriye halkın rızasının kazanılması yolu kalır. Buda ikna veya sahtekarlık yoluyla yapılabilir. İkna yolu en iyi yoldur fakat farklı dil, din, ırka sahip olan insanların bir sosyal çalışmacı tarafından ikna edilmesi çok zordur. Diğer bir yol olan sahtekarlık ise halkın rızasını kazanmak değil, çeşitli hileler yoluyla halkın rızasına sahip olduğunu varsaymaktır. Zor yoluyla kendi fikrini kabul ettiremeyeceğini gören bazı kimseler hile yoluyla bunu elde etmeye çalışırlar. Halkın kendileri için iyi olanı ayırt etmekte muktedir olmadığını ve onlar için en iyi olanı kendilerinin yapacağını düşünerek halkın rızasına sahip olduklarını varsaymaktadırlar.

Bastiat'a göre insan aynı zamanda sosyal bir hayvandır. İnsan varlığını toplumsal hayatın dışında sürdüremeyeceği için başka insanlarla bir araya gelmeli ve sosyalleşmelidir. Bu sebeple Bastiat insanların sözleşme sonucu bir araya geldikleri fikrini anlamsız bulmaktadır. Bastiat'a göre en önemli sosyalleşme aracı mübadeledir. İnsanlar akıllı varlıklar olduğu için bir araya gelerek birbirleri için çalışmanın faydasının farkına varabilirler. Bastiat'a göre mübadele iktisadın konusunu teşkil etmektedir. Mübadele aynı zamanda insani bir eğilimdir (Kalkan, 2007: 109).

Savaş (2006: 366)'a göre, Smith, mübadelenin önemini Bastiat'tan daha önce kavramış ve insanın mübadele etmeye eğilimli olduğunu belirtmiş olmasına rağmen sistematik hale getirememiştir. Fransızların geliştirdiği bu yaklaşımı Bastiat daha çok benimsemiştir. Bu geleneği anlamamak Bastiat'ın yaklaşımını da anlamamaya sebebiyet verebilir.

Bastiat (1964'ten aktaran: Yayla, 2015: 139-140), insanlar için çok önemli bir yere sahip olan üç şeye vurgu yapar. Bunlar istek, gayret ve tatmindir. Bunların gerçekleşebilmesi için mübadele mekanizması ve emeğin iş bölümü gereklidir. Sonucunda ise bütün insanlar karlı çıkacaktır. Mübadele mekanizması olmazsa insanlar kendi ürettikleri ile yetinmek zorunda kalacaktır. Ne kadar çok birey mübadeleye katılırsa, o kadar çok kişi kazançlı durumda olacaktır. Bastiat bu durumu iki şekilde ifade etmiştir. Birinci olarak, yalnız olduğumuz durumlarda isteklerimiz ve üretim kapasitemiz eşit ölçüde değildir. İsteklerimiz ve yaşamak için ihtiyaç duyduğumuz üretebileceğimizden çok daha fazladır. İkincisi ise, toplum halinde, üretim kapasitemiz

isteklerimizi aşmaktadır. Bastiat, insan hayatında iki temel güdünün öneminden bahsetmektedir. Bunlar kişisel çıkar arayışı ve diğergamlıktır. Çoğu düşünürün aksine Bastiat'a göre alturist güdüler olumlu roller oynayabilmektedir. Örneğin aşk, sevgi ve fedakarlık gibi duygular alturist güdülerden kaynaklanmaktadır. Ona göre alturizm bireyin kendini sevmesi düşüncesi değildir. Alturist güdüler, kişisel çıkar güdüsüyle birleşerek genel refah için çalışmaktadır.

Bastiat (1997: 520) toplumsallığın oluşumu için en önemli kriterin kişisel çıkar olduğunu belirtmiştir. Kişisel çıkar yok edilmesi ve çalışması engellenemeyen insanlar için en önemli özelliklerden biridir. Kişisel çıkar insanı kötülüklerden uzaklaştırarak iyiliğe yöneltilmektedir. Bastiat teorisinin temelini insanın doğasında bulunan arzulara dayandırmaktadır. Bu arzuların başında ise insanın kişisel çıkarı gelmektedir. Bastiat'a göre insan mutluluğu arayan bir varlıktır. Bastiat kişisel çıkarı insanın doğasıyla ilgili bir durum olarak görür.

Bastiat, kişisel çıkar fikriyle iktisadi faaliyetlerin neden devlet faaliyetlerinden daha etkin olduğunu açıklamaktadır. "The Seen and The Unseen" adlı makalesinde Bastiat, iktisadi faaliyetlerin birincil sonuçları yanında uzun vadede ortaya çıkan ikincil sonuçlarını da açıklamaktadır. İktisatta önemli olan bu ikincil sonuçlardır. Bastiat'a göre merkezden yönetilen ekonomiler, insanların kişisel çıkar peşinden koşmasını engelleyerek, sefalet ve yozlaşmaya sürüklenecektir. Kişisel çıkar peşinde koşan birey kararlarının sonuçlarına katlanarak deneyim ve ileriye görebilme özelliği kazanacaktır. Bunun sonucunda eylemlerinin ikincil etkilerini hesaba katarak iktisadi faaliyetlerin itici gücü olacaktır (Kalkan, 2007: 112).

Bastiat'a göre yağmacılık doğal ahenk düzeninin işleyişini bozan bir unsurdur. Yağmacılığa ülkelerin tarihinde, ailevi geleneklerde, toplumsal düzenlemelerde çok sık rastlandığını ve hemen hemen mülkiyet kadar önemli bir yer edindiğini belirtmiştir (Sakman, 1988b: 30). Bastiat yağmacılığın en kaba örnekleri olarak hırsızlık ve meşru müdafaa dışında gerçekleştirilen savaşları göstermektedir. Savaşlarda yağmacılığı görmek kolaydır. Modern toplumlarda özgürlüğe yönelik en büyük tehdit yozlaştırılmış hukuktur. Hukuk özgürlükleri korumak yerine ayrıcalıklı sınıfların aracı haline getirilirse soygunun önü açılmış olur. Bunun sonucunda hukuk amacından saparak güçlü olanların güçsüzleri ezdiği bir adaletsizlik aracına dönüşür. Bastiat'a göre hukuk özgürlüklerin korunması amacı ile sınırlı olmalıdır. Böylece adaletsizlikler önlenecek ve devlet güçlü bir yapıya sahip olacaktır. Bastiat'ın devlete yüklediği rol onun sosyal teorisinin bir sonucudur (Kalkan, 2007: 174).

Bastiat, tüm hayatını ütopyik-ideal toplum tasavvurlarına karşı mücadele etmekle geçirmiştir. Gelecekteki hayalî güzel günler ve rasyonalist ideal arayışı için bireyden kendini topluma feda etmesinin talep edilmesine karşı çıkmıştır. Ona göre, gerçek özgürlük insanın doğal haklarına müdahale edilmemesidir. Özgürlükten daha üstün bir değer yoktur. Özgürlük ve özel mülkiyetin toplumsal hayattaki karşılığı ise sürekli ilerleme ve ahenktir. Bastiat'ın iyimser sıfatı onun

özgürlüğe olan güveninden kaynaklanmaktadır. Bastiat özgür bir toplumun sürekli ilerleyeceğini öngörmektedir. Fakat Bastiat, devletin doğasından bahsederken kötümser bir tutum sergilemiştir (Kalkan, 2007: 175). Bastiat'ın özgürlüğe verdiği değerden bahsetmişken bir diğer özgürlük düşünürü olan Benjamin Constant'ın fikirlerine de değinmek gerekmektedir.

1.3.7. Benjamin Constant ve Özgürlük

Constant kendini bağımsızlık ve özgürlük düşünürü olarak tanımlamaktadır. Constant din, felsefe, siyaset gibi her alanda özgürlüğün hâkim olması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre özgürlük aynı zamanda bireycilik demektir. Bireycilik hem tek kişi iktidarına hem de azınlığı çoğunluğa köle yapmak isteyen iktidara karşı olmalıdır. Ayrıca düşünceler şiddete ve zorbalığa başvurmadan açıklanmalıdır. Constant'a göre özgürlük kişiyi istediği gibi düşüncesini açıklayabilmesi, mülkiyet hakkında dilediği gibi yararlanması, istediği işte çalışabilmesi, kimseye hesap vermeden istediği gibi hareket edebilmesi ve yönetime katılabilesidir (Göze, 1987: 245-246).

Constant, sonradan liberal olarak tanımlanmış birçok ismin aksine kendini liberal olarak tanımlamış ve düşüncesini liberallik olarak belirlemiştir. Constant iki tür özgürlükten bahsetmektedir. Bunlar kadimin özgürlük anlayışı ve bugünün özgürlük anlayışıdır. Constant'a göre kadimin özgürlük anlayışı aslında cumhuriyetçi özgürlük anlayışıdır. Agorada ayrıcalıkların oluşturduğu "vatandaşlar" toplumsal iyi için müzakere etmektedir. Bu özgürlük anlayışı bireysel değil kolektif niteliktedir. Bireyler ancak belli bir kolektivite içinde kendilerini rahatça ifade edebilir ve özgür olabilirler. Modern özgürlük anlayışı ise bireylerin dokunulmaz haklarının tanınmasıdır. Constant'a göre Fransız Devrimi özgürlük amacını gerçekleştirememiş bunun yanında "faydasız bir maceraya" dönüşmüştür. Toplumun özgürleştirmeye çalışırken aslında bireylerin özgürlük alanını daraltmışlardır. Terör dönemi ve yarattığı facia cumhuriyetçiliğin düşünülmesine yol açmış ve Fransız liberalizminin doğuşu ortaya çıkmıştır. Constant için en iyi devlet en az devlettir. Devlet bireylerin özgürlük alanını aşan her türlü faaliyetten sakınmalıdır (Gürpınar, 2016: 78-79).

Constant özgürlüğü sağlamak için getirilen güvence sistemini özgürlük sistemi olarak adlandırmaktadır. Bu özgürlük sisteminin güvence altına aldığı özgürlükler şunlardır: Kişi özgürlüğü, inanç özgürlüğü, basın özgürlüğü, ekonomik faaliyet özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü. Kişi ortada bir sebep yokken tutuklanmamalı, yargılanmamalıdır. Mahkemeler bağımsız ve özgür olmalıdır, keyfilik olmamalıdır. Kişiler inançlarında özgür olmalıdır. Ticarete hoşgörülü, rekabete dayalı serbest girişim olmalıdır. Ekonomik faaliyetler herkese açık olmalıdır. Mülkiyet üzerinde herhangi bir kısıtlama olmamalıdır, yapılan her kısıtlama insan hayatına vurulmuş bir darbedir (Sezgin, 1989: 24).

Constant'a göre özgürlükler halk egemenliğine karşı korunmalıdır. Egemenliğe kimse sahip çıkamaz. İktidarlar yurttaşların onayını almak zorundadır. Çoğunluğun iktidarı özgürlükleri kısıtlayabilir. Halk egemenliği sınırlandırılmadığı takdirde bireyleri hükümete karşı koruyacak bir güç yoktur. İktidarın sınırı kişinin özel alanının sınırıdır. Bu özgürlükleri ihlal eden iktidar meşruluğunu kaybetmiştir. Adem-i merkeziyet, kişilere saygı, kutsal ve dokunulmaz haklar, özgürlükler ve mülkiyet hakkı, parlamenter sistem gibi kurumlar devletin iktidarını sınırlandırabilir. Yasaklanmayan her şey serbesttir (Göze, 1987: 250). Özetle Constant için en az devlet en iyi devlet demektir ve bireysel özgürlük alanlarının sınırını aşan her türlü sistemden kaçınılmalıdır.

1.3.8. Alexis De Tocqueville ve Demokrasi

Kökeni 2500 yıl öncesine dayanan demokrasi, çok yönlü ve geniş bir kavram olarak Antik Yunandan günümüze kadar pek çok tartışmada yer almıştır (Sartori, 1993: 3). Demokrasi kavramı, eski Yunanca demos (halk) ve kratein (yönetmek) sözcüklerinden oluşan bir kelimedir. Bu kelime ilk defa Yunan tarihçi Herodot tarafından kullanılmıştır. Çok uzun bir geçmişi olan demokrasi kavramının bazı dönemlerde uygulanırken bazı dönemlerde etkisini kaybettiği görülmüştür. Örneğin Antik Yunanda şehir devletlerinde uygulanırken, Orta Çağ'da etkisi olmamıştır. Aydınlanma ile birlikte Yeni Çağ'da tekrar gündeme gelmiş ve uygulanmaya başlamıştır. Demokrasinin en bilinen tanımı Abraham Lincoln tarafından "Halkın halk tarafından halk için yönetimi" olarak yapılmıştır (Erdoğan, 2010: 229-232).

Demokrasi ile ilgili tartışmalarda iki önemli kavram eşitlik ve özgürlüktür. Özgürlük ve eşitliğin bir araya gelmesi sonucu demokrasi meydana gelmektedir. Aynı zamanda özgürlük ilkesi demokrasinin liberal olması ile alakalıdır. Yani liberal demokrasilerde özgürlük sağlanmaktadır. Eşitlik gerçekleştiğinde ise özgürlüğün istenilen düzeyde olup olmayacağı şüphelidir (Erdoğan, 2010: 226). Sartori (1993: 397)'ye göre, Tocqueville ve birçok düşünür için demokrasi, özgürlük kavramını kapsamakta fakat özgürlük ikinci planda kalmaktadır. Tocqueville gibi Kelsen de demokrasi düşüncesini tanımlayanın eşitlik ilkesi değil özgürlük ilkesi olduğunu düşünmektedir. Eşitlik özgürlüğe göre daha biçimseldir ve ikinci planda kalmaktadır. Sonuç itibarıyla Tocqueville ve Kelsen'in aynı düşüncede olduğu anlaşılmaktadır.

Tocqueville, "Amerika'da Demokrasi" adlı eserinde liberal görüşleri ile demokrasiyi birleştirmeye çalışmıştır. Tocqueville'ye göre eşitlik ilkesi topluma yön verirken yönetenler ve yönetilenler üzerinde de etkili olmaktadır. Tocqueville, eşitlik ilkesinin insanlık tarihine hâkim olduğunu ve Avrupa'da yedi yüzyıldan beri eşitliğe doğru ilerlendiğini belirtmektedir. Ve bu gidişat irade dışı, önüne geçilemeyen bir gelişmedir. Tüm insanlık bu gelişmeye hizmet etmektedir ve bu gelişmeye karşı gelmek Tanrıya karşı gelmektir (Çetin, 2007: 51). Tocqueville'e göre demokrasi yerel özgürlük ruhuna dayanmaktadır. Demokrasi, kent toplantıları, Pazar yeri gibi yerel

ortamlarda kendine yer bularak meydana gelmiştir, demokratik devrimler de demokratik toplumun temelini oluşturan tartışma ortamları bunun sonucunda meydana gelmiştir (Barber, 1995: 325).

Mill ve Tocqueville demokrasiyi öğrenmek için en iyi yolun onu uygulamaktan geçtiğini belirtmiştir. Demokrasinin gelişiminde yurttaşlar için önemli bir eğitim yöntemi doğrudan siyasal katılımdır. Vatandaşların yönetime dahil olması, demokratik yönetimi benimseyen ülkeler tarafından gerçekleştirilmemiştir. Örneğin Maryland eyaleti genel oy kullanma hakkını ilan eden ilk eyalet olmasına rağmen kadınlar bu genelin içine dahil edilmemiştir. Hatta bu hakka çoğu Afrikalı ve Amerikalı da sahip değildir. Bunun gibi çoğu demokratik ülkede aynı uygulama gerçekleşmiş ve kadınlara oy kullanma hakkı tanınmamıştır (Dahl, 2001: 93).

Tocqueville'e göre çoğunluğun despotizmi tek ve merkezi iktidar düşüncesi temeline dayanmaktadır. Yani yöneten ve yönetilenler arasında ara kurumlar olmaması gerekmektedir. Koşullarda eşitlik sağlandıkça bireyler arasında da eşitlik sağlanmış olur ve birey daha güçlü hale gelir. Eşitsizlikler toplumda kin yaratır. Ortaya çıkan bu huzursuzluğu devlet önlemeye çalışır ve böylece devlet büyür, her alana müdahale etmeye başlar. Böylece devletin toplum üzerindeki despotizmi artar. Devlet zamanla ekonomi, sanayi gibi alanlara da müdahale etmeye başlar. Böylece despotizm artar yani devlet müdahalesi demek despotizm demektir. Tocqueville'e göre seçimler despotizmi önlemede için çok etkilidir. Liberalizmin devamlılığı için demokrasi şart olduğundan seçimler de çok önemli bir mekanizmadır. Demokrasinin yaşaması için bazı ilkelere ihtiyaç vardır. Devletle bireyler arasında despotizmi önleyecek kurumlar bulunmalıdır. Devletin müdahalesini azaltmak için adem-i merkezi yönetimlere olanak tanınmalıdır. Basın özgürlüğü ve bireyler açısından özgür siyasal ortam olmalıdır (Çetin, 2007: 52).

Tocqueville (1962: 50-51), demokratik idarenin iyi ve kötü yanlarının kolayca görülebildiğini belirtmektedir. Demokrasinin kusurları ilk bakışta göze çarparken iyi yanları uzun vadede anlaşılmaktadır. Tocqueville, Amerikan demokrasisinin kanunlarını kusurlu veya eksik bulmaktadır. Demokrasinin kanunları büyük grupların lehine iken aristokrasinin kanunları küçük gruplara yöneliktir. Çünkü aristokrasi daima bir azınlık teşkil etmektedir. Bunun sonucu olarak kanun yapmada demokrasinin güttüğü gaye aristokrasinin gayesinden daha faydalıdır. Fakat aristokrasi kanun yapmada demokrasi ile kıyaslanamayacak ölçüde ustadır. Aristokrasi kontrolü elinde bulundurarak bütün kanunların kolektif kuvvetini aynı anda tek bir hedefe doğru yöneltmektedir. Demokraside ise bu durum söz konusu değildir. Demokrasinin kanunları kusurlu ve zamansızdır. Demokrasinin amacı daha faydalı iken kendi aleyhine çalışmaktadır.

Tocqueville, eşitlik ve özgürlük problemlerinden yola çıkarak demokraside karşılaşılabilecek sorunlardan bahsetmiş ve bu sorunlara çözümler üretmiştir. Amerika ve Fransa örneklerinden yola çıkarak yazdığı eserlerde kendi demokrasi anlayışını ortaya koymuştur. Tocqueville için demokrasilerde karşılaşılabilecek en büyük sorun eşitlik-özgürlük ilişkisidir. Demokratik bir

ortamda özgürlük ve eşitlik ilişkisini açıklamak ve bağdaştırmak için “koşullarda eşitlik” kavramını kullanmıştır. Eşitliğin kullanım amacı farklı zamanlarda farklı istekleri ifade etmektir. Örneğin köleliğin olduğu dönemde köleler ve özgür insanlar arasındaki eşitsizliği ifade etmekteyken başka bir dönemde ve başka koşullar altında farklı anlamlar kazanmaktadır. Buna karşın eşitliğin aşırısı özgürlüğe bir engel teşkil etmektedir. İnsanlar zamanla eşitlik için özgürlüklerini feda edebilecek hale gelmişlerdir. Tocqueville’ye göre eşitlik iki şekilde sağlanabilir. Ya haklar tüm bireylere eşit olarak dağıtılacak ya da hiç kimseye hiçbir hak verilmeyecek. Her iki şekilde de insanlar eşit durumdadırlar. Ona göre eşitlik ve özgürlük iç içe geçmiş kavramlar olduğu için eşitlik olmadan özgürlük olamaz. İnsanlar bir müsabakada aynı şartlar ve kurallar altında yarışmalıdır yani koşullarda eşitlik olmalıdır. Koşulların eşitliği ise demokrasidir. Hiç kimse geldiği aileden dolayı avantajlı konumda olmamalıdır. Şartlar herkes için eşit olmalıdır aksi takdirde adaletsizlikler ortaya çıkar (Bicil, 2005: 203-204).

Demokrasi, en basit tanımıyla çoğunluğun yönetimidir. Bu da seçimler aracılığı ile olmaktadır. Seçimlerde bir grup en fazla oyu alarak iktidara gelmekte ve diğer gruplar baskı altında kalmaktadır. Demokrasinin yozlaşması ile birlikte azınlık ve birey baskı altına kalma tehlikesiyle karşılaşmıştır. İşte bu yozlaşmaya Tocqueville, “çoğunluğun tiranlığı” demektedir. Demokraside bireyin özgürlüğü çoğunluğun belirlediği yasalar tarafından sınırlanmaktadır. Bu durumda çoğunluğun her zaman haklı olduğu anlayışı hakim olacak, demokrasi bireye baskı aracı olarak kullanılabilir. Demokrasinin karşılaştığı en önemli tehlike de budur. Tocqueville’e göre çoğunluğun azınlık üzerinde kurduğu baskıya karşı demokrasinin kullanılabileceği çeşitli savunma mekanizmaları olmalıdır. Bunlardan en önemlisi adem-i merkeziyetçiliktir. Kamu gücü yine kendisi tarafından sınırlandırılmalıdır. Bu da kuvvetler ayrılığı vasıtasıyla olacaktır. Yetki merkez ve yerel yönetimler arasında dağıtılmalıdır. Düşünür Amerika’dan örnek göstererek devlet gücünün yayılması ile birey üzerindeki baskının azaltılacağını belirtmiştir. Tocqueville’e göre yerel yönetimler aynı zamanda demokrasi okuludur. Bireylerin demokrasiyi öncelikle kendi çevrelerindeki orunların çözümünde kullanması, ulusal siyasal sisteme de etki edecektir (Bicil, 2005: 205-207).

Özetle, Tocqueville’in demokrasi anlayışında, demokrasinin toplumsal yapının bütününe egemen olabilmesi için herkesin yöneticilerin seçimine katıldığı bir toplum olması gerekmektedir. Bu tür toplumlar eşitliğe dayalıdır ve demokrasi devletin niteliği olarak benimsenmektedir. Bunun sonucunda ise insanların refahı hedeflenmektedir (Gökşen, 2016: 35). Tocqueville’e göre feodal toplumların değer yargısıyla koşullarda eşitlik üzerine kurulmuş olan bir sosyal yapıyı değerlendirmek doğru değildir. Yani koşullarda eşitliğin olmadığı bir sosyal düzendeki kötülüklerin yeni bir sosyal yapıya olduğu gibi aktarılması söz konusu değildir (Özyurt, 2007: 26).

Liberal doktrinin inkişafına felsefi kaynaklık eden düşünürleri bu şekilde inceledikten sonra, onların görüşlerinde tecessüm eden ilkelere göz atmak gerekmektedir.

1.4. Liberalizmin Temel İlkeleri

Liberalizmin temel ilkelerinin neler olduğu konusunda birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. George Sabine (1973'ten aktaran: Çetin, 2001: 220), liberalizmin üç temel ilkesinden bahsetmektedir. Bu üç temel ilke şöyledir; “sınırlı devlet”, “serbest girişim” ve “en geniş ve özgür şekilde sözleşmelerle yapılan düzenlemeler”. Sabine, liberalizmin iki temel önermesi olarak bütün kolektivist girişimlere karşı bireyciliği ve bireyler arasındaki ilişkilerin ahlakilik ölçülerini öne çıkarır.

Yayla (2015: 154)'ya göre liberalizmin beş temel unsuru vardır; “bireycilik”, “özgürlük”, “kendiliğinden düzen / piyasa ekonomisi”, “hukukun hakimiyeti” ve son olarak “sınırlı devlet”tir. Mustafa Erdoğan (1990: 20)'a göre ise liberalizmin temel ilkeleri şunlardır; “bireyselliğe verilen önem ve insan hakları, serbest piyasa ekonomisi, sınırlı minimal devlet, hukuka bağlı devlet ve liberal rasyonalizm”.

Klasik liberalizmin ve geniş anlamdaki liberal geleneğin dışında yer alan bir yazar olan Andrew Belsey'e göre liberalizm beş temel özellikten oluşmaktadır. Bunlar; “birey, seçme özgürlüğü, pazar toplumu, laissez faire ve minimal devlet” ten oluşmaktadır (Yayla, 2015: 152).

Karl Popper (1976: 186) ise “Açık Toplum ve Düşmanları” adlı eserinde liberalizmi açık toplum olarak tanımlamaktadır. Liberalizmin temel ilkeleri olarak devletin en önemli görevinin toplumun özgürlüklerini korumak olması gerektiği, toplumda köleliğin olmaması gerektiği, organik toplumsal yapıya değil soyut topluma, zorunlu görevler ve iş bölümü yerine işbirliğine dayanan bir toplum olması gerektiğini belirtmiştir.

Görüldüğü üzere liberalizmin temel ilkeleri konusunda farklı düşünürler tarafından birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu ilkelere ortak özellikler olmakla birlikte bazılarının ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu çalışmada liberalizmi açıklamada daha çok etkili olmuş ve liberalizmin bütününe kapsayan bireycilik, özgürlük, doğal/kendiliğinden düzen, piyasa ekonomisi, hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet, liberal devlet, liberal demokrasi ilkeleri üzerinde durulacaktır.

1.4.1. Bireycilik

Liberalizme göre birey temel unsurdur çünkü bireyciliğin tarihiyle liberalizmin tarihi aynı düzlemde gelişmiştir. Birey, insan toplumlarının her türlü kurum ve yapının üzerinde olan ve bunlardan daha gerçek olan bir varlıktır. Liberalizmde birey herhangi bir toplumsal bütünden daha üstün konumdadır ve daha fazla ahlaki değere sahiptir. Birey toplumdan önce var olduğu gibi bireysel haklar da toplumsal haklardan önce var olmuştur. Bireye dayanmayan ve gücünü bireyin istek ve iradesinden almayan her türlü toplumsal bütün liberalizm için en büyük tehdit kaynağıdır.

Bireycilik, bireyin haklarını toplumun haklarından üstün görmektir. Her türlü değer bireylerden geldiğine inanmakta ve bireyi her şeyden üstün tutan siyaset ve toplum görüşünü ifade etmektedir(Çetin, 2001: 221).

Akarsu (1975: 35), Felsefe Terimleri Sözlüğünde bireyciliğin on farklı tanımını yapmıştır. Bu tanımlardan birkaçı şöyledir: “Toplumsal yaşamın tek kişiler üzerine kurulduğunu ileri süren ve bu tek kişileri özce aynı türden ve eşit haklı olarak kabul eden öğretisi”, kişisel sorumluluk olarak ise, “Kişiliğin ya da kişisel sorumluluğun kaldırılamayacağını dile getiren görüş”. Ekonomik yaşamla ilgili tanımı ise şöyledir: “Her bireyin özgür olarak kendi ölçülerine kendi ekonomik işlerini düzenleyebileceğini savunan görüş”. Görüldüğü üzere bireycilik terimi ekonomik bir kavram ya da kişisel sorumluluk gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Liberal düşünceye göre “*kamu yararı*”, “*toplumun iyiliği*” ve “*ortak iyilik*” gibi toplumsal bütünlere atfedilen kavramların ne anlama geldiği konusunda belirsizlik söz konusudur. Bireyi toplumun çıkarı için kullanmak onu araç olarak kabul etmek ve bireyi “şey” yapmak yani nesneleştirmek anlamına gelmektedir. Asıl olan bireylerin çıkarı, iyilik bireylerin iyiliğidir. Bireyin çıkarından toplumsal çıkar doğacaktır (Yayla, 1992: 140).

Barry (2004: 14)’e göre liberalizm, bireyciliği başlıca iki anlamda açıklamaktadır. Birincisi, liberalizm metodolojik olarak bireycidir; yani toplum ve toplumsal yapılar ancak bunların kurucu unsuru veya temel yapı taşı olan bireylerden ve onların davranışlarından hareketle açıklanabilir. Yani, liberalizmin bireyciliği, onun toplumsal olanın varlığını reddettiği anlamına gelmemektedir, sadece toplumsal gerçeğin bireysel birimlerle açıklanabileceğini söylemektedir. Bu çerçevede, sosyal kanunlar ve sosyal düzen insan doğasının değişmez özellikleriyle açıklanabilir. İkinci olarak liberalizm, ontolojik olarak bireycidir. Ontolojik bireycilik bireyin varlığının; sınıf, toplum, halk gibi kolektif bütünlere daha gerçek olduğunu, bireyin hak ve özgürlüklerinin kolektif bütünlere amaçları için feda edilemeyeceğini ifade etmektedir.

1.4.2. Özgürlük

Hoşgörü, özel hayat ve tolerans gibi değerlerin ve anayasacılık, kanun hâkimiyeti gibi kurumsal yapıların kaynağı olan özgürlük liberalizm için de en temel değerlerden biridir. Bu yüzden liberalizm özünde bir özgürlük teorisidir. Liberal düşünürler de özgürlüğe çok önem vermiş ve görüşlerinin merkezine özgürlüğü yerleştirmişlerdir (Çetin, 2001: 223). Yani liberalizmin özünde özgürlük vardır ve ikisi birbirinden ayrı düşünülemeyecek kavramlardır.

Liberalizmin özgürlük anlayışı negatif özgürlüktür. Negatif özgürlük bireyin dışarıdan gelen herhangi bir baskı ve zorlama olmadan davranabilmesidir. Birey davranışlarına müdahale edilmediği sürece özgür bir bireydir. İnsanın herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan

davranabildiği alan ne kadar geniş ise özgürlüğü de o oranda geniştir. Burada özgürlük belli bir şeyden gelen özgürlüktür, bir şeye özgürlük değildir. Özgürlükte esas olan bireye bir şey sağlanması değil onun dış zorlamalara ve baskılara maruz kalmamasıdır (Yayla, 1992: 149).

Locke (1988: 28)'a göre bireyin özgürlüğüne yönelebilecek en büyük tehdit devlettir. Devlet bireyin özgürlüklerini hiçe sayan, yok eden baskıcı bir kurum olmamalıdır. Bunun yolu ise devletin birey için var olduğuna inanmak ve onu sınırlamaktan geçer. Ne tek tek kişiler, ne kilise, ne devlet insanların mallarına ve haklarına tecavüz etme ve insanlar üzerinde baskı kurma yetkisine sahip değildir.

Sakman (1988a: 185)'a göre liberalizm insanı sadece aklın yönetmesine inanmaktadır. Özgürlük gerçeğin bilinmesi ve yaşanmasıyla çok yakından ilişkilidir. Sınırlandırma demek özgürlükleri yok etmek olduğundan, gerçeğe giden bütün yollar açık tutulmalıdır. Özgürlüğün öznesi insan aklıdır ve insan aklı hiçbir şekilde baskı altına alınmamalıdır. Düşünme, konuşma ve basın en büyük özgürlüklerdendir. Devletlerin amacı insanların özgürlüğünü sağlamaktır. Devlet bunu sağladığı oranda meşrudur. Bireysel özgürlüklerden birtakım farklılıklar doğmaktadır bu durum ise toplumsal mutluluğu doğuracaktır.

Hayek'e göre özgürlük kavramı barış, güvenlik, huzur gibi insanın önünde bir engelin veya kötülüğün olmaması gibi negatif anlamdadır. Ona göre engel, bir insana diğer insanlar tarafından yapılan bir müdahaledir. Bu tip müdahaleler pozitif olup bizim kendi kendimize alacağımız kararlardan bizi engellediği için bize sunulmuş bir fırsat değildir. Hayek özgürlüğün dört temel özelliğini saymaktadır. Bunlar; "bireyin herkesin tabi olduğu kanunlara tabi olması, bireyin keyfi uygulamalardan masun olması, bireyin çalışmakta ve işini bulmakta serbest olması ve bireyin mal ve eşya kazanmaya, mülkiyet sahibi olmaya hakkının olması" dır (Çetin, 2001: 223-224).

Erdoğan (2017: 71-72)'a göre liberal özgürlük anlayışının başlıca üç özelliği bulunmaktadır. Birincisi, özgürlük bireysel bir durumdur ve öznesi herhangi bir topluluk değil sadece birey ve her zaman bireydir. Dolayısıyla "özgür toplum" denilirken liberaller tarafından aslında kastedilen özgür bireylerin oluşturduğu ve özgürlüklerin kurumlar tarafından güvence altına alındığı bir toplumdur. İkincisi, liberal düşüncede özgürlük esas olarak politiktir. Yani siyasi baskıdan korunmuşluk durumunu ifade etmektedir. Toplumsal ve kültürel baskıdan özgür olmayı Mill dışında çoğu liberal liberalizmin tanımlayıcı ögesi olarak görmemektedir. Liberal özgürlüğün üçüncü özelliği de onun prensipte negatif bir değer olarak görülmesidir. Özgürlüğün pozitif-negatif ayrımını ilk yapan düşünür Isaiah Berlin olmuştur. Negatif özgürlükle kastedilen bireyin herhangi bir keyfi kısıtlama veya baskı altında olmamasıdır. Berlin pozitif özgürlük anlayışının kapsayıcı bir ilke haline getirildiğinde totaliter bir özelliğe sahip olacağına da dikkat çekmiştir. Özetle, liberalizmin temelini oluşturan ve ortaya çıkmasında temel yapı taşı niteliğinde olan en önemli ilkelerden biri özgürlük ilkesidir. Liberalizmin doğuşundan günümüze kadar uğradığı değişim ve

dönüşüm sonucunda farklı türleri ortaya çıkmasına rağmen daima üzerinde durulan ve liberallerin savunmaktan vazgeçmediği ilke özgürlük olmuştur. Kısa bir açıklama yapılan özgürlük ilkesinin Liberalizm için önemine ayrıntılı olarak üçüncü bölümde değinilecektir. Liberalizmin özgürlük kadar önemli temel ilkelerinden bir diğeri olan kendiliğinden doğan düzen ilkesine de değinmekte yarar vardır.

1.4.3. Kendiliğinden Doğan Düzen

Yazılı kanunlardan bağımsız genel yasalar vardır. Toplumsal hayat, yazılı kanunlardan bağımsız olarak konulmuş bu genel yasalar çerçevesinde işlemektedir. Bu doğal düzende en üst mutluluğa ulaşan bireylerin mutluluğunu engelleyen şeylere karşı doğal düzenlemeler ortaya çıkar. İnsanların toplumdan sağladığı fayda ile kendi kaynaklarıyla baş başa bırakıldıklarında sağlayabilecekleri arasında çok büyük bir fark vardır. Doğal düzeni bozacak unsurlardan biri baskı ile herkesin başına bir iktidarın getirilmesidir. Diğeri de insanları kandırarak ortak çıkar adına bir takım yaptırımlara itaat etmeye ikna edilmesidir (Çetin, 2001: 226).

Liberal düşünce geleneğinde kendiliğinden doğan düzen fikrine iktisatçılar başta olmak üzere bütün düşünürlerin değindiği görülmektedir. Doğal düzen fikrini açıkça belirtmeyen düşünürlerin bile fikirleri incelendiğinde mantıksal sonuçlarına bakılırsa aynı noktaya ulaştığı görülmektedir. Örneğin Locke'un yazılarında kendiliğinden düzen fikrini bulmak zordur ancak onun doğal haklar anlayışı kendiliğinden düzen ve piyasa ekonomisinin temellerini oluşturmaktadır. Bireylerin özgürlüğünün korunmasındaki en önemli nokta onların siyasi iktidara karşı korunmasıdır. Bireylerin kendilerine ait bir özel alanı olduğundan devletin müdahalesi sınırlanmalıdır. Mülkiyet hakkı ise yaşama ve özgürlük hakkının somutluk kazanabilmesi için var olması gereken bir haktır. Eğer haklar bu şekilde uygulanıyorsa ortaya kendiliğinden doğan düzen çıkacaktır (Yayla, 2015: 185-186).

Klasik liberaller devletin toplumsal düzenin temel olduğuna inanmamaktadırlar. Karmaşık toplumsal kurumlar planlanmamış yapılardır ve insan tasarımının ürünü değildir. Örneğin, dil, kültür, gelenekler veya mal ve hizmetler piyasasının ortaya çıkması için herhangi bir merkezi otoriteye gerek olmamıştır. Bu kurumlar özgür bireylerin etkileşimi sayesinde ortaya çıkmıştır. Yüzyıllar boyunca faydalı olmaya devam ettikleri için varlığını sürdürmüş, bu şekilde olmayanlar ise değişmiş veya terk edilmiştir. Avusturyalı teorisyen Hayek, ortaya çıkan sonucu kendiliğinden doğan düzen olarak adlandırmıştır. Kendiliğinden doğan düzenler karmaşık yapıda olabilirler. Bireylerin uydukları kuralların farkında olmaması ve tarifi mümkün olmayan davranış krallarına uyması sonucunda gelişirler. Siyasetçi ve bürokratların bu karmaşık düzeni kavraması mümkün değildir (Butler, 2018: 27).

Hume kendiliğinden düzen fikrini daha somut biçimde ifade etmiş olan yazarlardan ilkidir. Onu “görünmez el” teorisi ile Adam Smith izlemektedir. Smith, “*Ulusların Zenginliği*” adlı eserinde kendiliğinden düzeni işleyişi ve sonuçları açısından büyük bir ustalıklarla ortaya koymuştur. Smith’in “görünmez el”i aslında kendiliğinden düzeni ifade etmekte ve dışarıdan gelen herhangi bir müdahalenin insanlar üzerinde ne türlü zararlar ortaya çıkaracağını anlatmaktadır. Daha sonra Herbert Spencer “Sosyal Darwinizm” olarak adlandırılan görüşleriyle kendiliğinden düzen fikrini ortaya koymuştur. İşlerin doğal akışına bırakılmasını, zorlama ve yönlendirmelerin olmamasını, bunların zarar vereceğini söylemekte ve salt rasyonalizmi eleştirmektedir. Frederic Bastiat ise bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanmadığı sürece doğal düzenin etkili bir şekilde işleyeceği ve herkes için faydalı sonuçlar ortaya çıkacağını ifade etmiştir (Yayla, 2015: 186-187).

Kendiliğinden düzen durumunda herhangi bir özel amaç yoktur. Özel amaçlardan bağımsız bir sistemdir. Bu sistemde birbirinden çok farklı olan ve hatta birbiriyle çatışan amaçların mevcut olması mümkündür. Bu yüzden kendiliğinden düzen durumunda önemli olan ortak amaçlar değil tarafların karşılıklı yararları için farklı çıkar ve amaçların uzlaştırılmasıdır. Dolayısıyla tam bir plüralizmdir. Kendiliğinden düzen üyeleri ortak bir menfaate sahip grupların ötesinde insanların karşılıklı yararları için barış içinde birlikte var olmalıdır. Bunun sonucu ise büyük ya da açık toplumun var olmasını sağlamaktadır (Çetin, 2007: 58). Kendiliğinden doğan düzen fikri eski bir fikirdir. Kendi çıkarları peşinde koşan bireylerin bunu yaparken herkesin faydalandığı bir düzen yarattıklarını anlatan Montesquieu’ya, toplumsal kurumların insan eyleminin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyen Adam Ferguson’a ve bu fikri “görünmez el” olarak tarif eden Adam Smith’e kadar geriye götürülebilir. Son dönemde ise bu fikir Hayek tarafından güncellenmiştir. Hayek’e göre insanlar dünyayı doğal ve yapay olarak ikiye bölmüştür. Doğal olanların vahşi, rasyonel olmayan ve düzensiz; yapay olanların ise daha rasyonel ve düzenli olduğunu, ikincisinin tercih edilebilirliğinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Hayek düzenli olan fakat planlanmayan başka şeylerden de bahsetmiştir. Örneğin kazların göç ederken aldığı V şekli buna örnek olarak verilebilir. Bu tarz sosyal yapılar içinde bulunan varlıkların bilinçli olarak tasarlanmasıyla değil her birinin tekil davranışlarının toplam sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kendiliğinden doğan düzenler insan toplumlarında da bulunmaktadır. Örneğin dil ve gramer insan tarafından dizayn edilmemiş, fayda sağladığı için kendi kendine ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde piyasalar, fiyatlar ve para da faydalı oldukları için gelişmiş, birileri bilinçli bir şekilde icat etmemiştir. Sosyal düzenler fonksiyonel olmadıkları gibi devlete veya planlamaya da ihtiyaç duymazlar. Sosyal düzenler, kendi çıkarlarının peşinde koşan ve diğerlerinin haklarına saygı duyan bireylerin serbest etkileşiminden doğmaktadır. Devlet müdahalesi bu düzeni kaosa çevirmeye eğilimlidir (Butler, 2018: 81-82). Burada sözü edilen toplumsal açıdan kendiliğinden doğal düzendir. Ekonomik açıdan da piyasanın kendiliğinden doğan düzeni fikrine bakmak gerekmektedir.

Klasik liberaller sosyal ve siyasi özgürlükle birlikte ekonomik özgürlüğü de savunmaktadırlar. Bireylerin icat etme, mülk edinme, tasarruf etme gibi ekonomik yönlü özgürlükleri olmalıdır. Aynı zamanda genel zenginliği yaratmak için ekonomik özgürlük en iyi yoldur. Bunun sebebi insanların karşılıklı fayda ve işbirliği içerisinde bulunmasıdır. Bu kendiliğinden doğan düzeni yaratan değerler mülkiyet, sözleşme, dürüstlük ve adalettir. Bu ekonomik düzen tüm dünyayı kaplayan oldukça karmaşık bir sistemdir. Milyonlarca insanın ekonomik faaliyetlerinin uyum içinde olmasını sağlayan şey kendiliğinden doğan düzendir, bizim icat ettiğimiz bir şey değildir. İnsanların bazı şeyleri mübadele etme arzularının sonucunda para faydalı bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Fiyatlar değeri ölçmemektedir, insanlar aynı şeylere farklı değerler biçebilirler. Ticaret de bu nedenle yapılmaktadır (Butler, 2018: 93-94). Görüldüğü üzere liberalizm ideolojisinin temelinde kendiliğinden doğan düzen fikri vardır. Klasik liberaller toplumsal ve ekonomik kurumların planlanmamış, kendiliğinden meydana gelen yapılar olduğuna ve insan tasarımının bir ürünü olmadığına inanmaktadır. Kendiliğinden doğan düzen ilkesinden sonra piyasa ekonomisine değinmekte de fayda vardır.

1.4.4. Piyasa Ekonomisi

Bireycilik, özgürlük, hukuk devleti gibi ilkeler liberalizmin siyasal boyutu ile ilgili iken piyasa ekonomisi ilkesi, liberalizmin iktisadi boyutunu temsil etmektedir. Bu ilke bireysel özgürlüğün ekonomi alanına bir yansımasıdır. İnsanın birincil ihtiyaçları yeme, içme ve barınmadır. Bu ihtiyaçlar da temelinde iktisadi özgürlüğe bağlıdır. Dolayısıyla iktisadi anlamda özgür olamayan bir birey kendisini oluşturan diğer alanlarda da özgür olamaz. Piyasa ekonomisi liberalizm dışındaki düşünce sistemleri tarafından eleştirilen ve sıklıkla üzerinde durulan bir değerdir (Avcı, 2010: 19).

Piyasa ekonomisinin temelinde mülkiyet özgürlüğü, sözleşme ve girişim serbestliği vardır. Sözleşme serbestliği bireyin özgür iradesi ile hareket etmesi ve herhangi bir sözleşme tarafının olmamasını içermektedir. Yani bireyin menfaati yine birey tarafından sağlanır. Girişim serbestliğinde ise birey kaynak kullanımında söz sahibidir, aynı zamanda rekabet ortamını doğuran ekonomik alanda özgürdür. Liberalizm açısından bireyin özgürlüğünün bir teminatı olan piyasa ekonomisi ilkesi toplumun ekonomik faydasının maksimize edilmesinin de tek yoludur. Kendi çıkarını korumak için birey aklını ve becerilerini kendisi için en uygun olan faaliyetlerde kullanacaktır. Böylece serbest piyasada kendi menfaatini maksimum hale getirecektir. Bunun sonucunda ise bireysel faaliyetler diğer bireylerin de yararında olacak bir durum ortaya çıkaracaktır. Gelirin artmasıyla yeni yatırımlar da artacaktır. Yatırımların artmasıyla istihdam da artacak, istihdam ise yeni bireysel gelirler yaratacaktır. Bu ekonomik gidişatın önündeki en büyük engel ise özgürlüğün korunmasında olduğu gibi devlet müdahalesidir. Devletin görevi serbest piyasanın işleyişine müdahalede bulunmak değil, iktisadi kuralların çiğnenmesini engellemek ve iktisadi özgürlükleri korumaktır (Türkkan, 1993: 188-191).

Klasik liberaller, zenginliğin devletler tarafından değil, piyasanın kendiliğinden doğan düzeni içinde bireylerin yaptığı işbirliği sonucu ortaya çıktığına inanmaktadır. Zenginlik, bireylerin ortak bir kazanç için gönüllü olarak tasarruf etmesi, mal ve hizmetleri mübadele etmesi sonucu yani serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden doğan düzeni içinde ortaya çıkar. Ticarete izin veren özel mülkiyet ve sözleşmeye saygı duymak zenginlik yaratan toplumsal düzenin temel kuralıdır. Özgürlük ve mülkiyet yakından ilişkili olan iki kavramdır. Piyasa ekonomisi ve bundan kaynaklanan zenginlik, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayanmaktadır. Kişisel servetin varlığı devletin sömürü ve baskısına karşı insanlar için karşı gelmeyi kolaylaştırmaktadır. Mülkiyetin çoğunluğu insanlar tarafından yaratılmaktadır yani ekinler biçilir, evler inşa edilir. Mülkiyet sahibinin faydasına olduğu gibi zenginliği yaydığı için toplumun faydasıdır (Butler, 2018: 28).

Serbest piyasa ekonomisi hakkındaki olumsuz fikirler olumlu fikirlerden daha yaygındır. Kavram “laissez-faire kapitalizmi”, “laissez-faire sistemi” gibi kavramlarla aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu sebeple kötüyü anlama anlamında kullanılır. Liberal gelenek dışındaki yazarlar bu kavramın ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlarla daha çok ilgilidirler. Bu yaklaşıma örnek olarak Mises ve Rand verilebilir (Yayla, 2015: 192)

Mises (1956: 281-284)'e göre ekonomik özgürlük ve piyasa ekonomisi aynı anlama gelmektedir. Ekonomik özgürlükle genel olarak özgürlük arasındaki ilişkinin ayrılması mümkün değildir. Piyasa ekonomisi kaldırıldığında bütün siyasi özgürlükler ve haklar ortadan kalkar. Yani piyasa ekonomisinin olmadığı yerde özgürlük de yok demektir. Piyasa ekonomisinin özgürlüğü sağladığı unsur ise rekabettir. Rekabet sisteminde işçi istediği işte çalışabilir, tüketici istediği yerden alışveriş yapabilir. Hiç kimse bir başkasından medet umma, korkma durumuna düşmez. Piyasa mekanizması her insana sonsuz imkanlar sunarak bireyleri özgür kılmaktadır. Bu yüzden siyasal özgürlük ile ekonomik özgürlük iç içedir, birbirinden asla ayrı düşünülemez. Ekonomik özgürlüğün olmadığı yerde siyasal özgürlük de olmaz. Piyasa ekonomisi üretim araçlarının özel sahipliği altındaki iş bölümü sosyal sistemidir. Mülkiyet haklarıyla birlikte bireyin bütün haklarını tanımaktadır ve bütün mülkiyetin bireyler tarafından paylaşıldığı bir sistemdir. Özel mülkiyetin olmadığı bir sistem piyasa ekonomisi sistemi olarak düşünülemez. Piyasa ekonomisinde herkes kendi adına davranır, kendi ihtiyaçlarını gidermek için uğraşan bireylerin eylemleri aslında diğer insanların da ihtiyaçları için fayda sağlar yani herkes birbirine hizmet etmiş olur. Her birey hem kendi başına bir son, bir amaç, hem de diğer insanların amaçlarına ulaşmak için yararlanacakları bir araçtır. Bu sistem ise piyasa tarafından yönetilmektedir. Piyasa sistemi bireylerin faaliyetlerini, insan ihtiyaçlarını tatmin etmede en başarılı oldukları alanlara doğru yönlendirmektedir. Piyasa ekonomisi ilkesinin açıklanmasının ardından hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet ilkesi de kısaca açıklanacaktır.

1.4.5. Hukukun Üstünlüğü ve Sınırlı Devlet

Hukukun üstünlüğü ilkesi aynı zamanda hukuk devleti ilkesi olarak da adlandırılan ve liberal düşünce geleneğinde önemle üzerinde durulan bir değerdir. Bu ilke siyasal iktidarın elindeki gücü keyfi olarak kullanmasını önlemeyi hukuken garanti altına almaktadır. Liberal bir toplumda bireyin düşünce ve davranışları kısıtlanmamalıdır ancak bu kısıtlanmama koşulsuz değildir. Bireyin özgürlüğü başka bir bireyin özgürlük alanının başladığı yerde biter yani özgürlük alanı bir diğerkinin özgürlüğüne zarar verebilecek noktaya kadardır. Birey özgürlüğüne en büyük tehdit devlettir çünkü en büyük gücü elinde bulundurandır. Bu sebeple hukuk bireyler arası ilişkileri düzenlerken aynı zamanda bireyle devlet arasındaki ilişkileri de düzenler. Liberalizm için de bireyin varlığı ve özgürlüğü en önemli amaç olduğuna göre birey ve devlet ilişkisinde bireyi koruyan bir hukuk bulunmalıdır. Liberal anlayış çerçevesinde üzerinde durulması gereken husus doğal hakları barındıran bir anayasanın varlığı ve o anayasanın temsil ettiği hukuk üstünlüğüdür (Avcı, 2010: 14).

Kamu için büyük ölçüde güvenlik sağlayan ve gücü sınırlandıran ilke hukukun üstünlüğüdür. Bu, devlet görevlilerinin keyfi kararıyla değil de yasalar tarafından yönetilmemiz gerektiği fikridir. Yani insanların değil yasaların yönetimidir. Klasik liberaller yasaların herhangi bir ayırım sözkonusu olmadan herkese eşit uygulanmasının zorunlu olduğu fikrindedir. Yasalar hem sıradan insanları hem de devlet görevlilerini bağlamalı, hiç kimse yasalardan üstün olmamalıdır. Hukukun üstünlüğünü sağlamak, bağımsız mahkemelerin bireyler tarafından yönlendirilmediği bir adalet sistemini gerektirmektedir. İktidarda bulunanların hukuku kendi çıkarları için kullanmalarına engel olabilecek bazı kurallar jüri önünde yargılanma, yargılama süresi gibi temel ilkelerdir. Hukukun üstünlüğü başka bir olumlu sonucu da hayatı tahmin edilebilir kılmıştır. İnsanların nasıl davranacağını tahmin etmemizi sağladığı için uzun dönem planlar yapılabilmektedir (Butler, 2018: 26-27).

Hukukun üstünlüğü ilkesinde olduğu gibi sınırlı devlet ilkesi de liberal düşünce geleneğinin devlete duyduğu güvensizliğin sonucudur. Bireyin özgürlüğünü esas alan liberalizm, devleti bireyin özgürlüğüne zarar verebilecek bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bunun önüne geçilmesi için devletin bile ihlal edemeyeceği bir hukuk yapısı olmalıdır. Ancak devletin birey özgürlükleri karşısındaki tutumundan dolayı hukukun varlığı yeterli görülmemiş, devletin faaliyet alanının mümkün olduğunca sınırlandırılması fikri ortaya atılmıştır. Çünkü devlet hukuken sınırlandırılabilir bile yüklediği faaliyetler fazla olduğundan bireyin özgürlükleri devlet tarafından ihlal edilebilir (Avcı, 2010: 17).

Devleti sınırlandırmak mümkün değil gibi görünse de bu aslında doğru bir kanı değildir. Devletin meşruluğunun sınırı birey ve haklarıdır. Devletin bu alanlara müdahale etmesi demek devlet için meşruiyet ihlali demektir. Devletin varlığının asıl sebebi bu hakları korumaktır.

Devletlerin bu hakları ihlal etmesi kendi meşruiyet ve varlıklarını yok etmesiyle aynı şeydir. Locke'a göre devleti sınırlayabilecek dört mekanizma vardır. Bunlardan birincisi doğal hukuka uyma yükümlülüğü, ikincisi devletin yönetilenlerin rızasına dayanması, üçüncüsü yasama kuvvetinin yani halkın diğer kuvvetlerden üstün olması, dördüncüsü ise yönetilenlerin devletlere karşı direnme hakkının olmasıdır. Bu ilkelerin varlığı doğrudan devletin sınırlılığına hizmet etmektedir (Uslu, 2009: 223-226).

Liberalizm, bireyin ve toplumun üstünde sınırsız bir siyasal iktidar anlayışını reddetmektedir. Liberalizm, devlet anlayışı için bireysel özgürlüklerin ve toplumsal rızanın temel alınması gerektiğine inanır. İktidarın bozucu, mutlak iktidarın mutlaka bozucu olduğunu savunan liberalizm bu iktidarın sınırlanması gerektiğine inanır. John Locke ise liberal anlayışı “devlet, gücünü, kendi başına buyruk olarak değil, amacı toplumun barışı, güvenliği ve iyiliğinden başka bir şey olmayan halkın bildiği kurulu yasalarla tarafsız ve dürüst olarak kullanmak zorundadır” şeklinde ifade etmektedir. Devletin bir amaç olarak sahip olduğu gücün toplumu araç haline getirmesini reddetmektedir. Çünkü Locke'a göre toplum sözleşmesi ile kurulan devlet insanların özgürlüğünü ve mallarını daha iyi korumak amacıyla inşa edilmiştir (Çetin, 2001: 228).

Locke, toplumsal rıza ve devlet arasında toplum sözleşmesi ile kurulan meşruiyet mutabakatını egemen lehine tek taraflılığa dönüştürmeyi gasp, egemenliğin halkın iyiliği dışında kullanılmasını ve meşruiyet ilkesini topluluk yasaları olarak da ifade ettiği özgürlük, can ve mal haklarını bu meşruiyet ilkelerinden başka bir kaynaktan beslenerek veya başka bir amaçla kullanarak halkı kendisine boyun eğdirmek yolunda kullanan egemeni ister bir ister bir çok olsunlar tiranlık olarak niteler. (Çetin, 2001: 229).

Locke'un fikirlerinden de anlaşılacağı üzere liberalizm bireyin üzerinde sınırsız bir iktidar anlayışını daima reddetmiş ve iktidarın sınırlandırılmasını savunmuştur. Liberalizmde devlet bireysel hak ve özgürlüklerin korunması için var olmalı ve sınırlı fonksiyonlara sahip olmalıdır. Liberalizmin farklı türlerinin ortaya çıkmasıyla devlete yüklenen rollerde değişiklik olsa bile sınırlandırılması gerektiği konusu liberalizmin ortaya çıkışından itibaren var olmuş ve temelde yer almıştır. Sınırlı devlet ilkesini tamamlayıcı nitelikte olan ilke ise liberal devlet ilkesidir, konunun anlaşılması açısından bu ilkeye de değinmekte yarar vardır.

1.4.6. Liberal Devlet

Liberal devlet, toplumu bireysel tercihler ve birey psikolojisi ile açıklayan yani bireyci olan devlettir. Devletin tek amacı birey ve bireyin mutluluğudur. Birey, toplum ve devletten önce gelmektedir çünkü toplumu kendi iradesiyle ortaya çıkarmaktadır. Birey, özgürlük ve diğer doğal haklarını doğuştan kazanmaktadır (Çetin, 2001: 228).

Liberalizm iktidar karşısında bireylerin özgürlüklerini korumakta ve devletin bu alanlara müdahalesini engellemeye çalışmaktadır. Bireyin hak ve özgürlükleri iktidarın sınırlandırıcıdır, devlet hiçbir şekilde bu hak ve özgürlüklere dokunamaz, onları yok edemez (Çetin, 2001: 228).

Liberaller, hoşgörülü bir toplumun bireylerin özgür eylemlerine bağlı olduğuna inanmaktadırlar. Bir bireyin özgürlüğünün her zaman diğer bireylerin özgürlüğünü suistimal etme tehlikesi vardır bu sebeple toplumun bir üyesi diğer üyeler için tehdittir. Özgürlüğümüz, başkalarının bizim özgürlüğümüzü elimizden almasının engellenmesini gerektirirken, aynı zamanda onların özgürlüğünün de güvence altına alınmış olması gerekmektedir. İşte böylesi bir koruma ancak bireyleri kısıtlama gücüne sahip olan egemen bir devlet tarafından yapılabilir. Dolayısıyla özgürlük yalnızca hukuk altında var olabilir. Hobbes ve Locke'un geliştirdiği Toplumsal Sözleşme Teorisinin temelinde de bu argüman vardır. Bireyler özgürlüklerinin bir kısmını feda etmelidir aksi halde bireysel hakları sürekli olarak tehdit altında olacaktır. Toplumsal sözleşme teorisi, devletin bireylerin çıkarlarına hizmet etmek için var olduğunu ve bireyler-gruplar arasında çıkan çatışma durumunda tarafsız bir hakem görevi göreceğini ileri sürmektedir (Heywood, 2016: 59-60).

Liberalizme göre devlet biçimsel ve soyut bir kurumdur. Liberal gelenek devlet ve birey ilişkisinde daima vurguyu birey lehine yapmaktadır. Devlet, bireylerin yalnızca özgürlük ile ilgili haklarının değil aynı zamanda doğal haklarının da bekçisidir. Yalnızca kuralları belirlemeli ve yasalar yoluyla mülkiyeti güvence altına almalıdır. Devletin sınırlı bir düzenleme rolü olmalı bunun dışında bireyleri tümüyle özgür bırakmalıdır (Üstel, 1999: 77).

Liberal devlet anlayışında, ekonomi teorisinin temel dayanağı birey ve davranışlarıdır. Piyasa, kendiliğinden ortaya çıkan bir düzen olarak algılanmaktadır. Politikalar ekonomiyi dengede tutan bir mekanizma değildir. Bireyler kendi çıkarları peşinde koşarken diğer bireylerin davranışlarının koordinasyonunu sağlamakta ve yön vermektedir. Bireyler, amaçları doğrultusunda eylemde bulunan ve bu eylemler sonucunda tecrübe sahibi olan, gelecekteki eylemlerini de bu tecrübelerle göre planlayan varlıklardır. Piyasadaki denge bireylerin eylemler ve birbirleriyle olan etkileşimi sonucunda doğmaktadır. Yani, piyasa kendiliğinden oluşan, insan davranışları sonucunda ortaya çıkan bir mekanizmadır. Devlet, piyasalara ilişkin faaliyetlerini sınırlandırmalı ve bireylerin tecrübeyle öğrendikleri faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için özgür bırakmalıdır. Bu rekabetçi bir piyasanın olması ve etkin bir biçimde işleyebilmesi için en önemli koşuldur (Biber, 2008: 66).

Bireysel özgürlük prensibini savunan liberal devlet her türlü görüşe sahip olan topluluk ve kurumlara karşı eşit mesafede olmak zorundadır. Devlet bu tarz toplulukların üyelerine karşı insan hakları ihlali konusunda dikkatli olmalıdır. Liberal devlet belli bir pozitif amacı gerçekleştirmeye çalışmamalı aksine bundan kaçınmalıdır (Erdoğan, 1993: 72). Yani devlet bireylerin sahip olduğu

farklı “iyi”ler karşısında tarafsız olmalıdır. Tarafsızlık ilkesini eşitlik olarak açıklayan düşünürlerden biri Dworkin’dir. Dworkin’e göre eşitliğin iki farklı anlamı bulunmaktadır. Birincisi devletin bütün yurttaşlara eşitler olarak davranması, ikincisi ise bazı imkanların dağıtımında bütün yurttaşlara eşit muamelede bulunulmasıdır (Dworkin, 1984’ten aktaran: Erdoğan, 1993: 73). Özetle liberal devlet bireye ve birey davranışlarına ve bireysel özgürlüklere vurgu yapmaktadır. Bunu yaparken de tarafsızlık ilkesini esas almıştır. Liberal devletin genel özellikleri açıklandıktan sonra son olarak liberal demokrasi ilkesi üzerinde durulacaktır.

1.4.7. Liberal Demokrasi

Demokrasi, liberal devlet anlayışının gerek toplumsal gerek siyasal alanda gerçekleşebilmesi için en uygun yönetim şeklidir çünkü liberalizm kendini ancak demokrasi içerisinde gerçekleştirebilir. Her iki sistemin de birbirine benzer özellikleri vardır. Bu özelliklerden bir tanesi her ikisinde de mutlak iktidar fikrinin olmamasıdır. Her iki sistemde de tüm bireyler aynı özgürlüklerden eşit olarak faydalanmalıdır, temel özgürlükler ve insan hakları sınırlandırılmaz ve rasyonel ilkeleri esas almaktadır (Çetin, 2007: 62). Görüldüğü üzere demokrasi ve liberal devlet insana ve özgürlüklere bakış açısı, mutlak bir devlet otoritesini kabul etmemesi gibi birçok açıdan benzerlikler göstermekte ve birbiriyle örtüşen özellikler sergilemektedir.

Liberal demokrasinin temel varsayımlarından ilki, siyasal iktidarın sınırlı olması yani insanların özgür iradeleri sonucunda kurulan örgütler çerçevesinde görev yapması gerektiğidir. Siyasal iktidar bu örgütlere müdahale edemez, herhangi bir baskı kuramaz, kendine belirlenen sınırlar çerçevesinde hareket etmelidir. İkinci varsayıma göre toplum çoğulcudur. Toplumun çoğulculuğu, toplumun sadece özerk örgütlerden oluşmadığını, her kuruluşun çıkarlarının üyeleri açısından büyük önem arz ettiğini ifade etmektedir. Siyasal iktidar aslında tüm toplumun çıkarları adına görev yapacaktır. Üçüncü varsayım ise, gerçeğin yalnızca toplumsal çoğunluk tarafından oluşturulduğunun kabul edilmesidir. Bunun sonucunda toplumda hoşgörü hâkim olmakta ve çoğunluk iktidarının azınlıklar üzerindeki etkisi sınırlandırılmaktadır (Çetin, 2007: 63).

Liberal demokratik yönetim biçiminin dört temel özelliği vardır. İlk olarak seçimle gelen temsilcilerin oluşturduğu bir yasama organı ve bir devlet başkanı ya da cumhurbaşkanı bulunmaktadır. İkinci olarak, yasama organına danışmanlık yapan ve talimatlarını uygulayan aynı zamanda yasama organına karşı sorumlu olan bir yürütme organı bulunmaktadır. Üçüncü olarak, özel güç merkezlerinin oluşturduğu toplumsal ve ekonomik denge sistemi bulunmaktadır. Son olarak da, toplumsal ve ekonomik denetim ve denge sistemine yardımcı olan siyasal denetim ve denge sistemi bulunmaktadır (Çetin, 2007: 64).

Liberal demokrasi gelişmekte olan dünyada hakimiyeti artan bir siyasal güçtür. Liberal demokrasi, demokrasinin çok özel bir biçimidir. Liberal özellikleri, medeni özgürlükleri güvence

altına almaya göre tasarlanmış olan denge ağında ifadesini bulmaktadır. Liberal demokrasinin demokratik niteliği evrensel ve rekabetçi seçim sistemine dayanmaktadır. Liberal demokrasi karmaşık durumu liberalizm içinde demokrasiye yönelik çelişkiyi yansıtmaktadır. 19. yüzyılda liberaller demokrasiyi tehlikeli olarak görmüşlerdir. Liberallerin endişe ettiği asıl konu, demokrasinin bireysel özgürlüğün düşmanı haline gelebileceği idi. Bunun sebebi halkın tekil bir varlık değil birey ve gruplardan oluşmasıydı. Çatışmanın çözüm yolu ise çoğunluğun iradesinin hakim olması gerektiği ilkesidir. Liberaller demokrasi hakkında modernden sanayi toplumundaki çoğunluğun niteliğinden dolayı da endişe duymaktaydı. Eğitimsiz ve eğitilmiş insanlar demokratik ortamda farklı şekillerde davranmakta idi. Bu sebeple Mill, insanların statü ve eğitim seviyelerine göre bir, iki, üç veya dört oy verebilecek bir çoğul oy verme sistemini önermiştir. Ancak 20. Yüzyılda liberallerin çoğunluğu demokrasiyi bir erdem olarak görmeye başlamıştır. Demokrasiye yönelik ilk liberal savunma yurttaşların kendilerini koruması için demokrasinin bir araç niteliğinde olmasıydı (Heywood, 2016: 63-64).

Liberallerin demokrasiyi savunmasının önemli nedenlerinden biri yönetimin halka hesap vermesini sağlamasıdır. Bu aynı zamanda yönetimin sınırlandırılmasını da gerektirmektedir. Demokratik yönetim ile halk siyasal iktidarın keyfi uygulamalarına karşı güvence altına alınmış olacaktır. Böylelikle bireyler kendi çıkarları peşinde koşarken temsili yönetim hakem rolünü üstlenecektir. John Stuart Mill gibi bazı liberaller ise demokrasinin siyasal katılımı artıracığını ve bunun da bireylerin kapasitelerinde gelişme sağlayacağını savunmaktadır. Mill'e göre toplumsal iyinin ölçütü bireyin yeteneklerinin ve kapasitesinin geliştirilmesidir. Mill'in bu tezi ile liberal teoriye "katılımcılık" fikri de girmektedir. Ancak birçok liberal için siyasal faaliyete katılım önemli bir değer değildir. Onlar için devletin tarafsız olması ve bireylerin kendi seçimleri doğrultusunda yaşayabilmelerini sağlaması yeterlidir. Liberaller, yönetimin görevinin pozitif müdahalelerde bulunmak değil, liberal özgürlüklerin korunmasını sağlamak olduğunu düşünmektedirler. Devlet, yazılı anayasada belirtildiği gibi hukukun üstünlüğü ilkesine uygun olarak hareket etmelidir. Birçok liberal demokratik kurumlara, hükümetin faaliyetlerini denetleyen koruyucu bir işlev tanımaktadır (Berktaş, 2007: 71).

Sonuç olarak liberal demokrasi de klasik liberalizmde olduğu gibi ilke olarak bireylerin hak ve özgürlüklerinin önemine vurgu yapmaktadır. Yönetimin liberal özgürlükleri güvence altına alan bir anayasa ile sınırlandırılmasını savunmaktadır. Demokrasinin sağlanabilmesi için hükümet halkın ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmalı ve despotik yönetimler önlenmelidir. Liberalizmin temel ilkeleri, ana çizgileri itibari ile bunlardır. Liberal doktrinin tarihsel pratiği içinde, bu ilkelerden bazılarının dönemden döneme diğerlerinden daha öne çıktığı veya çıkartıldığı görülmektedir. Geri planda kalanların ise bir dönem sonra önem kazandığı da bir vakiydir. Bunun böyle olması, liberalizmin türleri meselesiyle alakalıdır. Genişliği ve çalışmayla yakın ilişkisi nedeniyle, bu konunun bu çalışmada başlı başına bir bölüm olarak ele alınması uygun görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LİBERALİZMİN TÜRLERİ

Tarihi gelişim sürecinde liberal gelişmeler, farklı ülkelerde, farklı şekillerde tezahür etmiştir. İngiliz, Alman, Fransız, İspanya, İtalya, Amerikan liberalizmleri hem öğreti, hem uygulama bakımından farklı realitelere tekabül etmektedir. İlk liberal gelişme İngiltere’de görülmüş ve devrimci değişim yerine zahmetli, soğukkanlı araştırmalara ve dikkatli yasama, yargı faaliyetleri sayesinde gerçekleştirmiştir. Felsefesi de devrimci olmak yerine yararçı olmuştur. Fransa’da ise değişim devrimci, ani ve kanlı olmuştur. Almanya’da ise liberal canlanma akademik nitelikte olmuş ve halka kök salmayıp sadece hukuksal alanda görülmüştür (Yayla, 2003: 21). İspanya ve İtalya gibi ülkelerde ise zayıf ve kırılgan olmuştur. Buna göre belirtmek gerekir ki, her ülkenin liberalizm süreci, tarihi, sosyal, siyasal ve iktisadi şartları ayrı bir liberalizm türünü teşkil etmektedir. Bu sebepten ötürü de, Liberalizm ülke açısından değil, başka temellerde gruplandırılmalıdır.

Alan Ryan (2017: 101), “liberalizmin kısa bir açıklamasını yapmaya girişen herkesin, ‘liberalizm ile mi liberalizmler ile mi ilgileniyoruz?’ Sorusu ile karşı karşıya kaldığını belirtmektedir. Çünkü liberalizm zaman içerisinde yaşanan gelişmelerin sonucunda değişime uğramış ve farklı türleri ortaya çıkmıştır. Farklı yerlerde liberalizm kavramı ile ilgili farklı görüşler kastedilmeye başlamıştır. Bu sebeple liberalizm hakkında bir tanımlama yapılması için liberalizmin türlerinin açık bir şekilde ayırt edilmesi gerekmektedir. Diğer ideolojilerde olduğu gibi liberalizm içerisinde de zamanla farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış ve farklı düşünürler tarafından yeni liberalizmler tanımlanmıştır. Zamanla liberalizm kavramının anlamı muğlaklaşmış ve liberalizm kelimesinin tek başına kullanımı karışıklığa sebep olacak hale gelmiştir. Liberalizmin doğuşundan itibaren yaşanan değişim ve dönüşüm sonucunda üç ana liberalizm türü ortaya çıkmıştır. Her biri birer prototip niteliğinde olan bu türler Klasik Liberalizm, Modern Liberalizm ve Neo-Klasik Liberalizm olarak sayılabilir. Şimdi bunların açıklamasına geçebiliriz.

2.1. Klasik Liberalizm

Klasik liberalizm, liberal düşüncenin temelini oluşturmuş ve daha sonra ortaya çıkan liberal hareketlere öncülük etmiş bir akımdır. Klasik liberalizm feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde gelişmiş ve 19. yüzyıldaki ilk sanayileşme döneminde zirveye ulaşmış en eski liberal gelenektir.

Klasik liberalizme ‘19. yüzyıl liberalizmi’ de denilmektedir. Klasik liberalizme ait fikirlerin temeli Anglosakson ülkelerinde, özellikle de Birleşik Krallık ve ABD’de atılmıştır. Klasik liberalizm zaman içinde farklı şekiller alsa da bir dizi ortak özellikleri bulunmaktadır. İlk olarak klasik liberaller insanları kimseye ihtiyaç duymadan kendi başına yaşayabilme yeteneğine sahip olan akılcı ve çıkarıcı varlıklar olarak görmektedirler. İkincisi, bireyler negatif özgürlüğe sahiptir ve başkaları tarafından müdahale edilmediği veya zorlanmadığı sürece özgürdür. Üçüncüsü, devlete düşen rol iç düzenin sağlanması ve toplumun dışarıdan gelecek saldırılara karşı korunması ile sınırlıdır. Son olarak klasik liberalizmde pozitif bir sivil toplum anlayışı vardır. Sivil toplum sadece bir özgürlük alanı değil uyum ve denge ilkesini de yansıtan bir alandır (Heywood, 2016: 66-67).

Yayla (2015: 38)’nın tanımına göre klasik liberalizm toplumcu değil bireyci olan, negatif özgürlük anlayışına dayanan, müdahaleci devlet yerine sınırlı ve sorumlu devlet olması gerektiğini savunan, adaletin piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden gerçekleştiğine inanan liberalizmdir.

Klasik liberalizmi, liberalizm ideolojisinin diğer türlerinden ayıran temel farklılık, devletin özgürlük ve adaleti kazanma ve koruma konusunda üstlendiği role ve sorumluluklarına ilişkindir. Klasik liberalizm özgürlük ve adalet konusunda devlete liberalizmin diğer türlerinin verdiği role göre daha sınırlı bir rol vermektedir. Gerçekten, herkesin yararlandığı fakat toplumun temin edemediği devletin tedarik etmesi gereken sınırlı bir yelpazedeki yollar ve limanlar gibi kamu malı adı verilen mallar haricinde, devletin özgürlük ve adaletle uyumlu olarak üstlendiği tek rol ve sorumluluk diğer bireyleri hukuki olarak kendilerine ait mülkiyetlerinde korumaktır. Klasik liberalizm ilk büyük açıklanmasını John Locke’un eserlerinde bulmuştur. Locke’a göre insan özgürlüğü iki ana varsayımda yatmaktadır. İlki bütün insanların eşit pozisyonda özgürlük hakkına sahip olması ve hiç kimsenin bir diğeri üzerinde daha fazla derecede özgürlük hakkının bulunmamasıdır. İkincisi özel mülkiyetin herkese fayda sağlamasıdır. Locke’a göre devlet, kendisine tabi olan insanların rızasıyla hayatını, özgürlüklerini ve mülkiyetini korumak için yaratılmış beşeri bir kurumdur (Conway, 2011: 85-86).

Klasik liberalizmin yararlandığı teorilerden biri de “doğal haklar teorisi” dir. John Locke, Thomas Jefferson gibi doğal hak teorisyenlerinin liberal ideolojinin doğuşu ve gelişim aşamasında önemli katkıları olmuştur. Bu teorisyenlere göre haklar bireylere Tanrı tarafından verilmiştir ve bu sebeple doğaldır. İnsan hakları da denilen doğal haklar vazgeçilmezdir çünkü insanlara insan olmasından dolayı verilmiştir ve geri alınması mümkün değildir. Locke’a göre hayat, özgürlük ve mülkiyet hakları doğal haklardır. Jefferson’a göre ise mülkiyet doğal bir hak değildir, doğal haklar; hayat, özgürlük ve mutluluğun peşinden gitme haklarıdır. Doğal haklar fikri liberal düşüncüyü farklı şekillerde etkilemiştir. Klasik liberalizmin tek temelini doğal haklar teorisi oluşturmamaktadır. Faydacı fikirler de klasik liberalizm üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Faydacılık fikri 19. yüzyılda Jeremy Bentham ve James Mill tarafından ortaya atılmıştır. Bentham doğal haklar fikrini saçma bulmakta bunun yerine daha bilimsel olduğuna inandığı, haz ve acıdan kaçınma isteği ile

tanımlanan faydacılık fikrini önermiştir. Fayda ilkesi bir eylemin doğruluğunun mutluluk getirme ve çıkar sağlama ölçüsüne göre belirlendiğini kabul eden bir ilkedir. Yani bir bireyin bir eylemden sağlayacağı mutluluk miktarı artarsa fayda artacak ve toplumun elde edeceği fayda da artacaktır. Faydacı fikirlerin insanları öz çıkarları peşinde koşan akılcı varlıklar olarak görmesi sonraki kuşak liberal düşünürler tarafından da benimsenmiştir. Kadın veya erkek her birey kendi çıkarının ne olduğunu en iyi kendisi bilecektir (Heywood, 2016: 68-69).

Klasik liberalizmin “siyasal”, “laissez-faire” ve “iktisadi” olmak üzere en az üç versiyonu vardır. Bunları liberalizmin tamamlayıcı parçaları bir diğer ifadeyle mütemmim cüzleri olarak nitelendirmek de mümkündür. Çünkü bunlardan bir tanesinin yokluğu halinde, klasik liberalizmden söz etmek imkansız hale gelecektir.

2.1.1. Siyasal Liberalizm

Siyasal liberalizm, liberal demokrasinin temel felsefesini oluşturmaktadır. Siyasal liberalizmin en önemli özelliği, katı veya sert olarak nitelendirilen ideolojileri reddetmesi, hoşgörü ve uzlaşmayı temel ilkeler olarak benimsemesidir. Liberal düşüncenin egemen olduğu ülkelerde değişik ideolojiler varlıklarını sürdürebilmeleri çoğulculuğu benimseme anlayışının sonucudur. Ancak çoğulculuğun uygulanış biçiminde ülkeler arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Örnek vermek gerekirse liberal düşüncüyü benimsemiş olan Fransa ve Belçika gibi ülkelerde, sistemin temelini kabul etmeyen ideolojilere dayalı siyasal partilere, sistemin içinde yer alma ve siyasal yarışmaya katılma olanağı tanınmakta iken, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya gibi ülkelerde yasal olarak sadece sistemi benimseyen partiler arasında iktidar için siyasal mücadele yapılmasına izin verilmektedir (Çam 1977: 222).

Liberal pozisyonlar, liberalizmin temelinde bulunan ahlaki ilkeleri kabul etmesine göre farklılık göstermektedirler. Liberalizmin öncelikle siyasi bir teori olduğu şeklinde yaygın bir görüş vardır. Buna göre liberalizm bazı felsefi ve ahlâki koşullardan yola çıkmaktadır fakat kendi başına kapsayıcı bir sistem oluşturmamaktadır. Liberalizmin esasında olarak siyasal alanın ve kurumların düzenlenmesine ilişkin önerilerde bulunmaktadır. Halbuki bir felsefi sistemin kapsayıcı olabilmesi için felsefenin ontoloji, epistemoloji, estetik gibi temel disiplinlerinin hepsiyle alakalı tutarlı önermelerden oluşması gerekmektedir. Bir diğer anlamda kapsayıcılık, doktrinin temelinde bulunan ilkelerin toplumsal hayatın bütün alanları için geçerli olan bir değerler sistemi olmasıdır. Liberalizmin siyasi bir doktrin olduğunu söylemek, onun her iki anlamda da kapsayıcı bir felsefe olmadığını söylemektir (Erdoğan, 2017: 90-91).

Özel mülkiyet, bireysel haklar, inanç özgürlüğü gibi kavramlar liberalizm açısından her zaman önemli konular arasında yer almıştır. Yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşanan büyük savaşlar ve karmaşa ortamı sonucunda liberal gelenek içerisinde adalet tartışmaları yeniden önem

kazanmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde etkisi en fazla olmuş adalet teorilerinden biri John Rawls tarafından geliştirilmiş ve 1971 yılında “A Theory of Justice”(Bir Adalet Teorisi) adlı eseri yayımlanarak siyaset felsefesindeki yerini almıştır. Rawls’un adalet teorisi eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü, toplumsal işbirliği gibi liberal değerler üzerine kuruludur. Rawls adalet teorisini zaman içinde geliştirerek “Political Liberalism” (Siyasal Liberalizm) adlı eseriyle yeniden ele almış, liberal gelenek içerisinde “siyasal liberalizm” olarak adlandırılan bir çerçeveye yerleştirmiştir. Çağdaş demokrasilerde adil düzenin nasıl mümkün olacağı sorusuna odaklanarak muhakeme zorlukları ve makullük gibi siyasal liberalizmin bazı temel düşüncelerini geliştirmiştir (Çelik, 2016: 184).

Siyasal liberalizmde en önemli kavramlardan biri rızadır her alanda bireyin rızası esas alınmalıdır. Serbest bir ortamda bireyler tercih hakkına sahiptir. En fazla kabul gören taraf yönetimi ele geçirmektedir. Siyasi liberalizmde toplumun onayı yani bireylerin rızası yönetimin meşruiyeti için şarttır. Siyasi liberalizm için önemli olan bir ilke de minimal devlettir. Liberalizme göre özgürlüklerin önündeki en büyük engel devlettir. Bu sebeple devletin mutlak olarak sınırlandırılması gerekir. Devletin hukuk kuralları ile sınırlandırılmış, anayasal bir devlet olması gerekir. Bunun yolu da güçler ayrılığından geçmektedir. Güçler ayrımı devletin temel yapısını oluşturan organların birbirlerini denetlemesini öngörmektedir. Siyasi liberalizm, yöneticilerin tüm faaliyetlerini yasama, yürütme ve yargı organlarının denetimine tabi tutarak kararların hukuk çerçevesi içinde alınmasını sağlamaktadır. Liberal devlet söz konusu alanlardan çekilerek ekonomik alanda ve hizmet alanında küçülmelidir (Çaha, 2001: 43).

20. yüzyılın en önemli teorisyenlerinden biri olan John Rawls, faydaya dayalı haklara etiğe karşı haklara dayalı etik anlayışını savunmuştur. “A Theory of Justice” adlı kitabında, liberal sorumluluk ile sosyal adalet kavramını uzlaştırmaya çalışmaktadır. Siyasal liberalizm içerisinde sosyal adalet kavramının sokulması, bireylerin kendilerini gerçekleştirme haklarının olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu fikir Mill’in görüşlerine yakınken klasik liberallerin her türlü müdahaleyi reddeden görüşlerine uzaktır. Rawls, toplumsal sözleşme aracılığıyla bireyler arasındaki ilişkileri düzenlemeye hizmet edecek iki adalet ilkesine ulaşmaktadır. Rawls’a göre bireyler kendilerini ilkel bir pozisyon içerisinde varsaymalı ve sadece akla uygun olan egemen olmalıdır. Toplumsal koşullar üzerinde bir “bilmezlik perdesi” vardır ve bireyler sadece kendi çıkarına uygun olan ve herkes için iyi olanı seçecektir.

Birey toplumdaki statüsünün ne olduğunu bilmediği için herkes için en adil olan toplumsal sözleşmeyi gerçekleştirecektir. Böylelikle ulaşılan teori “hakçalık olarak adalet”tir. Bu varsayımdan iki ilke ortaya çıkmaktadır. Birincisi, devletin geniş bir hak ve özgürlükler sistemi oluşturması ve herkesin bundan eşit şekilde yararlanmasıdır. İkinci ilke ise toplumda bireylerin ırk, cinsiyet gibi özelliklerden bağımsız olarak statü sahibi olabilmesidir. Bireylere fırsat eşitliği sağlanmalı ve her birey refaktan eşit pay almalıdır. Eğer eşit olmayan bir dağılım yapılırsa bu

toplumda en fakir olanın yararına olmalıdır. Bunun için önlemler alınmalı ve vergilendirme sistemi düzenlenmelidir. Sonuç olarak Rawls, liberal özgürlük ve eşitlik değerleri ile sosyal adalet kavramını verimlilik kaygısıyla birleştirme çabası içerisindedir (Berktaş, 2007: 101-103).

Rawls'a göre herkesin tek bir iyi anlayışına sahip olması mümkün değildir. Birey sahip olduğu kendi iyi anlayışının diğer bireyler tarafından kabul edilmeyeceğini bilmektedir. Bu sebeple ortaya çıkan ayrışmaları ve farklılıkları doğal olarak kabul etmektedir. Bununla beraber, muhakeme zorluklarının bilincinde olan bir birey, kendi benimsediği iyi anlayışını diğer bireylere dayatma ya da zorla kabul ettirme arayışı içerisine girmez, çünkü tek bir iyi anlayışının yoktur ve herkese karşı evrensel olması mümkün değildir. Bu ana düşünce siyasal liberalizmin temel dayanak noktalarından biridir. Buradan hareketle, Rawls makul bireylerin oluşturduğu makul bir çoğulculuk düşüncesini ortaya koymuştur (Çelik, 2016: 191). Rawls'un fikirlerinden anlaşıldığı gibi siyasal liberalizm, adaleti yalnızca siyasal alan içerisinde gerekçelendirmektedir. Ve ana argümanı, çoğulcu demokratik toplumlarda nasıl istikrarlı bir adil düzen oluşturulabileceğine aranan cevaptır.

2.1.2. Laissez-Faire Liberalizmi

Liberalizm ilk olarak devlet kontrolü sisteminden toplumu kurtarmayı amaçlamıştır. Liberalizmin temel noktası meşhur slogan laissez-faire, yani insanları ekonomik faaliyetlerinde, dini işlerinde, düşünce ve kültürde kendi hayatlarını, yaşamada serbest bırakma ile özetlenebilir (Raico 2002: 135).

Liberalizmin bir doktrin olarak önem kazanmasında “doğanın egemenliği” anlamına gelen fizyokrasinin katkıları olmuştur. Fizyokrazi ekonomik düzenin doğal yasalarla işlediğini savunan bir doktrindir (Aktan, 1995: 9). Sarıca (1973: 127), fizyokratların her şeyden önce doğal yasaların gücüne inandıklarını ifade etmiştir. Devlet insan aklının bir ürünüdür. İnsanlar doğuştan haklara sahiptir ve bu hakları toplum içinde nasıl kullanacaklarını bir sözleşmeyle saptarlar. Fizyokratlar ekonomik haklara ve en başında mülkiyet hakkına büyük önem verirler. Herkes doğa yasaları gereği çalışmasının ürünü olan özel mülkiyet hakkına sahiptir. Tarımın ancak özgürlük içinde gelişebileceğini ileri sürerler. “Laissez-faire-laissez-passer” formülüne sıkı sıkıya bağlıdır. Kısacası fizyokratların liberalizm anlayışı laissez-faire liberalizmi olarak ifade edilebilir.

Laissez-faire liberalizmi fizyokratlar dışında başka düşünürler tarafından da savunulmuştur. Bu düşünürlerin başında Herbert Spencer ve Frederic Bastiat gelmektedir. Laissez-faire liberalizminin ilk filozofu olan Spencer doğal evrim kanunlarını ve toplumun istenildiği gibi şekillendirilemeyeceğini savunmaktadır. Devletin doğal hayatın akışına ve bireylerin hayatına müdahalesine kesinlikle karşıdır. Devlet müdahalesinin bir kere başlayınca sürekli olarak kendi kendini besleyip büyüteceğini ve sonunda insanları köleliğe ulaştıracağını düşünmektedir (Yayla, 2015: 115-116). Spencer, devletin kötü ve baskıcı bir kurum olduğu savından hiç vazgeçmemiş,

“Devlete Karşı Birey” adlı eserinde devletin minimal rol üstlenerek bireyin özgürlüğünün maksimize edileceği bir sistemi savunmuştur. Aşırı bireyci bir tutum sergileyerek, yoksullar için koşulları iyileştirebilecek reformlara (sosyal yardımlar, zorunlu eğitim gibi) karşı çıkmıştır. Spencer’ın bu görüşlerinin arkasında sosyal Darwinist görüşleri bulunmaktadır. Ona göre yoksullar basit ve yeteneksiz olduğu için daima yenik düşmeye mahkumdur. Bu doğanın yasasıdır ve devletin müdahalesi bu doğal yasayı bozduğu için her zaman zararlıdır. Ona göre devletin müdahalesi hayatta kalmaya uygun olmayanların sayısını çoğaltmakta ve ıstırapı azaltmak yerine onu çoğaltmaktadır (Berktaş, 2007: 84-85).

Doğal ahenk sistemi düşünürü olan Bastiat’a göre devletin doğal ahenk düzeninin işleyişine müdahalesi zararlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Sermaye ve emeğin çıkarları çatışmaz, uyum içindedir. Her ikisi de birbirine bağımlıdır ve birlikte çalışarak her ikisi de kazançlı çıkar. Uzun vadede hükümetin müdahalesi hem sermaye sahiplerinin hem işçilerin zararına olur. Bastiat klasik liberal yaklaşıma uygun olarak “sınırlı devlet”i savunmakta ve insanların birbirleri üzerinde zor kullanma hakkına sahip olduğu tek alanın adalet olduğunu belirtmektedir. Hiçbir grubun ve bireyin diğerleri üzerinde herhangi bir hakka sahip olması ve zor kullanması mümkün değildir. Hükümetin görevi de ancak düzeni ve adaleti sağlamaktır. Ayrıca Bastiat, serbest ticaret düzeninin Fransa’daki başlıca savunucusu olmuştur (Yayla, 2015: 144-1477).

Laissez-faire liberalizmini savunan bir başka düşünür ise Boisguilbert (1646-1714) olmuştur. Boisguilbert’e göre doğal kanunlar ekonomik yaşamı düzenlemek için yeterlidir. Toplumsal yaşamda mübadele ve ticaretin kendiliğinden işleyeceğini, herhangi bir müdahaleye gerek olmadığını ve bunların doğal kanunlar olduğunu savunmuştur (Aktan, 1995: 10). Görüldüğü üzere Laissez-faire liberalizmini savunan düşünürlerin ortak fikri doğal kanunların ekonomik yaşamı düzenlemekte yeterli olduğu ve devlet müdahalesinin bu doğal düzeni bozacağı yönündedir. Tam bu noktada laissez-faire liberalizmi ile yakından bağlantılı olan iktisadi liberalizme de değinmek gerekmektedir.

2.1.3. İktisadi Liberalizm

İktisadi liberalizm, liberal düşüncenin ekonomik öğretilerini kapsamaktadır. Piyasa ekonomisi unsuru üzerinden bireyin özgürce ekonomik faaliyetlerde bulunabilmesini temel almaktadır. Bireylerin ekonomik alanda özgür olması demek siyasal alanda da özgür olması anlamına gelmektedir. Sosyal ve siyasal özgürlükle birlikte klasik liberaller ekonomik özgürlüğü de savunmaktadırlar. Bireylerin icatta bulunma, tasarruf etme ve mülk edinme özgürlüğü olmalıdır. Aynı zamanda genel zenginliği yaratmak için ekonomik özgürlük en iyi yoldur. Bunun sebebi ekonomik özgürlüğün insanların diğerlerinin ihtiyaçlarına göre kendilerini ayarlamaları ve karşılıklı fayda için iş birliğinde bulunmalarına izin vermesidir. Bu süreçte kendiliğinden doğan bir ekonomik düzen vardır (Butler, 2018: 93).

Kapitalizmin ideolojisi sayılabilecek İktisadi liberalizm, Liberalizmin ekonomideki uzantısı olan "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" formülüyle özetlenebilir. Ekonomik düşünceler içinde, liberalizm ticari kapitalizme ve ticari kapitalizmin ekonomi politikası olan merkantilizme tepki olarak doğmuştur (Şaylan, 2003: 47-48). Liberalizm toplumda üretim, değiş tokuş ve bölüşümün ekonomik yasaların işlemesiyle gerçekleşeceğini savunmuştur. Ekonomik yasalar bu görüşe göre, ekonomik hayatı kendiliğinden düzenleyebilecek kapasiteye sahiptir. Ekonomik hayatın tamamı koşulsuz olarak kişilere bırakılmalıdır.

Liberal düşünce içinde farklı yaklaşımlar olsa da ortak noktaları aynı geleneğe dahil edilmelerini gerektirmektedir. Klasik liberaller kendi düşüncelerine verdikleri ekonomik-politik adından da anlaşıldığı gibi ekonomi ve politik alanlarının yalnızca teorik olarak ayrışabileceğini savunur. Bu sebeple liberalizmin ekonomik boyutu üzerinde de durmak gerekir. Her ekonomik sistem neyin üretileceği ve nasıl bölüşüleceği konularıyla ilgilenmelidir. 18. ve 19. yüzyılın klasik ekonomistleri bunun serbest piyasada fiyat mekanizması yoluyla gerçekleşeceğini savunurlar. Böyle bir durumda alıcı ve satıcıların kararları toplumsal kaynakların nasıl kullanılacağını belirler. Yapılan tercihler arz-talep mekanizması aracılığı ile bir malın fiyatının belirlenmesini sağlamaktadır. Talep yüksek olursa malın fiyatı da artacak ve bu malı üreterek arzı artırmak üretici için karlı hale gelecektir. Böylece ekonomide kaynaklar doğru şekilde kullanılmış olacaktır (Berktaş, 2007: 58).

18 ve 19. yüzyıllar birçok düşünürün eseri ile birlikte klasik ekonomi teorisinin geliştiği yüzyıllardır. Örneğin Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eseri ilk iktisat ders kitabı olarak sayılmaktadır. Smith'in fikirleri insan doğasında liberal ve akılcı fikirlerin olduğunu öngörmekteydi. Smith'in yazdığı dönemde yönetimin iktisadi faaliyet üzerinde büyük ölçüde kısıtlamaları bulunmaktaydı. 16. ve 17. yüzyıllarda hakim olan iktisadi düşünce merkantilizmde, yönetim malların ithalatını kısıtlayarak iktisadi hayata müdahalede bulunması yönünde cesaretlendirilmekteydi. Smith'in yazıları ise yönetimin ekonomiye müdahale etmemesi ve rahat bırakması yönünde olmuş, merkantilizme eleştiride bulunmuştur. Smith'e göre ekonomi birbiriyle ilişkili olan piyasalar dizisidir. Piyasa bireylerin istek ve kararlarına göre işlemektedir. Piyasa içerisinde seçme özgürlüğü vardır. İşçilerin işveren seçme imkanı, işverenin hangi malı imal edeceğini seçme imkanı ve tüketicinin hangi malı tüketeceğini seçme imkanı bulunmaktadır. Bu sebeple işçiler ile işverenler ve alıcılar ile satıcılar arasında gönüllü ve anlaşmaya sayılı ilişkiler mevcuttur. İktisat teorisine göre ekonomik insan, özünde bencil ve maddi kazanç edinmeye yönelik bir varlıktır (Heywood, 2016: 70-71).

18. yüzyılda liberal düşüncenin temelini toplumun iyiliğini sağlamak için insanların kendi çıkarları peşinden koşmaları fikri oluşturmuştur. 18. yüzyılın ortalarında bu düşünce bir grup fizyokrat tarafından ekonomik teori haline getirilmiştir. Merkantilizme karşı zenginliğin gerçek temelini ticaret değil tarım olduğunu savunmuşlardır. Zenginliği artırmanın yolu kısıtlama

yapmak değil serbest girişimden geçmektedir. Hükümetlerin kısıtlayıcı düzenlemeleri kaldırması ve serbest piyasa ekonomisine izin verilmesi gerektiğini savunmaktaydılar. 18. ve 19. yüzyıl liberalizmi ekonomik alanda piyasa egemenliğine dayanıyordu. Smith de fizyokratlar gibi tekele ve merkantilizme karşıdır. Ona göre rekabetin olmaması demek halkın çoğunluğu için daha yüksek fiyatlar ve daha kıt mal demektir. 19. yüzyıl liberalleri de Smith'in görüşlerini destekliyorlar ve piyasaya müdahale edilmediği sürece her şeyin yolunda gideceğine inanıyorlardı (Berkday, 2007: 59-60).

Görüldüğü gibi, klasik liberalizm her üç versiyonuyla (siyasal, laissez-faire, iktisadi) aslında toplumu ve toplumsallığı ihmal etme pahasına, bireyi fazlaca öne çıkarmıştır. En azından bu yönde eleştiriler söz konusudur. Zaten modern liberalizm de bu eleştirilerin etkisi ve/veya katkısıyla, toplumun ve toplumsallığın önemine dikkat çeken bir liberalizm türü olarak gelişmiştir.

2.2. Modern Liberalizm

Modern liberalizm 20. yüzyıl liberalizmi olarak da adlandırılmaktadır. Modern liberal fikirler sanayileşmenin daha ileri düzeydeki gelişmesiyle ilgilidir. Sanayileşme bazı gruplar için büyük zenginlik artışı yaratırken bir kesimde de geçekondulaşma, yoksulluk, cehalet artış göstermiştir. Düşük ücret ile kötü çalışma koşullarında çalışan sınıf işçi sınıfının artması ile toplumsal eşitsizlik de göz ardı edilemez hale gelmişti. Ortaya çıkan bu gelişmeler 19. yüzyılda İngiliz Liberalizmi üzerinde etkisini gösterirken diğer ülkelerde bu etkinin hissedilmesi daha sonra gerçekleşmiştir. Değişen bu şartlar altında liberaller, toplumda refahın arttığı ve herkes için özgürlük geldiği inancını yitirmeye başlamıştı. Liberaller devlet karşısındaki tutumlarını yeniden değerlendirme yoluna gitmişti. Klasik teorideki minimal devlet anlayışının, sivil toplum içindeki adaletsizlikleri düzeltme yeteneği yoktu. Bu sebeple modern liberaller, müdahaleci veya etkin bir devlet anlayışını savunmaya hazırды. Klasik liberallere göre modern liberalizm, liberalizmin temel ilkelerinden kopmuş, en temel ilkelere olan bireyselciliği terk ederek kolektivizme yönelmiştir. Klasik liberalizmde teorik açıdan bir tutarlılık mevcutken modern liberalizm yeni ve eski liberalizm arasında bir birleşmeyi temsil etmektedir (Heywood, 2016: 74-75).

Modern liberalizm, bazı kaynaklarda “sosyal liberalizm” ya da “reform liberalizmi” olarak da adlandırılmaktadır. Sosyal liberalizm genel olarak sosyal refah devletini savunmaktadır. Sosyal refah devletinin doğuşu ise İngiltere’de 1867 ile 1885 arasındaki reformlar sonucunda, oy hakkının genişletilmesi ve işçi sınıfının daha güçlü hale gelmesi ile örtüşmektedir. İşçi sınıfının siyasal temsilcileri sosyal refah devletinin gelişmesine ve sosyal refah liberalizminin egemen olmasına katkı sağlamışlardır. Sosyal refah liberalleri, iyi bir siyasal yönetimin fırsat eşitliğini sağlama ve bireysel özgürlüğü geliştirmede olumlu bir rol oynadığına inanmaktaydılar. 20. yüzyılın başlarında kapitalist rekabet çok farklı bir hal almış ve tek başına iş yapan girişimcinin yerini korporasyonlar, tröstler vb. tekeller almıştı ve birçok liberal devletin piyasaya müdahale ederek tekelleşmeye karşı

önlem almasını ister hale gelmişti. Klasik liberalizmin bazı değerleri sorgulanır hale gelmişti. Art arda gelen ekonomik krizler sonucunda bazı liberaller devlet müdahalesinin daha da artmasını savunmaktaydı. Sosyal liberaller ise kapitalist sistemin yararı olduğunu ve kaldırılmasını değil düzeltilip denetlenmesini savunmaktaydı. Ekonominin kamusal ve özel sektörleri arasında hangisinin daha iyi sonuç verdiği bakılarak karar verilmesini önermişlerdir. Öte yandan liberallerin çoğu piyasaların işleyiş şeklinin birçok açıdan düzeltilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu durum ise klasik liberalizm ile çağdaş sosyal liberalizm arasındaki temel farkı oluşturmaktadır (Berktaş, 2007: 89-90).

Modern liberalizm, aslında klasik liberalizmin aşırı bireyciliğinden kaynaklanan sorunları gidermeyi amaçlamaktaydı. Ancak bazı liberal teorisyenler tarafından, toplumu fazlaca öne çıkararak bireyi ihmal ettiği, böylece “liberal” özelliğinin aşıldığı eleştirilerine maruz kalmıştır. Böyle düşünen teorisyenler, liberalizmin eski (klasik) kimliğine geri dön(dürül)mesi gerektiğini savunmuşlardır. Dolayısıyla önerdikleri liberalizm türü, yeni (neo) klasik liberalizmdir.

2.3. Neo-Klasik Liberalizm

Neo-liberalizm veya neo-klasik liberalizm 1970’lerden itibaren ekonomik liberalizmde gerçekleşen canlanmayı anlatmaktadır. Neo-klasik liberalizmin amacı 20. yüzyılın büyük bölümünde etkili olan büyük yönetim ve devlet müdahalesi gidişatını durdurmak ve mümkünse geriye çevirmektir. 19. yüzyılda serbest piyasa ekonomisinin ilkeleri Birleşik Krallık ve ABD’de sağlam bir biçimde yerleşmişti. Neo-liberalizm ise ilk büyük etkisini bu iki ülkede göstermiştir. Neo-klasik liberalizme göre piyasa, ahlaki ve pratik bakımlardan herhangi bir siyasi yönetim biçimine üstün olduğunu kabul etmektedir. Bu anlamda neo-klasik liberalizm klasik ekonomi teorisinin ötesine geçmektedir. Neo-klasik liberalizme göre yönetimde birçok kusur bulunmaktadır ve bunlar çok çeşitlilik göstermektedir. Hayek ve Friedman gibi serbest piyasa ekonomistleri yönetimin ekonomik yönünü eleştirmişlerdir. Hayek, her türlü planlamanın ekonomik verimsizliğe yol açtığını ileri sürmüştür. Smith’in “görünmez el” fikrini yeniden zikretmiş ve piyasayı ekonomiyi düzenleme kapasitesine sahip dev bir sinir sistemine benzetmiştir (Heywood, 2016: 73-74).

Neo-klasik liberalizm, klasik liberalizmin bazı yönlerden eleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Klasik liberalizm, Arthur C. Pigou, Alfred Marshall, JoanRobinson gibi Neo-klasik iktisatçılar tarafından bir takım eleştirilere tabi olmuştur. Neo-klasik iktisatçılar toplumsal refah için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuşlar ve “Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi” adını verdikleri bir teori geliştirmişlerdir. Bu iktisatçılara göre piyasa ekonomisini optimum sosyal refahı sağlamakta başarısızlığa uğratan bazı faktörler vardır. Bunlar; tam rekabet modelinin gerçekleştirilememesi, dışsal ve içsel ekonomilerin varlığı, kamusal mallar vb. faktörlerdir. Bu sebeplerden devlet ekonomiye müdahale etmek zorundadır (Aktan, 1995: 12).

1929 Büyük Depresyonunun ardından Keynesyen İktisat Okulunun “Müdahaleci Devlet” anlayışı önem kazanmaya başlamış ve 1970’li yılların sonlarına kadar Keynesyen İktisat Politikaları uygulanmıştır. Bu politikalar devletin büyümesine ve ekonomideki rolünün artmasına yol açmış bunun sonucunda da birçok ekonomik sorun ortaya çıkmıştır. İktisatçılar kronik bütçe açıkları, enflasyon, yüksek vergi yükü gibi bu sorunlara çözüm arayışı içerisine girmiştir. 1970’li yılların başından itibaren klasik liberalizmin temellerini savunan başlıca dört çağdaş düşünce okulu etkin olmaya başlamıştır. Bu okullar; Frederich von Hayek’in kurucusu olduğu Neo-Avusturya Okulu, Milton Friedman’ın liderliğini yaptığı Chicago İktisat Okulu, James Buchanan’ın liderliğini yaptığı Virginia Politik İktisat Okulu ve ORDO Liberallerinin mensubu olduğu Almanya Freiburg Okulu’dur. Bu düşünürler klasik liberalizmin temel ilkelerinde birleşmesine rağmen iktisat okullarının liberalizm anlayışlarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Öte yandan, bu düşünürler ve mensubu oldukları iktisat okulları neo-liberalizmin doğuşunda önemli rol oynamıştır (Aktan, 1995: 13-4).

Neo-Klasik liberalizm, Neo-Avusturya Okulu ve Hayek’in Liberalizm, Chicago Okulu ve Friedman’ın Liberalizm, Virginia Okulu ve Buchanan’ın Liberalizm Anlayışı, Freiburg Okulu ve ORDO Liberalizmi ve Liberteryenizm gibi beş ekole ayrılmaktadır. Neo-Klasik liberalizmi daha iyi anlamak için bu ekollerin ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir.

2.3.1. Neo-Avusturya Okulu ve Hayek’in Liberalizm Anlayışı

Avusturya İktisat Okulu, Carl Menger’in 1871 yılında yayınlanan “Ekonomi Biliminin Temelleri” isimli kitabı ile doğmuştur. Daha sonra, iktisatçılar Böhm Bawerk ve Friedrich von Wieser, 1880’li yıllarda çalışmalar yapmış, Neo-Avusturya İktisat Okulu ile ilgili olarak bir literatür oluşturmuşlar ve “*Avusturyalılar*” kavramını ortaya atmışlardır. Daha sonraki yıllarda Alman öğretim üyeleri ile girilen metodolojik tartışmalar Avusturya İktisat Okulunun uluslararası alanda tanınmasında etkili olmuştur (Sarıçoban, 2012: 159).

Marjinalist devrim diye de adlandırılan bu yıllarda Menger, başlarda fikirlerini tek başına savunmak zorunda kalmıştır. Fakat daha sonra Wieser ve Böhm-Bawerk’in de katkıları ile Avusturya İktisat Okulu ile ilgili bir literatür oluşmuştur (Görmez, 2008: 58). Avusturya okulunun günümüzdeki temsilcileri arasında Friedrich von Hayek, Israel Kirzner, Ludwig Lachman, Norman Barry, Stephen Littlechild, Fritz Machlup ve Gottfried Haberler’i saymak gerekir. Sayılan isimler arasında ön plana çıkan ve Neo-Avusturya okulunun kurucusu ve lideri olarak kabul edilen isim Friedrich von Hayek’tir (Aktan, 1995: 13).

Avusturya İktisat Okulunun başlıca metodolojik ilkelerini şu şekilde sıralayabiliriz (Yay, 2004: 7):

- Metodolojik Subjektivizm: Bireylerin faaliyetleri onların bilgi ve algısına başvurarak anlaşılabilir.
- Metodolojik Bireycilik: İktisadi olgular bireylerin faaliyetlerine bakılarak anlaşılabilir.
- Marjinalizm: Karar alıcıların karşılaştıkları ekonomik büyüklüklerdeki olası değişimler.
- Azalan marjinal faydanın talep ve fiyatlar üzerindeki etkisi.
- Fırsat maliyeti
- Tüketim ve üretimin zaman yapısı.

Avusturya Okulu, makro ekonomik düşünceye karşı mikro ekonomik düşüncenin analitik önceliğini savunmaktadır. Ekonomiye her türlü devlet müdahalesine karşı çıkmakta ve insanları özgür eylemlerde bulunabilen ve seçim yapan bilinçli varlıklar olarak görmektedir. İnsanların seçimine karşılık veren mekanizma ise serbest piyasadır. Avusturya Okuluna göre sosyalist planlı ekonomi planlı olmayan ve baskıcı yönere sahiptir. Sosyalist ekonomiye göre kaynakların adil dağıtımı için nesnel bir ölçüt bulunmakta iken, farklı mal ve ihtiyaçların görece değerini belirlemek mümkün değildir. Planlı ekonominin diktatörce bir uygulamaya yol açması ve belirli üretim-tüketim kalıplarını empoze etmesi kaçınılmazdır. Ayrıca yöneticilere hesabı sorulamayan güçler sağlayarak bireyleri devlete bağımlı hale getirir. Devlet müdahalesi bireysel özgürlüklere müdahale ederken aynı zamanda yeni üretim yollarının ve ürünlerin keşfini de engellemektedir. Avusturya Okulu'nun görüşleri 1930'larda pek etkili olmasa da 1970'lerde geniş bir kitleye ulaşmıştır (Berktaş, 2007: 96-97).

Neo-Avusturya Okulunun en önemli metodolojisi subjektivizm'dir. Neo-Avusturya Okulunun kurucularından Ludwig von Mises'e göre insan faaliyetlerinin amacı ihtiyaçların tatminidir. Ve bunu ifade etmek için Praksiyoloji (Praxeology) kavramından yararlanır. Mises metodolojik açıdan insan faaliyetlerini inceleyebilmek için bireylerin "irrasyonel" olamayacağını, "rasyonel" varlıklar olarak kabul edilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (Aktan, 1995: 14).

Avusturya İktisat Okulu tarafından "marjinal fayda", "fırsat maliyeti" ve "zaman tercihi" gibi birçok Avusturya kökenli kavram ekonomik anlamda analiz edilmiştir. Özellikle bir malın son biriminin faydasını ifade eden marjinal fayda kavramı, klasikler tarafından fark edilmeyerek ve ekonomik analize bu okul ile dahil edilmiştir. Okul yaptığı analizlerin hepsinde iktisat problemlerinin psikolojik yönünü ele almış ve nihai fayda kavramını incelemiştir. Bu sebeple Avusturya Psikolojik Okulu/Ekolü diye de adlandırılmaktadır (Sarıçoban, 2012: 159).

Bawerk ve Wieser sonrasında Avusturya İktisat Okulunun önem kazanmasında ve saygın bir ekonomi okulu olarak kabul edilmesinde Hayek'in çok önemli katkıları olmuştur. Bu açıdan Hayek'i Neo-Avusturya Okulunun kurucusu olarak kabul edilmektedir. Hayek, ekonomiden psikolojiye, siyaset felsefesinden bilim felsefesine kadar uzanan çok geniş bir yelpazede eserler

meydana getirmiştir (Aktan, 2018: 129). Hayek, konjonktürel dalgalanmalar ve para-kredi sistemi üzerinde çalışmış ve çalışmaları sonucunda krizlerin temel nedeninin konjonktür dönemlerinde ortaya çıkan kredi hacmindeki aşırı genişleme olduğunu ifade etmiştir. Hayek'e göre, depresyon ve işsizliğin nedeni yatırımların canlanması sonucunda ortaya çıkan aşırı sermaye birikimidir. Bu nedenle ilk olarak ekonomideki para miktarı ile oynanmamalı, ikinci olarak ise, işsizliğin piyasa mekanizması aracılığıyla diğer sektörlerle aktarılması sağlanarak tasarruf-yatırım dengesi tekrar kazanılmalı ve işsizlik problemi azaltılmalıdır (Yay, 1993: 153).

Neo-Avusturya Okulunun kurucusu olarak kabul edilen Hayek'e göre bir toplumda adaletin sağlanabilmesi için mevcut ekonomik değerlerin yeniden dağılımı yerine toplumsal kuralların adil olmasının sağlanması gerekir. Hayek, dağıtıcı adaleti eleştirerek kural adaletini savunur (Aktan, 1995: 15). Hayek (2009: 215)'e göre dağıtımcı adâlet liberallerce reddedilmelidir ve bunun iki nedeni vardır; dağıtımcı adâletin kabul edilmiş genel ilkelerinin bulunmaması ve verimliliği kendi bilgi ve yeteneklerini kendi amaçları için kullanmakta özgür olan bireylere dayalı bir toplumda uygulamaya geçirilememesidir.

2.3.2. Chicago Okulu ve Friedman'ın Liberalizm Anlayışı

Neo-klasik liberalizmin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden birisi Milton Friedman'dır. 1976 yılında Nobel Ekonomi ödülünü almış ve liberalizm üzerine yazdığı pek çok eseri bulunmaktadır. İktisat literatüründe Monetarizm olarak bilinen para teorisi ve politikası ile enflasyon ilişkileri üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu sebeple Friedman Monetarizmin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Görüşleri, uzun yıllar hizmet verdiği Chicago İktisat Okulundan bazı öğrenciler tarafından benimsendi ve Rasyonel Beklentiler Teorisi adı verilen başka bir teori geliştirdiler (Aktan, 1995: 16).

Milton Friedman (2011: 30-31) "*Kapitalizm ve Özgürlük*" adlı eserinde, devletin özgürlüğümüzü korumak için gerekli olduğunu ve özgürlüğümüzü kullanabileceğimiz bir araç olduğunu, aynı zamanda gücün iktidarın elinde olmasıyla devletin özgürlüğe karşı bir tehdit niteliğine büründüğünü ifade etmiştir. Bu sebeple devletin hedeflerinin ve etkinlik alanının sınırlandırılması gerekmektedir. Devletin başlıca görevi özgürlükleri korumak, adaletin ve düzenin sürekliliğini sağlamak, özel anlaşmaları uygulamak ve rekabetçi piyasaları güçlendirmektir. Bu temel işlevin dışında devlet, bireyler tarafından yapıldığında daha zor olabilecek işlerin topluca ve birlikte gerçekleştirmesini mümkün kılar. Aslında devletin bu yolda kullanılması da tehlikelidir fakat kaçınılmazdır da. Ancak bunu yapmadan önce iktidarın yetkilerinin kapsamlı bir biçimde sınırlandırılması gerekir.

Friedman'a göre önemli olan nokta serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmaktır. Friedman, kupon sistemi adını verdiği bir sistem ile gelir düzeyi düşük olanlara yiyecek, giyecek ve

barınma hizmetlerinin sunulması, akıl hastaları, kimsesizler ve küçüklerin korunması gibi hizmetlerin piyasa kesimince sunulabileceğini savunmaktadır. Bu sisteme göre, devlet gelir düzeyi düşük olan kimselere belirli hizmetleri sunmak yerine sunulacak olan hizmetlerin bedelini kapsayan bir kupon vermektedir. Böylece bu hizmetler özel kesimden karşılanabilir. Friedman ayrıca refah devleti anlayışına da olumlu yaklaşmamaktadır. Her türlü zorlamaya dayalı uygulamayı doğru bulmamakta, zorunlu askerlik sistemi yerine profesyonel(gönüllü) askerlik sistemini savunmaktadır (Aktan, 1995: 18). Kısacası Friedman, devletin aşırı müdahalelerini eleştirmiş ve sınırlı görev ve fonksiyonları üstlenmesi gerektiği fikrini savunmuştur.

2.3.3. Virginia Okulu ve Buchanan'ın Liberalizm Anlayışı

Neo-liberalizme önemli katkı sağlayan bir diğer okul James Buchanan'ın liderliğinde kurulan Virginia İktisat Okuludur. James Buchanan'ın 1986 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü kazanmasının ardından Virginia Okulu ve görüşleri büyük ilgi görmeye başlamıştır (Aktan, 1995: 18).

Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorisi'nin kurucusu olan 1986 Nobel Ekonomi ödülü sahibi Buchanan'a göre Kamu Tercih kelimesinin anlamı bir yöntem ya da araçlar yığını, standart araçların standart yöntemlere göre belli bir şekilde uygulanması değildir. Kamu Tercih siyasi bir perspektiftir. Bu perspektiften bakıldığında Kamu Tercih Teorisi piyasa dışı karar verme süreci alanında çalışmalar yapan bazı ekonomistlerin çeşitli araç ve yöntemleri kullanarak geliştirdikleri ve yaygın uygulama alanına dönüştürdükleri bir alanı kapsamaktadır (Hepaksaz, 2007: 90).

Kamu tercihi teorisinin kurumsal bir süreç içerisine girmesini sağlayan Buchanan teoriyi şöyle tanımlamaktadır (Dura, 2006: 108):

Esas olarak ekonomi teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve metotları almakta ve bunları politik sürece ve kamu sektörüne uygulamaktadır. Kamu tercihi, siyasal karar alma sürecinde rol alan kimselerin; örneğin seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların davranışlarını gözlemlediğimiz veya gözlemleyeceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır.

Kamu tercihi teorisinin temel ilkeleri üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; “Metodolojik Bireysellik”, “Rasyonalite ve Maximand” ve “Politik Mücadele” ilkesidir (Kızılıboğa, 2012: 94).

Kamu tercihi iktisatçılarına göre devlet sürekli olarak büyümekte ve bu da birçok ekonomik ve politik soruna sebep olmakta aynı zamanda bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerini sınırlandırmaktadır. Bu sebeple sınırlanan bu özgürlüklerin korunması için devletin ekonomik ve politik yetki alanının belirlenmesi ve sınırlandırılması gerekmektedir. Devletin ekonomik ve politik yetki alanının çerçevesi kamu tercihi iktisatçılarının “Anayasal İktisat” adını verdikleri bir disiplin

ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Anayasal iktisada göre politik kurumlar ve kurallar sosyal sözleşme teorisine bağlı olarak belirlenmelidir (Aktan, 1995: 19).

Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorisinin mali anayasa anlayışı içerisinde, bir “politik anayasa”nın yanı sıra, bir “ekonomik anayasa”ya da yer verilmesi gerekmektedir. Bu durum anayasada harcama, vergi, para arzı, borçlanma, gelir dağılımı, dış ticaret ve benzeri konularda ilgili hükümlerin yer almasını sağlayacaktır. Bu hükümlerin temel amacı ise hükümetlerin bu alanlarda keyfi müdahalelerini önlemek ve görev ve sorumluluklarının sınırlarını açık ve net bir şekilde belirlemektir. Teoriye göre, bir anayasal mali reform sonucunda oluşturulacak Mali ve Ekonomik Anayasa ile gelecek ile ilgili belirsizlik ve risk unsurlarının azalması ve bireyin ekonomik özgürlüğünün güvence altına alınması amaçlanmaktadır (Hepaksaz, 2007: 95).

Ekonomik Anayasa içerisinde şu konuların yer alması gerekmektedir (Aktan, 1995: 20):

- Devletin görev ve sorumluluklarının sınırlarının neler olduğu konusu anayasal açıklığa kavuşturulmalıdır.
- Kamu harcamalarına ilişkin kantitatif sınırlamalar yer almalıdır.
- Vergi oranları anayasal olarak güvence altına alınmalı ve vergileme hakkı anayasada net bir şekilde belirtilmelidir.
- Denk bütçe ilkesi anayasada güvence altına alınmalıdır.
- Devletin borçlanma hakkı ve yetkisinin sınırları anayasada belirtilmelidir.
- Mali bölüşüme ilişkin esaslar anayasada belirtilmeli ve vergileme yetkisi mahalli idarelere bırakılmalıdır.
- Merkez bankaları anayasada belirtilen oranda para arzını artırabilmelidir.
- Devlet rekabeti teşvik edecek kuralları anayasada belirtmelidir.
- Uluslararası ekonomik ilişkilerde serbest ticaretin esas olduğu hususu anayasada belirtilmelidir.

2.3.4. Freiburg Okulu ve ORDO Liberalizmi

18. yüzyılda Alman Tarihçi Okul etkisi ile Almanya’da hukuk ve bilim arka plana itilmiştir. Rölativizm ve kadercilik gelişmiştir. Güç grupları hukuku belirleyen bir unsur haline gelmiştir. Alman Tarihçi Okulu’nun etkisinin azaldığı 1933 yılında Nasyonal Sosyalistlerin (Nazilerin) işbaşına geçmesiyle hukukun ve özgürlüklerin arka plana itilmesi iyice artmış ve hukukun üstünlüğü ilkesi yok olmaya yüz tutmuştur. Almanya’da hukuk ve bilimin egemenliğine geri dönmek için liberalizm kökenli Ordo liberalizmi bir çıkış noktası olarak kabul görmüştür. Ordo liberalizmi Freiburg İktisat ve Hukuk Okulu çatısı altında ve Walter Eucken, Franz Böhm ve Grossmann-Doerth’in çalışmaları altında ortaya çıkmıştır. “Ordo” düzen demektir. Ekonomik yasal düzenin, bireysel ve toplumsal faydayı uyumlu hale getireceği öngörülmüştür. Ordo

liberaller, bir yanda Kant-liberal özgürlük söylevini kapsarken, diğer yanda Kant'ın anahtar kavramları olan reşit olma, otonomi ve kendi kaderini tayin hakkını benimsemişlerdir. Freiburg Okulu temsilcileri özgürlüğü bir ön koşul olarak kabul etmiş ve özgürlük olmadan güvenliğin ve sosyal adaletin olamayacağını belirtmişlerdir. Ekonomiyi anayasal çerçeveye alarak rekabeti sağlamaya çalışmışlardır. Kuvvetli, bağımsız ve çıkar gruplarının baskısını ortadan kaldırmayı hedefleyen, rekabette performans kabiliyeti sağlayacak bir hukuk devleti yaratmak istemişlerdir. Okul, laissez-faire liberalizmini reddetmektedir, fakat hür ve doğal düzenden vazgeçmemişlerdir. Yasayla ekonominin çerçevesini oluşturmak, teorilerinin temel taşıdır (Derya, 2019: 7-8).

Freiburg Okulunun temel öğretisi Ekonomik Düzen Teorisi ve Politikasıdır. Bu okulun savunduğu bazı temel düşünceler şunlardır (Aktan, 2019: 50-51).

- Toplumda bir düzene mutlak ihtiyaç bulunmakta bu düzenin bir önünü ise ekonomik düzen oluşturmaktadır.
- Freiburg Okulu Fizyokratların Doğal Düzen teorisini reddetmektedir. Evrimci Rasyonalizm düşüncesi yerine Kurucu Rasyonalizm düşüncesini savunur. Ayrıca ekonomik düzen mutlaka kural ve kurumlara dayalı olmalıdır.
- Freiburg Okulu sınırlı devlet anlayışını değil aktif devlet anlayışını savunmaktadır. Aktif devletten kastedilen aşırı müdahaleci değil, sosyo-ekonomik düzenin kurallarını oluşturan bir devlet anlayışıdır.
- Freiburg Okulunun liberalizm anlayışı ORDO Liberalizmidir. "ORDO" Latince'de "*Doğal Düzen*" anlamına gelmektedir. Bunun karşıtı Latince kelime ise "*Ordinatio*" dur. Ordinatio devlet tarafından oluşturulmuş bir düzen demektir. Bu bakımdan Alman Literatüründe buna "*Ordre Positif*" de denilir. ORDO halen Freiburg Okulu'nun yıllık yayın organı olarak faaliyetini sürdürmektedir.
- ORDO Liberallerine göre piyasadaki mevcut rekabet yetersizdir. Devletin piyasadaki rekabeti teşvik edici ve hasız rekabeti engelleyici kurallar koyması gerekir.

Neo-Liberalizmin doğuşunda Freiburg Okulunun temsilcileri olan Ordo liberallerinin önemli katkıları olmuştur. Ordo liberallerinin görüşleri şunlardır (Aktan, 1995: 21):

- Ordo liberalleri laissez-faire ilkesini reddetmektedirler. Onlara göre serbest piyasa sosyolojik, ekonomik ve ahlaki bakımdan kendi kendine işler değildir.
- Piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak için devlet düzenleyici kararlar almalıdır. "serbest piyasa ekonomisi" yerine "sosyal piyasa ekonomisi" kavramını tercih ederler.
- Ordo liberallerinin liberalizm anlayışı sosyal liberalizm olarak da adlandırılabilir. Ancak sosyal refah devleti anlayışına karşıdırlar.
- Katıksız laissez-faire anlayışını eleştirirler. Onlara göre devlet mülkiyetin kullanım kurallarını, mali sistemi oluşturan kuralları, rekabete işlerlik kazandıracak kuralları ve benzeri diğer kuralları belirlemelidir.

Neo-klasik liberalizmin ortaya çıkmasında katkı sağlayan okulların incelenmesinin ardından klasik liberalizmin aşırı bir ekseni olarak görülen ve kendi içerisinde minimal devletçi ve anarko-kapitalist olarak ayrılan Liberteryenizm akımının açıklaması yapılacaktır.

2.3.5. Liberteryenizm

Liberalizmin yirminci yüzyılda geçirmiş olduğu anlam değişikliklerinden dolayı ‘sol’ düşünceleri savunanlara Amerika Birleşik Devletlerinde liberaller denilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine klasik liberal geleneğin takipçisi olanlar, kendilerini ve düşüncelerini liberallerden ayırmak için ‘liberteryenizm’ kavramını kullanmıştır (Yayla, 1992: 14). Klasik liberalizmin aşırı bir ekseni Liberteryenizm veya Anarko-Kapitalizm olarak bilinmektedir. Liberteryenizmin temel amacı özgürlüktür. Bireylerin mülkiyet haklarına hiçbir şekilde müdahale edilmediği özgür bir toplum yapısını savunmaktadır (Aktan, 1995: 22). Liberteryen düşünürleri aynı görüşte olan bir bütün ya da grup olarak düşünmemek gerekir. Çünkü bu düşünürlerin görüşleri arasında çok önemli farklılıklar bulunmakla birlikte bu düşünürlere genel olarak liberteryen öğretisi taraftarı denilmektedir. Genel anlamda, hayatın her alanına ilişkin sınırlamaları reddedip özgürlüğü temel alan fikirleri savunmaları onların asgari düzeydeki ortak noktalarıdır. Liberteryenizm taraftarları, serbest pazar kapitalizmini ve hukukun egemenliğini savunup devletçiliğe ve kolektivizme karşı çıkarlar. Liberteryenizm olarak isimlendirilen siyasal felsefeye göre, her insan kendi hayatının sahibidir ve hiç kimse başka hiçbir insanın hayatına sahibi olamaz ve bu nedenle her insan kendi seçimlerine uygun olarak eylemde bulunabilme özgürlüğüne sahiptir, aynı zamanda diğer insanların aynı ölçüde kendi seçimleri doğrultusunda eylemde bulunabilme özgürlüklerini ihlâl edemez (Can, 2010: 40).

Amerikan sağcı kültür ile Liberteryenizm arasında ince bir çizgide fenomenal bir hareketin öncülüğünü yapan Murray N. Rothbard “Savaş, Barış ve Devlet” adlı makalesinde liberteryen akımdan bahsetmektedir. Liberteryen akım, günümüzün büyük sorunları ile karşılaştığında, stratejik zekasını kullanmakta başarısız kalmıştır. Bu sebeple William F. Buckley tarafından eleştirilmektedir. Liberteryen teorinin temel düsturu, hiç kimsenin başka birisinin kişiliğine veya mülkiyetine saldırıda bulunmamasıdır. Cebir, bu türden bir saldırıda bulunana karşı kullanılabilir. Yani sadece başkasının saldırısına karşı savunma olarak cebir kullanılabilir. Liberteryen teorinin temelinde bu kural bulunmaktadır. Hemen hemen bütün devlet savaşları, devletlerin kendi vergi mükelleflerine karşı bir saldırıyı gerektirir ve hemen hemen bütün devlet savaşları düşman devlet tarafından yönetilen masum sivillere karşı saldırıyı gerektirmektedir. Diğer yandan devrimler gönüllü olarak finanse edilir ve cebir kullanımını devlet egemenleri ile sınırlayabilirler. Bundan dolayı bir liberteryen devrimler ve özel çatışmalar meşru iken devlet savaşları daima kınanmalıdır sonucuna varmalıdır. Liberteryenlerin devlete bakış açısı, var olduğu sürece faaliyetlerini tekelleştirdiği alanlar ile sınırlaması gerektiridir. Kısacası bir liberteryen bireylere karşı devletin saldırı alanının mümkün olduğu kadar küçültülmesi ile ilgilenir. Uluslararası ilişkilerde bunu

yapmanın yolu ise ülke halkının devleti faaliyetlerini tekelleştirdiği alanla sınırlaması ve başka bir ülke halkına saldırmaması için baskı altına almasıdır. Bir liberteryenin amacı, varlığını sürdüren devleti mümkün olduğunca küçük bir mülkiyet istilası derecesi ile sınırlandırmaktır. Her devletin yönetimi altındaki halk kendi devletini bir diğer devlete saldırmamak için baskı altına almalıdır (Gürpınar, 2016: 254-264).

Liberteryenizmin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Aktan, 1995: 23):

- Liberteryenizm en temel özelliği bireyci olmasıdır. Liberteryenistler bireyi temel değer olarak ele almaktadır.
- Liberteryenizm pür negatif özgürlüğü esas almaktadır yani bireyin özgürlüğü sınırsızdır.
- Liberteryenizm, bireyin özgürlüğünü sınırladığı için devlete karşıdır. Devletsiz toplum düzeni olan anarşizmi savunur. Ancak bazı liberteryenistler ultra minimal devlet modelini savunmaktadır.
- Liberteryenizme göre toplumsal düzende hukuk kurallarının yerini bireyin rızasına ve isteğe dayalı bireysel sözleşmeler almaktadır.
- Liberteryenizm akımının temsilcileri olarak David Friedman, Murray N. Rothbard, Robert Nozick ve Ayn Rand sayılabilir. Friedman ve Rothbard devletsiz toplum düzenini savunurken Nozick ultra-minimal devlet modelini yani devletin tamamıyla değil belli ölçüde kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.

Liberalizm içindeki tartışma ve bölünmeler kadar çeşitli ve keskin olmasa da yukarıda genel özelliklerinden bahsettiğimiz liberteryen teori içinde de alt çizgilerin olduğu görülmektedir. Bu ayrışma, bir açıdan liberalizmin klâsik ve liberteryen yorumlarının biçimlenmesinde karşımıza çıkan “sonuçsalcı” ve “rasyonel etik değerlere/hak teorisine bağlı” yorumlar şeklinde ifade edilebileceği gibi “minimal devletçi” ve “anarko kapitalist” gelenekler olarak da sınıflandırılabilir. Sonuçsalcı çizgidekiler, özgürlüğün ahlaki değerine çok az atıfta bulunan bir özgür toplum felsefesi inşa ederler. Onlar için özgürlüğün insanların rahat ve mutluluğunu sağlamak için bir araç niteliğindedir ve bunun ötesinde fazla bir anlamı yoktur. Daha çok beşerî çalışmalar üzerine eğilen teorisyenler için ise özgürlüğün insan için değeri bireyin kendi gelişimini sağlamasından kaynaklanır. Bu ikili ayrım çerçevesinde genel olarak Ayn Rand, Nozick ve Rothbard’ın Liberteryenizmin “etikçi/hakçı” çizgisini, David Friedman ise sonuçsalcı liberteryen çizgiyi savunmaktadır. Liberteryen teorisyenler, sadece sonuçsalcı ve rasyonalist etik değerlere bağlılık açısından değil, aynı zamanda devletin gerekliliği konusunda da iki gruba ayrılırlar. Minimal devletçi çizgideki liberteryenler, devletin görev ve yetki alanının mümkün olabilecek ölçüde sınırlandırılarak, adâlet ve güvenlik dışında refah dağıtma görevi vermez iken; anarko kapitalistler, liberalizmin özgürlük ve bireycilik ilkelerinin devlet denilen kuruma bütünüyle karşı çıkılmasını gerektirdiği düşüncesindedirler. Bu çizgideki başlıca isimler ise, David Friedman, Murray Rothbard ve Hans Herman Hoppe’dir (Taner, 2013: 231).

Liberteryenizmin de Anarko Kapitalizm ve Minimal Devletçi Liberteryenizm olarak iki versiyonu vardır. Şimdi bunları ele alalım.

2.3.5.1. Minimal Devletçi Liberteryenizm

Liberteyenist Robert Nozick “Anarşi, Devlet ve Ütopya” adlı eserinde ultra-minimal devlet modelini geliştirmeye çalışmıştır. Nozick’e göre devletin fonksiyonu vatandaşların şiddet ve hırsızlığa karşı korunması ve bireyler arasındaki sözleşmelerin yürürlüğe konulması ile sınırlı olmalıdır. Yani devlet bir “gece bekçisi devleti” fonksiyonu üstlenmelidir buna da “Minimal Devlet” denilmektedir. Bu sistemde devlet güvenlik ve koruma hizmetini bu sistemden yararlanmak isteyenlere bir bedel karşılığında sunacaktır. Gelir ve serveti yetersiz olanlara ise bir koruma kuponu verilecek ve bu kuponu sunarak güvenlik ve koruma hizmeti talebinde bulunacaklardır (Aktan, 1995: 25).

Nozick, “Anarşi, Devlet ve Ütopya” adlı eserinde piyasayı ve minimal devleti savunmuş ve sosyal refah politikalarını eleştirmiştir. Nozick’e göre ekonomiye yapılan müdahale ve kaynakların dağıtımını insanları zorlamakta ve benimsemedikleri hedefleri gerçekleştirmek için kullanmaktadır. Nozick’e göre piyasada “iyi”nin ne olduğu konusunda bir tercih söz konusu değildir ve ortaya çıkan paylaşım bireyler arasındaki alışverişin bir sonucudur. Hiç kimse malını satma ya da işe girme konusunda zorlanmıyorsa veya herhangi bir engel yoksa piyasa sistemi adil işliyor ve liberal özgürlük gerçekleşmiş demektir. Hükümetlerin bireyler arasındaki kapitalist ilişkilere müdahale hakkı bulunmamalıdır (Berktaş, 2007: 97-98).

Nozick liberteryenizme zekice ve orijinal katkılarda bulunmuştur. Bu katkılardan bazıları; sosyal adalete ve Markist sömürü teorilerine yönelik saldırıları ve piyasa mübadele sürecinin kapitalizm ve sosyalizm arasında tarafız olduğunu göstermesidir. Bununla birlikte, hakların dokunulmazlığı ve bireylerin ayrılığına yaptığı vurgu, sahip olduğu liberteryenizm görüşünün Hayekçi bir muhafazakarlığın içine sıkışmasına mani olur. Nozick’in ahlak felsefesi, eylemlere yönelik sınırlamaların insanların ne yapıp yapmayacağı konusu belirlediği bir doktrindir. İnsanlar ilişkilerinde güç kullanamaz ve hile yapamaz. İnsanların sahip olduğu haklar bireyin etrafında çizilmiş sınır çizgileridir. Ancak bunlar insan doğası teorisinden türetilmemektedir. Potansiyel saldırganlığa karşı savunma amaçlı ileri sürülmektedir. Nozick birinin bir şeyi tek başına sahiplenmesinin diğerlerinin haklarını ihlal ettiğine örnek olarak çöldeki bir su kaynağının tek bir sahibinin olduğu olayını göstermektedir. Hem Hayek hem de Nozick mal sahibi tarafından tekel fiyat uygulaması yerine makul bir fiyat uygulanması gerektiğini söylemektedir. Ancak rekabetin olmadığı bir ortamda makul bir fiyat belirlemek çok zordur. Nozick için en önemli mesele devlettir. Nozick devletin yan sınırlamalarla uyumlu olduğunu kanıtlamaya çalışır. Kişilerin kendi iradeleriyle katılıp ayrılmakta özgür oldukları rekabet halindeki koruma kurumlarıyla özdeşleşen doğal durumdan, kendiliğinden sürecin sonucu olan bir doğal tekelin ortaya çıktığını

belirtmektedir. Koruma kurumları ise ultra minimal bir devlet halini alır. Minimal devlet klasik liberal siyaset teorisinin gece bekçisi devletidir (Barry, 2017: 329-334).

Nozick'in minimal devlet kuramına en yakın isimlerden biri de Ayn Rand'dır. Rand'ın rasyonel gerçeklik anlayışına dayanan objektivizm adını verdiği felsefesi klasik liberalizmin kendiliğinden doğal düzen anlayışı ile çelişmektedir. Rand'ın sosyal teorisinde aşırı bireycilik, akla ve rasyonalizme aşırı bağlılık gibi unsurlar vardır. Bu sebeple çoğu zaman anarko kapitalizmle eşit tutulmuş olsa da Rand'ın devletin varlığını gerekli gören ancak görevini bireysel hakların korunması ile sınırlayan yaklaşımı nedeni ile temelde minimal devletçi bir çizgide olduğu görülmektedir. Rand'a göre insan haklarının korunabilmesi, sosyal bir düzenin tesisi ve objektif kuralların uygulanabilmesi açısından devletin fiziksel gücüne ihtiyaç bulunmaktadır. Barışçıl bir toplum düzeni açısından devletin varlığı bir gerekliliktir. Ancak bu kurumun var oluş gerekçesi ve tek bir amacı insan haklarının korunmasıdır. Hükümet, tek hareket gücü yasalar olan bir robot olmalıdır. Eğer bir toplum özgür olacaksa onun hükümeti kontrol edilmek zorundadır (Rand, 2004: 436-439).

Rand'ın ahlaki insan doğası kavramı, liberteryen gerekçelerle ahlaken tarafsız olduğu düşünülen davranışların eleştirilmesine imkan sağlamaktadır. Alternatif endüstri karşıtı yaşam biçimlerini eleştirir. Eleştirme sebebi bunların sadece insan haklarını ihlal etmesi değil aynı zamanda ilerleme, teknoloji ve yaşam karşıtı olmalarıdır. Rand, bireyselliğin sözde bir toplumsal veya ekonomik amaç hizmet etmeye zorlanmadığı bir ahlak felsefesi tasarlamayı amaçlamaktadır. Bu "kendi kendinin sahibi olma" kavramının ortaya çıkması ile sonuçlanır. Rand'a göre ekonomiye dair tamamen dağıtımcı bir bakış kapitalist sistemi onaylasa dahi, akıl ve bilgi üzerine kurulu değilse kusurludur (Barry, 2017: 321).

2.3.5.2. Anarko Kapitalizm

Anarko Kapitalizm, klasik liberalizmin sınırlı devlet kuramına karşı çıkmakta ve devletsiz bir toplum idealinin toplumsal yaşamın gerçeklerine ve insan doğasına daha uygun olduğunu savunmaktadır. Anarko kapitalizme göre devletin ortadan kalkmasıyla birlikte devlet tarafından yerine getirilen adalet ve savunma hizmetleri, serbest piyasa koşullarında faaliyet gösteren özel güvenlik birimleri tarafından daha etkin bir şekilde yerine getirilebilir. Özel mülkiyete ve kapitalist sisteme verilen değer ve piyasa ekonomisinin teorilerinde sahip olduğu merkezî önem anarko kapitalistleri anarşist teoriden ayıran yönler olarak sayılmaktadır (Barry, 2003: 88).

Anarko kapitalistler siyasal iktidarı, bireysel özgürlüklerin ve toplumsal işbirliğinin önündeki en büyük engel olarak görürler. Anarko kapitalist felsefede devlet tamamen karşı çıkılması gereken bir kurum olarak görülmektedir. Fakat toplumsal bir kurum olarak hukukun barışçıl bir toplum düzeninin tesisi için gerekli olduğu gerçeği de yadsınamaz. Bu nedenle, hukuk ile devlet kurumları

arasında kesin bir ayırım yapılması gerektiğine inanılır. Anarko kapitalizm hem tarihsel hem de analitik olarak hukukun devletten önce var olduğuna inanmaktadır (Taner, 2013: 236).

Anarko kapitalizmin yakın dönemdeki temel isimleri Murray Rothbard, Hans Herman Hoppe, David Friedman, Bruce Benson, Randy Barnett, Jerome Tuccile ve Roy Childs olarak sayılabilir (Crocetta, 2007: 217).

David Friedman'a göre, liberteryen bir toplumda hiçbir şekilde kanunlarla zorlama olmamalıdır, insanların yaşamlarını istedikleri şekilde düzenlemelerine izin verilmelidir. Toplumda bir sosyal güvenlik sistemi olmamalı, vatandaşlardan hizmetlerin sağlanması için vergi tahsilatı yapılmamalıdır. Başkalarına yardım etmek isteyenler bunu gönüllü olarak yapmalıdırlar (Aktan, 1995: 24).

Anarko kapitalist düşünür Rothbard, "Devletsiz Bir Toplum" (1982) adlı makalesinde devletin iki özelliğinden bahsetmiştir. Devletin gelirini vergileme olarak adlandırılan fiziksel zorlama ile elde ettiğini ve savunma hizmetlerinin arz edilebilmesi için zorlayıcı bir tekele sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu özelliklere sahip olmayan bir kurum devlet olamaz. Rothbard'a göre anarşist toplumda kişinin mülkiyetine ve kendisine karşı herhangi bir baskı unsuru yoktur. Devlet özel mülkiyete vergi yoluyla müdahalede bulunduğu için anarşistler devlete karşıdır (Aktan, 1995: 24). Rothbard, devletin geçmişte ve bugün hakları ihlal eden en temel kurum olduğunu ifade etmiş ve bireysel alana her türlü müdahalesine karşı çıkmıştır. Savaş, zorunlu askerlik ve vergilemenin bireyler için öldürme, soygunculuk kadar kötü olduğunu ve devletin bunları yapmasının ahlaki kötülüğü ortadan kaldırmadığını savunmaktadır. Rothbard'a göre devletin sunacağı her türlü hizmet piyasa düzeni içerisinde özel girişimciler tarafından daha etkin bir şekilde sunulabilir (Erdoğan, 2006: 74).

Liberalizmin üç geleneği olan klasik, modern ve neo-klasik liberalizm ve bunların iç yansımaları açıklandıktan sonra çalışmanın asıl konusu olan üç liberalizm geleneğinde devlet, birey ve özgürlük anlayışına üçüncü bölümde değinilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÜÇ LİBERALİZM GELENEĞİNDE DEVLET, BİREY VE ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI

3.1. Devlet Kavramı

İnsanlık tarihine bakıldığında, insanlar gerek zaruri sebepler gerekse içgüdüsel olarak her zaman birlikte yaşama arzusu içerisinde olmuşlardır. Devlet kavramı da bu birlikte yaşama arzusunun sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Öncelikle devlet kavramının ortaya çıkışı ve tanımının yapılmasında fayda vardır. Türk Hukuk Lugatı'na göre (1991: 69); devlet kelimesinin Latince karşılığı “respublica” yada “civitas” Fransızca karşılığı “Etat”, İngilizce karşılığı “state”, Almanca karşılığı ise “stat”tır. Lugatta geçen devlet tanımı ise şöyledir: “Ammenin menfaatini hukuk esaslarına göre gerçekleştirmekle mükellef bir otoriteye tabi olan insanların muayyen ülkedeki birliği.” Ayrıca devlet kavramının çeşitleri olan mürekkep devlet, konfederasyon, federal devlet ve yarı müstakil devlet kavramlarının da tanımları yapılmıştır.

George Jellinek ise devleti; 1900 yılında yayınlanan “*Allgemeine Staatslehre*”de bulunan “*üç unsur teorisi*” olarak bilinen teoriye göre insan, toprak ve egemenlik unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir varlık olarak tanımlamaktadır. Gözler ise üç unsur teorisi içinde geçen devletin birinci unsuru olan insan topluluğuna hukukta millet, devletin ikinci unsuru olan toprak unsuruna ülke, devletin üçüncü unsuru olan iktidar unsuruna egemenlik yani en üstün iktidar denildiğini belirtmiştir. Gözler (2007: 4), üç unsur teorisine göre devletin tanımını şu şekilde yapmıştır;

Devlet, belirli bir ülke üzerinde egemen olmuş milletin meydana getirdiği bir varlıktır veya devlet bir ülke üzerinde yaşayan insan topluluğunun üstün bir iktidara tâbi olmak suretiyle oluşturduğu varlıktır veya çok daha kısa ve net bir şekilde devlet, millet, ülke ve egemenlik unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşmuş bir varlıktır.

İbn-i Haldun ise Mukaddimesinde devleti şöyle tanımlamaktadır(Ay ve Uçar, 2015: 196-197);

Sosyal organizasyonla ve toplu olarak yaşamak zorunludur. Bu sosyal organizasyon meydana gelince insanları birbirine karşı koruyacak ve kötülük yapmaktan caydırıcı bir güce, insanların bir diğerine karşı tecavüz etmelerini önleyecek başka bir şeye mutlak ihtiyaç vardır. Ancak böyle olmalıdır ki, bir kimse diğerine zarar vermesin. Hükümdarın (üstün otoritenin) manası budur.

Platon, ahlak felsefesinde insan türünün ahlaklı ve mutlu bir yaşam sürmesinin koşullarını araştırmıştır. Platon ahlak ve mutluluğu toplumsal bir sorun olarak ele almıştır yani platonun felsefesinin toplumsal bir yönü vardır. Böylece Platon, devleti toplumun ahlak ve mutluluğunu sağlayacak bir araç olarak görmüş ve ideal bir devlet modeli ortaya koymaya yönelmiştir. Platon, “Devlet” adlı eserinde ideal bir toplum ve yönetimin nasıl olması gerektiğini açıklayarak, düşünce tarihinde devlet kavramını ilk defa inceleyen ütopya olmuştur (Hilav, 1993: 48).

Bazı düşünürler devleti bir sınıf yapısı yani bir sınıfın diğerlerini egemenliği altında bulundurduğu sistem olarak görmektedirler. Başka bir görüşe göre ise devlet aslında bütün toplumu kapsayan bir kuruluştur. Bazıları devleti sosyal değerlerin en üst noktasında tutarken bazılarına göre devlet sadece bir araç olmaktadır. Yine kimileri devleti tek bir iktidar yapısı olarak görürken kimileri de diğer topluluklar gibi bir topluluk olarak saymaktadır. Devlet katlanması gereken bir kötülük olarak görenler olmasına rağmen anarşistler gibi bir an evvel ortadan kaldırılması gerektiğini savunan görüşler de mevcuttur. İdeolojik yargıların farklılığı sebebiyle net bir tanımlama yapmak zor olmasına rağmen yapılan en yaygın tanımlama devletin kurucu unsurları olan ülke, insan topluluğu ve iktidar unsurlarının bir araya geldiği tanımlamadır. Bu unsurların oluşturduğu tanımlama ise şöyle ifade edilebilir: "Devlet, belli bir ülke sınırı üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip ve bir üstün iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluştur."(Kapani,1988: 36-37).

Gözler (2007: 6)'e göre devletin üç özelliği vardır. Bunlar; teşkilatlanma, hukuki kişiliğe sahip olma ve devamlılık özelliğidir. Her devletin yasama, yürütme ve yargı olarak üçe ayırdığı kendine ait bir teşkilatlanma yapısı bulunmaktadır. Devletler anayasal bir belge ile kendi teşkilat yapısını belirlemektedir. Her devletin hukuk düzeni bakımından kendine ait bir tüzel kişiliği bulunmakta ve hukuki işlemler yapabilmektedir. Son olarak devletler devamlı olmalıdır. Egemenlik kurma özelliği uzunca bir süre devam etmelidir.

Özkök (2010: 10)'e göre devlet insanlık tarihinin belli aşamalarında ortaya çıkmış ve bu süreçte şekillenmiş bir olgudur. Tarihin değişik dönemlerin farklı devlet tanımlamaları yapılmıştır. Bu tanımlamalarda yaşanan çağın özellikleri, tarihi ve siyasi yapısı gibi koşullar büyük rol oynamıştır. Buna bağlı olarak, zaman içinde devlete yüklenen fonksiyonlarda değişimler meydana gelmiştir. Devlet, toplu yaşamın bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan ve toplumun kurallarını, insan ilişkilerini düzenleyen bir yapıdır. Kurumsal değişme her zaman toplumların yaşam tarzını şekillendirmiştir. Devletin kavramsal açıklamasını bu şekilde yaptıktan sonra liberalizmde devlet anlayışının incelenmesine geçebiliriz.

3.2. Klasik Liberalizmde Devlet

Erken dönem klasik liberallere göre devlet sadece bireylerin haklarını korumak için vardır ve üstlendiği rol güç kullanımını asgari düzeye indirerek barış ortamını tesis etmek, bireylerin özgürlük alanlarını genişletmektir. Devlet gücünü yalnızca bu amaçlar için kullanılmalıdır. Onların öngördükleri meşruiyeti sınırlı bir devlet olmuştur. İktidarın özgürlüğü tehlikeye sokabileceğinin bu sebeple özgürlüğü muhafaza etme ihtiyacı bulunduğu farkındadırlar. Meşru devlet işgal ve zor ile kurulamaz ancak bireylerin anlaşması üzerine kurulabilir. Devletin ortaya çıkış amacı hak ve özgürlükleri geliştirmektir. Locke, devlet otoritesinin sivil haklar karşılığında kendi davranışlarını sınırlandırmayı kabul eden bireylerden geldiğini söylemektedir. Dolayısıyla devlet, bireylerin ona vereceği otoritenin sınırlarını aşmamalıdır. Örneğin devlet hayat, özgürlük gibi vazgeçilemez haklarımızı reddedemez. Klasik liberaller, mutlak otoriteye mutlak çoğunluğun desteğini alıyor olsa bile güven duymazlar. Klasik liberaller sıklıkla “laissez-faire” ya da “gece bekçisi” işlevi gören devlet inanmakla karikatürize edilmektedirler. Onlara göre, herkes devletin varlık nedeni üzerinde anlaşmak zorunda olsaydı kimse bir anlaşmaya varamazdı ve bir anarşi içinde sıkışıp kalırdı (Butler, 2018: 69-70).

John Stuart Mill'in öğretisine göre devletin birinci görevi başkaları üzerinde sonuçları olan insan eylemleri hakkında yargı yetkisine kullanmak ve bu eylemlerin serbest ya da yasak olup olmayacağına karar vermektir. Fakat devletin görevi sadece bu düzenleme ile sınırlı değildir. Toplumda genel mutluluğu artırmayı sağlayan her şey devletin görevi ile ilgilidir. Topluma fayda sağlayacak birçok iş kimsenin üstlenmemesi sebebiyle ortada kalmıştır. Devletin görevi burada devreye girmektedir. Hiç kimse çok az ücret alacağı ya da çok büyük sermaye ve risk gerektiren bir işi üstlenmek istemez. Bu görevleri üstlenmek devletin özgül görevidir. Adam Smith de doğal özgürlük sisteminde devletin üçüncü görevini anlatırken benzeri bir yaklaşımda bulunmuştur. Smith'e göre devletin üçüncü görevi bireyler tarafından yapılamayacak nitelikte olan kamu tesislerinin yapımı ve bakımını üstlenmektir (Vergara, 2014: 93-97).

Liberalizmin siyasi boyutunda, liberalizm ideolojisinin oluşmasında rol oynayan felsefi ve toplumsal etkenleri görmek mümkündür. Devleti liberalizmin ilkelerine göre inşa etme fikri din savaşlarının olduğu ve feodal düzenin gerilemesine neden olan siyasal mücadelelerin yaşandığı dönemde gelişmiştir. Feodal düzenin ve statüye dayanan toplumsal yapıların yerini bireyler arasında sözleşmeye dayalı ilişkiler almaya başlamıştı. Devlet de toplum gibi üyelerinin karşılıklı rıza ile bir araya geldiği gönüllü bir birlik olarak görülmeye başladı. Bu yeni siyasal düzen toplumsal sözleşme teorisinde özetlenmişti. Aydınlanma filozofları da liberalizmin şekillenmesine katkıda bulunarak dinsel ve düşünsel özgürlüğü savunmuşlar ve insan aklının toplumu düzeltme gücünün var olduğuna inanmışlardı. Liberalizm fikri, Locke'tan yönetilenlerin rızası görüşünü alırken Montesquieu'dan güçler ayrılığı ile denge ve denet ilkelerini almıştır (Berktaş, 2007: 62-63).

John Locke, devletin amacının doğal hak ve özgürlüklerin korunması olduğunu belirtmiş minimal devlet yaklaşımı çerçevesinde devlet tarafından yerine getirilmesi gereken faaliyetleri iç ve dış güvenlik ile adalet hizmetleri ile sınırlı görmüştür. Liberal düşünce geleneği içerisinde devletin sınırlılığının ölçüsü konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Locke'un da içinde bulunduğu klasik liberaller minimal devlet yaklaşımını savunurken pozitif özgürlük anlayışına sahip liberaller ise devlete daha geniş bir faaliyet alanı tanımaktadırlar. Aynı zamanda klasik liberallerin savunduğu minimal devlet anlayışını bile geniş bulan anarko-kapitalistler gibi liberal düşünürler de bulunmaktadır (Avcı, 2010: 17).

Klasik liberal gelenekte devletin doğal hakları korumak ve bireylerin güvenliğini sağlamak amacıyla üç temel görevi bulunmaktadır. Bunlar, adalet, iç güvenlik ve dış güveniktir (Uslu, 2009: 220). Bireyleri diğer bireylerden gelecek saldırılara karşı korumak amacıyla iç güveniğin sağlanması gerekmektedir. Bireyleri ve toplumu diğer siyasi toplumlara karşı korumak dış güvenliği ifade etmektedir. Son olarak devlet hak ihlallerine ve saldırılara karşı adalet görevini yerine getirmelidir.

Humbolt (2013: 107)'a göre bir devlet ya mutluluğa öncülük etmelidir ya da sadece kötülüğü engellemelidir. Görevi bu iki amaçtan biri olmalıdır. İkinci durumda bahsedilen kötülük ya doğal sebeplerden ortaya çıkar ya da insanın kendinden kaynaklanır. Eğer devletin amacı ikinci durum ise sadece güvenliği amaçlayacak demektir. Bu durumda devlet var olma sebebini yerine getirmiş ve meşruiyetini sağlamış olacaktır. Fakat devlet mutluluğa öncülük etmek gibi bir görevi üstlenirse sınırlarını aşmış ve tarafsızlığını kaybetmiş olacaktır.

Hobbes, Locke ve Rousseau gibi geleneksel sözleşme teorisyenleri modern devletin anayasa öncesindeki durumunu açıklamak üzere bir sosyal sözleşme varsayımı geliştirmişlerdir. Bu varsayımın amacı bireyin özgürlüğünün siyasal iktidarın kaynağı olduğunu göstermek ve onu sınırlamaktır. Locke'a göre insanlar doğa halinde eşit ve özgürdü. Herkes kendi istediği davranışı serbestçe gerçekleştirmekteydi. Kendi emeklerinin ürünü olan değerleri mülk edinerek onlar üzerinde tasarruf edebiliyorlardı. Doğa halinde bir düzen ve güven durumu vardı. Ancak bazıları zaman zaman doğa kanunlarını ihlal ederek huzur ve güven ortamını bozuyordu. Bu sebeple doğa halinde insanlar haklarını güvence altına almak için bir sözleşme yapma ihtiyacı duydular. Bu sözleşmeye göre siyasal yönetimin kuruluş amacı insanların hak ve özgürlüklerinin korunması ve kişiler arasındaki özel anlaşmaların uygulanmasıydı. Siyasal yönetimin görevi hayat, özgürlük, mülkiyet gibi hakları korumak ve kamu güvenliğini sağlamak olduğu için devlet bu amacını aşmamalıdır aksi halde meşruluğunu yitirecektir ve vatandaşların direnme hakkı doğacaktır. Ayrıca, sosyal sözleşme teorileri devletin sınırlanması düşüncesini güçlendirmiş, anayasalı hükümet yönündeki siyasal çabalara büyük bir destek sağlamıştır. Zaten anayasacılığın özü, devlet iktidarının birey haklarıyla sınırlanmasıdır. (Erdoğan, 2006: 48-50).

Görüldüğü üzere, Klasik liberalizmin temelinde, “doğal düzen” ve “faydacı felsefe” yatmaktadır. Klasik iktisadi düşünceye göre, devlet ekonomiye müdahale etmediği sürece, ekonomik faaliyetler kendiliğinden meydana gelmektedir. Tüketiciler faydalarını, üreticiler de kârlarını maksimum seviyede tutmaya çalışmaktadır. Yani farkında olmadan ve hiç amaçlanmadığı halde, görünmez bir el tarafından toplumsal fayda da maksimize edilmiş olmaktadır. Fakat görünmez el tarafından toplumsal faydanın maksimize edebilmesi için rasyonel bireylerin ekonomik faaliyetlerine devlet müdahalesi olmamalıdır.

3.3. Modern Liberalizmden Neo-Klasik Liberalizme Devlet Anlayışında Değişim

Klasik liberalizmin devlet karşısındaki negatif tutumu, bütün toplumsal sorunların piyasa içinde çözüleceğini ve adaletin piyasanın doğal düzende işleyişi içinde gerçekleşeceğini varsaymaktaydı. Ne var ki sanayi devrimi sonucunda işçi sınıfının çalışma ve yaşam şartlarının zorlaşması, bu sınıfların sosyal ve ekonomik bakımdan korunmaları ve desteklenmelerini gerektirmekteydi. Liberalizm artık burjuvazi sınıfının çıkarlarına hizmet eden bir ideoloji haline gelmiş ve genel bir toplumsal felsefe haline dönüşmeye kendini mecbur hissettirmeye başlamıştı.

19. yüzyılın ortalarından sonra etkili olmaya başlayan Marksist ve kolektivist tepkilerin de etkisiyle, liberalizm akımı sosyal ve pozitif bir içerik kazanmaya başlamıştı. Öncelikle Thomas Hill Green, Kant ve Hegel’in felsefesinden etkilenmiş ve pozitif özgürlük anlayışını temel alan bir yaklaşımı kabul etmiştir. Devletin toplumda ve bireyler üzerinde rolünü artıran ve ona aktif görevler yükleyen liberal bir anlayış geliştirmiştir. Ona göre özgürlük yalnızca bireysel değil aynı zamanda toplumsal bir olgudur. Birey toplum içinde üretilen değerlerden pay sahibi olabilmelidir. Devletin görevi bunu gerçekleştirmek ve toplumun varlığını desteklemektir (Erdoğan, 2006: 52-53).

Klasik liberalizm ile modern(refah) liberalizmin farklılıklarının temelinde devlete yaklaşımları yatmaktadır. Klasik liberalizmin çağdaş savunucuları onun modern liberalizm tarafından tehdit edildiğini düşünürler (Ryan, 2017: 108). Çünkü refah liberallerinin, liberalizmin temeli olan birey ve özgürlükleri devlet lehine daraltıcı istekleri olduğunu iddia edilmektedir. Liberalizm, devletin kapsamı, amacı ve sınırları noktasında kendi içerisinde bir takım farklılıklar doğurmuştur. Klasik liberalizm, liberalizmin geleneksel yönünü temsil ederek devletin görevini adalet, iç ve dış güvenlik olarak sınırlandırmıştır. Devletin büyüdükçe bireysel özgürlükleri sınırlayacağını bu sebeple devlete ihtiyatlı yaklaşılmasını savunmuştur. Modern liberalizm ise adaletin sağlanması için devlete müdahale alanları açmakta ve devlete görevler yüklemektedir.

18. yüzyıl batılı devletlerin çoğunda artan devlet müdahalesine tanıklık etmiştir. Bu müdahale ise toplumsal refah şeklinde olmuştur. Yönetimler yoksulluk ve hastalıklara karşı vatandaşlarına refah desteği sağlamaya çalışmışlardır. 19. yüzyıldaki tipik oluşum olan minimal devlet anlayışı, 20. yüzyılda modern devletler tarafından refah devleti haline getirilmiştir. Yönetimlerin sağlıklı

işgücü ve güçlü ordu arayışı gibi çeşitli tarihi ve ideolojik faktörlerin sonucunda bu durum ortaya çıkmıştır. Refah devleti savunuculuğu farklı ideolojiler tarafından zaman zaman ortaya konulmuştur. Liberalizm içinde ise toplumsal refah iddiası, kendi kendine yetme ve bireysel sorumluluk fikirlerini savunan klasik liberalizm ile keskin bir zıtlık halinde olan modern liberallerce gündeme getirilmiştir. Modern liberaller için refahçılığın temelinde fırsat eşitliği vardır. Belirli gruplar veya bireyler içinde buldukları toplumsal şartlarda dezavantajlı durumda ise devlet bu dezavantajları azaltmak veya ortadan kaldırmak, herkese eşit hayat şartları sunmak yönünde bir sorumluluğa sahiptir. Bu sebeple vatandaşlar çalışma, eğitim, konut hakkı gibi bir takım sosyal haklara sahip olmuşlardır. Refah hakları devlet tarafından verildiğinden ve yönetimin pozitif eylemleri ile tatmin edilebileceğinden ötürü pozitif haklardır. Böylece 20. yüzyılda liberal yönetimler toplumsal refah davasına baplı hale gelmişlerdir. Toplumsal refahı sağlamaya ek olarak 20. yüzyılda batılı yönetimler kendi ekonomilerini yönetmek amacıyla zenginlik arayışı içine girmişlerdi. Bu arayış klasik liberalizmi yani kendi kendini düzenleyen piyasa inancını ve laissez-faire öğretisini reddetmekteydi. Sınai kapitalist ekonomilerin genel refahı sağlama yeteneğine sahip olmaması ve ekonomileri artan karmaşıklıkla sebebiyle laissez-faire terk edilmişti.

1929'da yaşanan Büyük Buhran dünya genelinde işsizlik seviyesinde artışa yol açmıştı. Bu, serbest piyasanın başarısızlığının göstergesiydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün batılı devletler ekonomiye müdahale eden politikaları benimsemişlerdi. Bu müdahaleci politikalarda John Maynard Keynes'in çalışmaları kılavuz niteliğinde olmuştu. Keynes klasik ekonomiye ve piyasanın kendi kendini düzenleme inancına karşı çıkmıştı. Klasik ekonomistler tüm ekonomik sorunlara karşı piyasa çözümünü ileri sürerken Keynes, ekonomik faaliyetlerin ve işsizlik seviyesinin ekonomideki toplam talep miktarınca belirlendiğini ileri sürmüştür. Keynes yönetimlerin kendi ekonomilerini kamusal harcamalar ve vergilendirme yoluyla işletebileceklerini ileri sürmüştür. Keynesçi talep yönetimi, yönetimlere istihdam ve büyüme düzeylerini yönlendirme ve genel refahı sağlama becerisini vaat etmiştir. Modern liberaller toplumsal refahın sağlanması ile ekonomi yönetiminin sivil toplumu ve uyumu sağladığı yönünde görüşe sahiplerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Keynesçilik batıda laissez-faire inancının yerini almış ve hakim ekonomi anlayışı olmuştur. Keynesçi politikalar batılı ülkelerde 1950 ve 1960'larda yaşanan ekonomik büyümenin anahtarı olmuştur. Ancak 1970'lerde ortaya çıkan ekonomik zorluklar klasik politik ekonomiye yeniden sempati duyulmasına sebep olmuş ve Keynesçi önceliklerden sapılmasına yol açmıştır (Heywood, 2016: 77-82). Bu sapma sonucunda neo-klasik liberalizm anlayışı ortaya çıkmıştır.

Neo-klasik liberalizm, 20. yüzyılda klasik liberalizmden toplumsal bir sapma olarak ortaya çıkan modern liberalizme karşı klasik liberal fikirlerin yeniden canlanışını ifade etmektedir. Neo-klasik liberalizme yöneliş ile liberal düşüncenin ilgi odağı yeniden toplumdan bireye yönelmiş ve serbest piyasanın değeri yeniden vurgulanmıştır. Bu sebeple neo-klasik liberalizm bir aslına dönüş hareketi olarak görülmektedir. Klasik liberalizmden farklı olarak farklı bir teori geliştirilmiş ve

devlet rolü geleneksel hizmetlerden başka sağlık, eğitim gibi alanları da kapsar biçimde algılanmaya başlamıştır. Liberalizmin yeniden yükselişinin ilk izlerini Ludwig von Mises ve Hayek'in eserlerinde bulabiliriz (Erdoğan, 2006: 56-57).

Neo-klasik liberalizmin önemli düşünürü olan Hayek, ampirik bir düşünürdür. Hayek'e göre doğuştan bilgi diye bir şey olmayıp bilgilerimizin kaynağı elde ettiğimiz tecrübeler, deney ve gözlemlerimizdir. Bu sebeple doğduğumuzda beynimiz boş bir sayfa gibidir. Zamanla elde ettiğimiz deneyim ve tecrübelerle bilgileri edinir ve biriktiririz (Yayla, 2000: 47).

Liberalizm ile demokrasi aynı ilkelerden hareket etmelerinden dolayı çoğunlukla karıştırılmasına rağmen liberaller her ikisini birbirinden ayırmaktadırlar. Liberaller gibi Hayek de demokrasiyle liberalizmi birbirinden ayırmaktadır. Hayek'e göre liberalizm yasanın ne olması gerektiğine ilişkin bir doktrindir. Demokrasi ise yasanın ne olacağına belirlenme tarzına ilişkin bir doktrindir. Bu yönden ikisini birbirinden ayırmaktadır (Safi, 2018: 1786). Alan Wolfe (1985: 67)'a göre, liberalizm, serbest piyasa ekonomisinin tüm koşullarıyla birlikte oluşturulmasını geliştirilmesini ve korunmasını amaçlayan bir ideolojidir. Demokrasi ise, eşitlik ve siyasal katılma ideolojilerini içeren bir siyasal idealdir. Wolfe'a göre liberalizm idealinin demokrasinin tehlikelerinden korunması gerekmektedir.

Siyasal liberalizmin önemli ilkesi sınırlı devlet veya minimal devlet anlayışıdır. Hayek, devleti özgürlüklerin önünde bulunan en büyük engel olarak görmektedir. Hayek'e göre sınırsız bir devlet yetkisi ve ekonomik kaynaklara müdahalesi sebebiyle çeteden farksızdır. Devlet sınırlanmadığı sürece diktatör yöneticilerin eline geçmesi kaçınılmaz olacak ve bu da vahim sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Devletin sınırlandırılmasındaki amaç, devletin bağımsız güçlerin otoriteleriyle sınırlandırılmasını sağlayacak şekilde, sivil hayatın kurumlarını güçlendirmektir. Hayek, devlet müdahalesini şiddetle eleştirmiştir. Devletin görevinin toplumda iç ve dış güvenliğin korunması, adaletin temini gibi alanlarla daraltılmış olduğu minimal devlet anlayışını da kabul etmez. Bu bakımdan Hayek "bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" şeklindeki ifadesi ile Laissez-Faire liberalizmine de karşı çıkmıştır (Safi, 2018: 1783).

Hayek'in savunduğu devlet anlayışı "sınırlı devlet" anlayışıdır. Hayek'in ve kurucusu olduğu Neo-Avusturya İktisat Okulu üyelerinin sınırlı devlet anlayışı "Rechtstatt" kavramı "sınırlandırılmış devlet" anlamında kullanılmıştır. Hayek daha sonra bu kavramı "iktisat hukuku ile sınırlandırılmış devlet" anlamında kullanmıştır. Rechtstatt, esasen klasik iktisatçıların "gece bekçisi devlet"i ile aynı anlama gelmektedir (Akbal, 2003: 243-262).

Neo-liberaller klasik iktisatçıların piyasa etkinliği ile ilgili temel tezlerini korumuş ancak piyasanın bazı alanlarda başarısız olduğunu ileri sürmüşlerdir. Neo-klasik iktisatçıların geliştirdiği "devletin ekonomik teorisi" bu fikrin bir sonucudur. Bu teori içerisinde devletin piyasaya

müdahalesi sınırlı olarak algılanmaktadır. Çünkü ekonominin devlet tarafından yönetilmesi ve merkezi planlama karmaşık ekonomilerde başarısız olması kaçınılmazdır. Hayek'in belirttiği gibi, iş bölümüne dayanan bir ekonomide hükümetin bütün ekonomiyi planlamasına imkan bulunmamaktadır. Çünkü ekonomide bilgi çok geniş alana yayılmıştır. Ayrıca devlet müdahalesi piyasanın kendiliğinden işleyen sürecini ve bu sürecin istikrarını bozmaktadır (Erdoğan, 2006: 67).

Hayek, aşırı müdahaleci sosyal devlet ya da refah devleti anlayışını eleştirmiştir. Ona göre kendiliğinden bir düzen içinde işleyen piyasa ekonomisi devlet müdahaleleri ve kontrolleriyle işlemez hale gelecektir. Çünkü Hayek'in piyasa anlayışında iki temel ilke vardır. İlk olarak piyasanın kendisi düzeltici ve uyarlayıcı bir mekanizmadır. Piyasa, insanları eylemlerinin diğer insanların ve kendilerinin amaçları ile bağdaşmadığı durumlarda uyararak bireysel eylemler arasında bağlantıyı sağlayan düzeltici mekanizma konumundadır. İkinci olarak piyasa, bu etkilerini kendi iç süreçleri ile sağlayan dış müdahalelere uğradığında ise bu özelliklerini kaybedecek olan "dinamik" bir sosyal süreçtir (Yayla, 2000: 140).

Görülebileceği gibi neo-klasik liberalizmin ve Hayek'in savunduğu toplumsal ve siyasal kuram ortaya atılmış yeni bir söylem değildir. Aksine klasik liberalizmden sapmalara karşı çıkarak klasik liberal geleneğe dönüşün bir ifadesidir. Neo-klasik liberalizmin ve Hayek'in toplumsal ve siyasal kuramı sınırlı devlet ve özgürlük zemini üzerinden kurgulanmaktadır. Onun özgürlük anlayışı negatif özgürlüktür ve özgürlüğe karşı her türlü müdahaleye karşıdır. Bu anlamıyla klasik liberalizmin özgürlük anlayışına sadık kalmıştır. Hayek'in siyasal kuramının özünde özgürlüğü koruma merkezi bulunmaktadır ve kendiliğinden doğan düzen anlayışında yaptığı vurguların amacı hep özgürlüğü korumaya yönelik bir mücadeledir. Hayek, bu konudaki fikirlerini "Kölelik Yolu'ndan" başlayarak "Kanun, Yasama Faaliyetleri ve Özgürlük" isimli seri çalışmalarında işlemiş ve sürekli genişletmiştir. Hayek'in toplumsal kuramında ise kendiliğinden doğan düzen vurgusu bulunmaktadır. Onun bu konudaki ısrarı da David Hume, Adam Smith geleneğini izlediğini, daha sarıh bir ifadeyle bu konuda da klasik liberal kurama sadık kaldığını göstermiştir. Hayek'e göre toplumsal düzen özgürce kendiliğinden işleyişini devam ettirmeli, asla müdahale edilmemelidir, özgürce hareket edemeyen, yönlendirilen eylemler istikrarlı yapılar üretmeyecektir (Safi, 2018: 1789). Neo-liberaller klasik liberalizmin tüm ilkelerini benimsemelerine rağmen sadece serbest piyasa ekonomisi ilkesinde farklı bir düşünce geliştirmişlerdir. Klasik liberalizmin serbest piyasa görüşüne göre her şey piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden çözülebilir. Piyasa devlet müdahalesi olmadan başarılı bir şekilde işleyebilir. Neo-liberaller ise piyasa ekonomisinin başarısız olacağı bazı durumlar olabileceğini savunmaktadır. Buna "devletin ekonomik teorisi" ismini vermişlerdir. Devletin ekonomik teorisi piyasa mekanizması içinde kendiliğinden üretilmeyen bazı ihtiyaçların nasıl karşılanacağı sorusuna cevap olarak geliştirilmiştir. Eğer bireylerin ortak ihtiyaçları kendiliğinden karşılanmazsa, devlet bu ihtiyaçları karşılayacak mal ve hizmetleri üretebilir. Ancak bu müdahale sınırlı ve destekleyici nitelikte olmalıdır (Erdoğan, 2003: 61).

3.4. Birey Kavramı

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde birey kavramının “Kendine özgü nitelikleri yitirmeden bölünemeyen tek varlık, fert.” veya “Bir türün kapsamı içine giren somut varlık.” gibi tanımları bulunmaktadır (Türk Dil Kurumu (TDK), 2019).

Liberalizmin ayırt edici ve en önemli özelliklerinden birisi de onun toplumdan öte bireye atfetmiş olduğu değerdir. Birey kavramı olmadan liberalizmin ilkelerinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü özgürlük, sınırlı devlet, piyasa ekonomisi gibi liberal ilkelerin temelinde birey vardır. Ve liberalizmde birey sınıf ya da toplum gibi bütünlerin üstündedir. Yayla (2015: 154) bireycilik hakkında şunları söylemiştir:

Liberalizmin tek vasıflı bir tanımlamasını yapmak gerekseydi, herhalde, “liberalizm bireyci bir toplum sistemidir” demek yeterli olurdu. Bütün klasik liberal yazarların eserlerinde, yüzeysel bir okuyuşla dahi, bu noktayı tespit etmek kolaydır. Gerek Smith’te gerekse Spencer ve Bastiat’da, nihayet onların mirasçıları olan 20. yüzyıl liberal yazarlarında “birey” sosyal teorinin odak noktasını teşkil etmektedir.

Liberalizm bireyi, tüm değerlerin ve sınıf, halk gibi bütünlerin üstünde kabul etmektedir. Tüm bütünler bireylerden oluşur ve esas olan bireydir, tüm kolektif yapılar önemsizdir. Bu düşünceye göre birey temele alındığından dolayı toplumun varlığı ikinci plandadır.

Benzersiz ve bağımsız bir varlık olan birey, bir topluluğun üyesi ve yönlendirmesi altında değil de kendi seçimlerini kendisi yapabilen özerk bir varlıktır. Birey kavramı 17. yüzyıldan bu yana kullanılmakta olup batı kültürünün temel bir parçası olmuştur. İnsanları birey olarak kavramak, birey kavramının evrensel olduğuna ve her yerde belirli temel özelliklere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu anlamda bireyler dil, din, ırk, cinsiyet gibi özellikleri ile değil de ahlaki değerleri ve kişisel kimlikleri ile tanımlanmaktadır. Ortaçağ toplumu liberalizmin gelişebileceği ve bireyi merkezine alan bir toplum olmamış aksine bireyin haklarının içinde bulunduğu hiyerarşik yapı tarafından belirlendiği bir toplum olmuştur. Kapalı ortaçağ düzeni bireysel özgürlüklere değil itaate değer vermekte idi. İnsanlık tarihi boyunca birey daima bir cemaate ya da gruba bağlı olarak yaşamıştır. Ve bu bağlılıkta da dinsel uyum ve statü zorunluluğu bulunmaktaydı. Bireyin değerini ve özerk olmasını savunan liberalizm ideolojisi ise bu iki olguya başkaldırı niteliğinde ortaya çıkmıştır. Çünkü liberalizm fikri en genel anlamıyla, bireyin kendini gerçekleştirmesini engelleyen baskılardan bireyi korumayı amaçlamaktadır (Berktaş, 2007: 55).

Erdoğan (2006: 44)’a göre liberalizmin temelindeki varsayım insan kişiliğinin yani bireyin birinci değer olmasıdır. İnsanın var oluşu ve amaçları her türlü toplumsal ve siyasal düzenlemenin çıkış noktasıdır. İnsan rasyonel bir varlıktır ve kendi amaçlarını gerçekleştirme peşindedir. Bunu yaparken de herhangi bir müdahale ile karşılaşmamalıdır. Toplum, cemaat gibi gruplar bireye göre

ikinci plandadır ve bireysel amaçlar için amaç niteliğindedir. Birey kavramının açıklamasının ardından liberalizmde ve üç liberalizm geleneğinde birey anlayışının değerlendirilmesine geçebiliriz.

3.5. Liberalizmde Birey ve Bireycilik

Liberalizmin temel değeri bireydir. İnsan hayatı herhangi bir şey için araç niteliğinde değildir ve insan başka varlıklar için feda edilemez. İnsan hayatı başlı başına bir değerdir. İnsan amaçları doğrultusunda yaşamaktadır ve kendi amaçları için çevresini düzenlemek ve dönüştürmek istemektedir. İnsan ancak kendi kaderini belirlediği ve kendi ahlak yasasını koyabildiği sürece özgür insandır (Erdoğan, 2006: 63).

Birey kavramı Ortaçağ'da toplumsal ve siyasal hakimiyete sahip olan kilise ve Papaya karşı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra Rönesans ve reform hareketleriyle güçlenerek gelişmiştir. Bireycilik ilkesi ise bireyi sosyal gruplar ve devletten üstün bir varlık olarak kabul etmekte ve bireyin çıkarlarını hak ve hürriyetlerini en üst seviyede savunmaktadır. Bireycilik fikri, 18. yüzyılda otoriter yönetime ve baskıya karşı bireylerin hak ve özgürlüklerini ön planda tutmayı amaçlamış, 19. yüzyıla gelindiğinde ise siyasal ve ekonomik alanda söz sahibi olan bir fikir haline gelmiştir (Eştürk, 2006: 5).

Liberalizmin doğuşu ile bireyin toplumsal ve siyasal özne olarak ortaya çıkışı ve kavranışı aynı dönemde gerçekleşmiştir. Birey, kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkmasıyla meydana gelen koşullar sonucunda, Rönesans ile başlayıp John ve Locke'un kuramlarında düşünsel gelişim ile tarih sahnesine çıkmıştır. Toplumsal yaşamın öznesi olan bireyin haklarının neler olduğu ve bu hakların nasıl güvence altına alınması gerektiği konusundaki sorulara verilen cevapların çeşitliliği sebebiyle birden fazla liberalizmden ve liberalizmin geçirdiği dönüşümlerden söz etmemiz mümkündür. Bu yanıtlar çeşitlilik gösterse de tümünü liberalizm olarak kavramamızdaki sebep birey ve bireyin toplumla ilişkisidir. Liberalizmin her çeşidinin temelinde bireyin sınırsız ihtiyaçları olduğu buna rağmen doğal kaynakların kıt oluşu fikri vardır. Bireyin hazzı arayan ve acıdan kaçınan, kendi ihtiyaç ve beklentilerinin tatminine yönelik rasyonel bir doğası olduğu varsayılır. Bireyin tüm bu nitelikleri doğal olarak varsayılmakta ve toplumsal, tarihsel belirlemelerden bağımsız olarak tanımlanmaktadır (Pekel, 1994: 72-73).

Liberal düşüncede insan kavramından kastedilen kolektif varlıklar değil, birey olarak insandır. Liberallere göre sınıf, devlet, toplum gibi varlıklar sadece kavramsal birer soyutlamadan ibarettir. Toplum esasında bireylerin toplamından ibarettir. Bu sebeple toplumun iradesi ve amacı gibi ifadelerden söz edilemez. Toplumun bireyin amaçlarının üzerinde bir amacı ve değeri yoktur. Bireyselliğin kendi başına değerli olması, bireyin davranışları üzerinde ve kendini gerçekleştirme önündeki her türlü engel ve müdahalenin reddini gerektirir. Bireysel davranışlara müdahale sadece

devletten değil başka bireylerin eylemlerinden, dini kural ve geleneklerden de gelmektedir. Bu sebeple bireyin özgür bir etkinlik alanına sahip olmasının her siyasal ve toplumsal örgütlenmenin temelini oluşturması gerektiği düşünülür (Erdoğan, 2006: 63-64).

Bireyciliğin tarihi ile liberalizmin tarihi bir anlamda aynı şeylerdir. Liberalizme göre birey temel unsurdur. Bireyin varlığı sınıf, halk gibi kolektif varlıklardan daha gerçektir. Birey, insan topluluklarının ve her türlü kurumsal yapının üstündedir. Liberalizmde birey herhangi bir toplumsal bütünden daha fazla ahlaki değere sahiptir. Birey toplumdan önce vardır ve bireysel haklar toplumsal haklardan önce var olmuştur (Arblater, 1984'ten aktaran: Çetin, 2007: 53).

Bireycilik, bireyin her alanda kendi yeteneğiyle hareket edebileceğine inanç duymaktır. Birey ekonomik olarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecek olan bir "Homo Economicus", akli ile doğruyu ayırt edebilecek kapasiteye sahip olan bir "Rasyonel İnsan" ve tüm eylemlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilecek "faydacı insan"dır (Sezgin, 1989: 71).

Kant'ın görüşünden yola çıkarak bireycilik kavramı; kamu yararı, toplumun çıkarı gibi toplumu merkez alan görüşleri reddetmiş ve merkeze her zaman bireyi almıştır. Önemli olan toplumun ortak çıkarı değil bireylerin çıkarı olduğunu vurgulamıştır. Bu sayede birey ekonomik alanda güç kazanırken devletin ekonomik alandaki varlığı arka plana atılmak istenmiştir (Dinçkol, 2004: 157). Özetle liberal düşünce merkezinde bireyi barındıran ve bireyin çıkarlarını toplumun çıkarlarından üstün tutan bir düşünceyi temel almıştır. Liberalizm ideolojisinin temelinde birey yer almaktadır. Liberalizm ideolojisinde birey ve bireycilik kavramının öneminden bahsedildikten sonra üç liberalizm geleneği olan klasik, modern ve neo-klasik liberalizm geleneğinde birey anlayışına değinmekte yarar vardır.

3.6. Üç Liberalizm Geleneğinde Bireye Bakış

Klasik liberalizmin birey anlayışı, liberal gelenek içindeki birçok yazar tarafından ifade edilmiştir. En yetkin ifadesini ise Kant'ta bulmuştur. Kant'a göre birey doğal nedensellik alanı dışında olan bir varlıktır. Kant'a göre insan başlı başına bir amaçtır asla bir araç olarak kabul edilemez. İnsanın bu özelliği akıl sahibi olmasından ileri gelmektedir. Bu sebeple insan akıl sahibi olmayan varlıklardan farklı bir türü teşkil etmektedir (Yayla, 2015: 156). Kant'ın açıklamasında bireyin akıl sahibi bir varlık olarak dünyada araç değil amaç olmasına değinilmiştir. Bu şekilde özetlenen birey liberal düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Liberal düşüncede birey her şeyin üzerindedir, toplumun veya bir zümrenin gelişimi için çabalamaz. Önemli olan tek şey bireyin kendisidir.

Klasik Liberalizm, Liberal bireyciliği iki boyuttan ele almıştır. Birinci boyutu, Ontolojik bireyciliktir. Bireyi temel olarak ele alır ve onu, toplum, sınıf gibi bütünlere önceler. Bireyin ikinci

boyutu ise metodolojik bireyciliktir. Bu anlamda bireyciliğe göre kolektivite terimleri birer soyutlamadan ibarettir ve bunların gerçek unsurlarının bireyler olduğu anlayışıdır. Toplumsal olan birçok kez bireysel olana indirgenmekte ve toplum bireyler arası ilişkilerle açıklanmaktadır (Demirkol, 2011: 458). Metodolojik bireycilik olarak bilinen bakış açısı bireylerin ötesinde kolektifin kendi varlığının olmadığını söylemektedir. Nasıl ki bir ev tuğlaların toplamından daha fazlası ise toplum da bireylerin toplamından daha fazlasıdır. Ancak toplumun kendi kendine bağımsız bir aklı yoktur. Düşünen, akıl sahibi olan ve olayları yönlendiren bireylerdir (Butler, 2018: 23).

Hayek gerçek bireycilikle sahte bireycilik ayrımı yapmaktadır. Gerçek bireycilik, Locke ile başlayan ve klasik liberalizmin temel ilkesi olan anlayıştır. Sahte bireycilikle ayrıldığı nokta ise insanlar arasındaki düzene bakış açısıdır. Gerçek bireycilik, bu düzeni bireysel eylemlerin öngörülme sonuçları olarak görmektedir. Sahte bireycilik ise bunu bilinçli düzenleme olarak görmektedir. Gerçek bireycilikte, bu düzen bireysel eylemlerle rastgele oluşmuşken, sahte bireycilikte insanlar arasındaki düzeni bireysel eylemlerin sonucunda belirlenmiş ve bilinçli kurulmuş bir düzen olarak görmektedir. Sahte bireyciliği daha çok Rousseau'ya dayandırmaktadır. Rousseau'nun insan aklıyla öngörülmuş bir düzen kurgusu olarak ifade ettiği anlayıştır (Akıncı, 2014: 77-78).

Klasik liberalizmin çağdaş savunucularına göre liberalizm, modern liberalizm tarafından tehdit edilmektedir. Modern liberalizm, klasik liberalizmin sınırlarını ve amacını tersine çevirmektedir. Modern liberalizm insana yaptığı atıfla ve kendini geliştirmesine izin verilmesi gereken bir bireyciliğe atıf yapmaktadır. Uygulamada ise modern liberalizm, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce liberal hükümetin sosyal refah yasaları, iki savaş arası Roosevelt'in New Deal'i ve İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti faaliyetlerinin parlaması ile simge haline gelen mülkiyet haklarına ve sözleşme özgürlüğüne yönelik saldırıları temsil etmektedir (Ryan, 2017: 108).

19. yüzyılda liberalizm akımının gerilemeye başlaması ile bizatihi bir varlık olan bireylerden değil; tek tek bireylerden üstün, devlet içinde var olan bir toplumdaki söz edilmeye başlandı. Bu doktrin ise "kolektivizm" olarak adlandırılmaktaydı. Liberalizmin devlet gücünü sınırlandırma fikri modası geçmiş olarak görülerek değişmeye başlamıştı. Kolektivistler eleştirilerini özel mülkiyet ve pazar ekonomisi yoluyla üreticilerin belli bir düzen içinde ilerlemesi üzerine yoğunlaştırdılar. Sosyalist ve sosyal demokratlar kapitalizme saldırarak devlet gücünün genişlemesini ve bireyler arasındaki özgür işbirliği alanlarının daralmasını talep ettiler (Raico, 2002: 137).

Klasik liberalizmde olduğu gibi Neo-Klasik liberalizm düşüncesinin de temel değeri bireydir. Neo-liberali düşünce bireyi sosyal, siyasal ve ekonomik hayatın merkezine yerleştirmiştir. Birey başlı başına bir değerdir ve tüm kolektif unsurların üstündedir. Modern liberalizmin topluma

verdiği öncelik Neo-liberalizmde yerini bireye bırakmıştır. Neo-liberalizm bireyi bir değer olarak görmekte ve önündeki tüm engellerin kaldırılmasını istemektedir. Neo-liberal düşünceye göre bireyin isteklerini gerçekleştirmesinin önünde devlet engel teşkil etmektedir. Devlet müdahalesinin olmadığı bir sistemde bireyler çok daha özgür olacaktır. Bireyin özgürlüğünü sınırlayan sadece devlet değildir. Diğer bireylerin eylemlerinden, dini kurallar ve gelenekten gelen sınırlamaların da giderilmesi gerekmektedir. Bunun için bireyin hiçbir otoritenin müdahale edemeyeceği bir etkinlik alanına sahip olmasının siyasal ve toplumsal örgütlenmenin temelini oluşturacağı varsayılır (Erdoğan, 2003: 64).

Neo-liberaller bireyi hem devletten hem de diğer bireylerden korumayı gerekli görmektedir. Bireyin amaçları, arzuları, inançları kısacası yaşamı diğer bireylerden farklıdır. Her birey eylemlerini kendi yaşam tarzına uygun şekilde gerçekleştirmektedir. Ortak bir hareketten bahsetmek zordur. Bu sebeple bireyin bir başka birey üzerinde baskı kurarak kendi inançlarını ve yaşam tarzını benimsetmeye çalışması kabul edilemez. Birey tam bir özgürlük halinde yaşantısına devam etmelidir (Kapuoğlu, 2018: 32).

Klasik liberalizm ve Neo-liberalizm anlayışında bireyden bahsetmişken liberteryenlerin birey anlayışına da değinmek gerekir. Liberal ve liberteryen teoriler arasında sınır çizmek hiç de kolay değildir. Her ikisi de bireysel özgürlüğün artırılması konusunda uyuşmaktadır. Her ikisi de insan hakları teorisine sıcak bakmaktadır. Ayrıştığı nokta ise, liberallerin devlet gücünün temkinli bir şekilde ele alınması gerektiği görüşü ile liberteryenlerin devletin gereksiz bir kötülük olduğu şeklindeki görüşü arasındadır. En önemli farklılık noktası ise liberteryenlerin haklarımızı özel mülkiyetin bir formu olarak görmeleridir. Birey kendi kişiliği ve yeteneklerinin sahibidir. Haklarımızın iki kaynağı vardır. Bunlar kendimiz, kapasitemiz üzerindeki sahipliğimiz ve diğer insanlar tarafından bize verilen her türlü kaynak üzerindeki taleplerimizdir. Devlet bu hakların güvenliğini sağlamaktan daha fazlasını yapamaz. Ne devlet ne de başka biri işlemiş oldukları bir suç yoksa insanların mülklerini zorla başka birine dağıtma hakkına sahip değildir (Ryan, 2017: 111-112).

3.7. Özgürlük Kavramı

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde özgürlük, “herhangi bir koşulla sınırlanmama, zorlamaya kısıtlanmaya bağlı olmaksızın düşünme ve davranma durumu” olarak tanımlanmaktadır (Akalin, 2012: 588). Başka bir tanıma göre ise özgürlük, kişinin yapmak istediği bir konuda herhangi bir kısıtlama altında olmaması durumudur (Erdoğan, 2003: 13). Kısacası özgürlük kısıtlanmamışlık durumu olarak ifade edilmektedir. Bireyin her istediğini yapabilmesi ve istediği şekilde davranabilmesi mutlak ya da sınırsız özgürlük anlamına gelmektedir. Mutlak özgürlük için dışarıdan herhangi bir baskı ve zorlama olmamalı, birey hareketlerinde bağımsız olmalı ve serbestçe hareket edebilmelidir. Ancak birey her istediğini yapmaya kalkışırsa diğer bireylerin

özgürlüğü zarar görecektir. Bu sebeple mutlak özgürlük diğer bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanması sorununu ortaya çıkarmaktadır (Aktan, 2015: 56).

Özgürlük kavramı “yetenek” ya da “istenilen bir şeyi yapmaya muktedir olma” şeklinde ele alınmamalıdır. Çünkü insanın her istediğini yapması doğal ve fiziksel olarak mümkün değildir. Özgürlüğü doğal bir olgu olarak değil de sosyal bir olgu olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Aynı zamanda insanın her istediğini satın alabilmesi de onun özgür olduğu anlamına gelmez. Bireyler parasal açıdan belli bir satın alma imkanına sahiptir bu sebeple özgürlüğü maddi özgürlük olarak ele almak doğru değildir. Özgürlük kavramı bazen de “bağımsızlık” kavramıyla aynı anlamı teşkil etmektedir. Bir ülkenin bağımsız olması özgür olması olarak yorumlanmaktayken, başka bir ülkenin boyunduruğu altında olması özgür olmadığı anlamına gelmektedir (Aktan, 2015: 56-57). Özgürlük kavramı farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Doğal özgürlükler insanların herhangi bir fark gözetmeksizin sahip olduğu özgürlüklerdir. İnsanın fiziki varlığa sahip olma özgürlüğü, baskı ve zorlama olmadan yaşama özgürlüğü gibi özgürlükler insanların sahip olduğu doğal hak ve özgürlüklerdir. Doğal hak ve özgürlükler bazı yazarlar tarafından da klasik, geleneksel hak ve özgürlükler olarak adlandırılmaktadır. Doğal haklar aynı zamanda negatif özgürlükler olarak adlandırılmaktadır. Negatif özgürlük dışarıdan herhangi bir müdahale olmadan bireyin serbestçe hareket edebilmesi demektir. Pozitif özgürlük ise devletin müdahalesi ve bireylerin özgürlüklerinin sınırlandırılması ile elde edilmektedir. Örneğin konut hakkı, eğitim hakkı devletin sağlayacağı türden haklardır. Pozitif özgürlüklerin sağlanabilmesi için bireyler çalışmalarını sonucu elde ettikleri değerlerin bir kısmını diğer bireyler ile paylaşmak durumundadır. Bu sebeple pozitif özgürlüklere “mübadeleci haklar” da denilmektedir (2015: 58-59).

Montesquieu, özgürlüğü çok farklı anlamlarda kullanmış ve bunu bazı örnekler vererek açıklamaya çalışmıştır. Özgürlük bazılarına göre yöneticiyi seçmek bazılarına göre ise seçilen bir yöneticiyi görevinden uzaklaştırmaktır. Bazılarına göre şiddete başvurmak iken bazılarına göre başka bir milletin boyunduruğu altına girmektir. Bazı tanımlara göre de özgürlük bir insanın istediğini yapabilmesidir. Montesquieu bu tanımların hiçbirini kabul etmemektedir. Ona göre özgürlük bir devlet düzeni içerisinde yasaların izin verdiği şeyleri yapmak, yasaların izin vermediği şeyleri ise yapmamaktır. İnsan kendini güvende hissettiği ölçüde özgürdür. Siyasi özgürlük ise güçlü bir muhalefetin varlığı ile mümkün olmaktadır. Yani iktidar daha güçlü bir iktidar ile sınırlanmalıdır. Siyasal özgürlüğün gerçekleşebilmesi için yasaların sınırının aşılması gerekmektedir. İktidarın iktidarla sınırlandırılabilmesi için devleti meydana getiren kuvvetlerin ayrılması ve yetkilerinin belirlenmesi gerekir. Siyasal özgürlük ancak bu şekilde elde edilebilir (İşçi, 2012: 295).

Liberalizmin çağdaş düşünürlerinden Hayek ve Berlin’in özgürlük tanımlarına da göz atmamız uygun olacaktır. Hayek’e göre özgürlük, bir başkasının iradesine kati surette tabi olmanın aksine, insanın kendi kararlarına ve planlarına göre hareket etme imkanına sahip olması anlamına

gelmektedir (Hayek, 2013: 38). Hayek'in tanımında birey ve özgürlük iç içedir. Berlin'e göre ise geniş anlamıyla özgürlük, bireylerin içinde buldukları toplumun kuralları karşısında özgür olması anlamına gelmektedir. Özgürlük, bireylerin sergiledikleri davranışları önünde hiçbir engelin bulunmaması durumudur (Çapan, 2015: 19).

Negatif ve pozitif özgürlük kavramlarını ilk kez kapsamlı olarak inceleyen İsaiah Berlin olmuştur. Berlin'e göre negatif özgürlük bireyin yaptığı davranışlarda diğer bireyler tarafından konulan herhangi bir engel olmamasını ifade etmektedir (Çapan, 2015: 19). Kısacası birey kendi alanına müdahale edilmediği sürece özgürdür yani müdahalenin her türlü özgürlüğü yok etmektedir. Berlin'e göre pozitif özgürlük, bireyin kendi kendisinin efendisi olmak istemesiyle ortaya çıkmıştır. Bireyin yaşamı ve kararları herhangi bir dış güce değil, kendisine bağlı ise ve birey bir nesne değil özne durumunda ise; dışarıdan bireyi etkileyen nedenler tarafından değil, kendine ait olan bilinçli amaçlar ve nedenlerle hareket edebilecek durumda ise pozitif özgürlükten söz edilebilir (Çapan, 2015: 156).

Pozitif özgürlük kavramını ilk savunan düşünürlerin başında Thomas Hill Green gelmektedir. Green, pozitif özgürlüğü eserinde şu şekilde açıklamaktadır (Tunçay, 1980'den aktaran: Aktan, 2015: 59):

Muhtemelen hepimiz özgürlüğün, doğru olarak anlaşıldığında, en büyük nimet olduğunda birleşiriz; ona erişmek, yurttaş olarak bütün çabalarımızın gerçek amacıdır. Ancak, özgürlükten söz ettiğimizde, bununla ne anlatmak istediğimizi dikkatlice düşünmeliyiz. Bununla sadece sınırlamalardan ve zorlamalardan bağımsız olmayı anlamalıyız. Sadece, neyi istediğimiz önemli olmaksızın, dilediğimizi yapmayı anlamalıyız. Yüksek bir değeri olan bir şey olarak özgürlükten söz ettiğimizde, yapmaya ve zevk almaya geçecek bir şeyi yapmak ve ondan zevk almak konusundaki pozitif bir güç ya da kapasiteyi ve de başkalarıyla ortak olarak yaptığımız ve zevk aldığımız bir şeyi ifade ederiz.

İsaiah Berlin "İki Özgürlük Kavramı" adlı makalesinde özgürlüğün farklı yorum ve anlamlandırmasını yapmıştır. Berlin, özgürlüğü negatif ve pozitif özgürlük olarak ikiye ayırmıştır. Negatif özgürlük ifadesi şöyledir; bir kimsenin veya bir grubun özgürlüğü bir başkasının eylemlerine müdahale etmediği ölçüdedir. Siyasi özgürlük, bir kimsenin başkaları tarafından engellenmeden hareket edebildiği alandır. Bu alan başkaları tarafından asgari düzeyin altına indirilirse özgürlüğü kısıtlanan birey cebre maruz kalmış veya köleleştirilmiş olarak tanımlanabilir. Cebir, özgürce hareket edilebilecek alana başka insanların bilinçli müdahalesini ifade eder. İnsanlar tarafından bir amaca ulaşmaktan engellenmek siyasi özgürlükten yoksunluktur. Pozitif özgürlük ifadesinde ise, özgürlük kavramının pozitif anlamı bireyin kendisinin efendisi olma isteğinden kaynaklanır. Bireyin hayatı ve kararları başka bir güce değil de kendine bağlı olmalıdır. Birey başkalarının değil, kendi eylemlerinin aracıdır, olayların nesnesi değil öznesidir. Dışarıdan gelen sebeplerle değil kendi belirlediği bilinçli amaçlarla hareket etmek ister. Kendisi için karar verebilen, kendine ait amaçları ve politikaları olan, kendi kendini yöneten bir fail olmak ister. Yani

birey düşünen, irade eden, tercihlerinin sorumluluğunu üstlenen, eylemde bulunan bir varlık olduğunun bilincindedir. Birey bunun doğru olduğuna inandığı ölçüde özgürken, böyle olmadığını anladığı ölçüde köleleştirilmiştir (Gürpınar, 2016: 209-221).

Mill'in kuramında iki tür özgürlük vardır. Birincisi “bireysel özgürlük ilkesi” adını verdiği başkaları üzerinde zararlı sonuçlar yaratmayan ilkedir. İkincisi ise toplumun üzerinde müdahale hakkı bulunduğu fakat özgürlüğün müdahale ve baskıya oranla daha iyi sonuç verdiği için müdahale edilmediği alanlara tanınan “duruma özgü koşullar” ilkesidir. Ekonomik özgürlük ikinci ilkeye girmektedir. Ticaret yapan bir kişi başka insanların ve daha genel anlamda toplumun çıkarını etkilemektedir. Yani ticaret toplumsal bir etkinliktir. Ticaret yapan kişinin eylemi ilkeler açısından toplumun yetki alanına girmektedir. Ticaret ve ticari mallarla ilgili yönetmelikler birer kısıtlamadır ve toplumun sınırlamayla yetkili olduğu alanını ilgilendirmektedir (Vergara, 2014: 91).

3.8. Liberalizmin Temel Taşı Olarak Özgürlük

Liberalizmde en fazla vurgu yapılan kavramlardan biri de özgürlük olmuştur. 19. Ve 20. Yüzyıldaki düşünürler de dahil olmak üzere klasik liberalizmde hemen her düşünürün odak noktası özgürlük kavramı olmuştur. Özgürlük kavramı hakkında en çok bilinen eserler Mill'in “Özgürlük Üzerine”, Isaiah Berlin'in İki Özgürlük Kavramı ve F.A. Hayek'in Özgürlüğün Anayasası isimli kitaplarıdır. Bu üç kitapta liberalizmin özgürlük anlayışı da yer almaktadır. Liberalizmin bir özgürlük teorisi olarak ortaya çıkması, özgürlük kavramının liberalizm için çok önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Kapuoğlu, 2018: 19).

Etimoloji liberalizm ile özgürlük arasında bir bağa işaret etmektedir. Liberal sözcüğünün hoşgörü, geniş fikirlilik ve cömertlik gibi yan anlamları olsa da bireysel özgürlüğü verdiği önemden dolayı birçok liberal siyasal pozisyonun kalbine yakın olduğu bir gerçektir (Waldron, 2017: 190).

Liberal özgürlük anlayışının üç temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi, özgürlüğün bireysel bir durum olmasıdır. Yani özgürlüğün öznesi toplum, sınıf gibi toplu bir varlık biçimi değildir, sadece birey olarak insandır. İkinci özellik, çoğu liberale göre özgürlük politik bir değer olarak kabul edilmektedir. Siyasal anlamda özgürlük siyasi baskıdan korunma durumunu ifade etmektedir. Üçüncü özellik ise özgürlüğün negatif bir değer olarak görülmesidir (Erdoğan, 2006: 152).

Ludwig von Mises (2016: 65) her işçinin özgür olduğu bir dünyanın en yüksek üretim gücüne sahip olacağı ve bunun da herkesin çıkarına olduğu görüşünü ifade etmiştir. Eğer insanlık işçileri esir tutmaya devam etseydi son elli yılda gerçekleşen ekonomik gelişimlerin hiçbiri mümkün olmazdı.

Liberaller için özgürlük, üstün bir siyasi erdem olan özgürlüğün günümüzde anlamı ve türleri hakkında değişik anlamlandırma çabaları devam etmektedir. Pozitif özgürlük, negatif özgürlük, bireysel özgürlük, toplumsal özgürlük gibi özgürlüğün değişik türlerinden söz edilmektedir. Tüm bunlardan farklı olarak Hayek'te de farklı tanımlama ve sınıflandırma çabası olduğunu görmekteyiz. Hayek'e göre özgürlük; bir insanın başkalarının baskısı ve zorlaması olmadan hareket edebilmesidir. Ona göre özgür olmak, bir insanın onu belirli bir şekilde davranmaya zorlayacak bir kimsenin iradesi altında kalmadan, kendi kararlarına uygun bir şekilde eylemde bulunabilmesi imkânıdır. Kısacası özgürlük, "başka birinin keyfi isteğinden bağımsız olmak" durumudur. Yukarıda sözünü ettiğimiz özgürlük türleri Hayek'e göre gerçek özgürlük türlerini karşılamamaktadır. Hayek'e göre gerçek anlamda özgürlüğün üç türünden bahsedebiliriz: Siyasal özgürlük, iç yâda metafizik özgürlük ve iktidar anlamında özgürlük. Siyasal özgürlük, bireylerin siyasal süreçlere, yasama faaliyetlerine ve yönetimin denetlenmesine katılmasıdır. İç özgürlük bireyin din, gelenek gibi vicdani öğelerden sıyrılarak aklı ile hareket etmesidir. İktidar olarak özgürlük ise istediğimiz her şeyi yapabilme yeteneğine sahip olmamızdır (Safi, 2018: 1778-1779).

Hayek, klasik liberaller gibi negatif anlamda bireysel özgürlükten yanadır. Bireysel özgürlük başkalarının zorlama ve müdahalesinden uzak olmak demektir. İç özgürlük insanın eylemini kendi bilinçli iradesiyle yönlendirmesi anlamına gelmektedir. İktidar anlamında özgürlük ise insanın imkanlarının artırılması için her türlü yasal tedbire başvurusudur. Bu da bireysel özgürlüğün yok edilmesine yol açabilir. Bireysel özgürlük insanlığın maddi ve kültürel anlamda ilerlemesine imkan sağlamaktadır. İlerlemenin temelinde bilginin elde edilmesi ve kullanılması bulunmaktadır. Hayek'in vurguladığı özgürlük toplumsal ilerlemenin bir aracıdır (Erdoğan, 2006: 59).

Bütün liberaller gibi Mill de, bireylerin istediklerini yapabilecekleri, toplumun, yasaların ve kamuoyunun baskı uygulayamayacağı bir alanın sınırlarını belirlemek için çalışmaktadır. Bu alan için en iyi sınır ise herkesin mutluluğunu geliştirmeye en elverişli sınırdır. Bu sınırı oluşturmak için Mill iki ilkeye başvurmuştur. Mill birinci ilkeye "bireysel özgürlük ilkesi" adını vermiştir. Birey bu alan içinde istediğini yapma hakkına sahiptir. Diğer bir deyişle toplum bu alana baskı uygulama hakkına sahip değildir. İkinci ilkesi ise "duruma özgü koşullar" ilkesidir. Bu ilke, toplumun zor kullanma hakkına sahip olduğu alanlarda etkinlik zeminleri belirler. Bu zeminlerde bu etkinlik türüne bireye hareket serbestliği tanıyarak daha iyi bir şekilde ulaşmaktadır. "Bireysel özgürlük ilkesi" nin ilgili olduğu eylemler başkaları üzerinde zararlı sonuçlar doğurmamaktadır. Bu eylemler konusunda birey mutlak özgürlüğe sahip olmalıdır. Mill, ilkesinin haklılığını göstermek için üç gerekçe ileri sürmektedir. Birincisi, bireysel özgürlük kişiyi acı çekmekten kurtararak mutluluğunu artırmaktadır. Çünkü kişi tasarladığı yaşam tarzına göre hareket etmenin yasak olduğunu gördüğünde acı çekecektir. İkincisi, bireysel özgürlük yeni yaşam tarzlarını denemek ve mutluluğu artırmak için gereklidir. Üçüncüsü ise devlet ya da kamuoyu kişilerin özel alanına müdahale ettiğinde bunu yanlış yerde ve hatalı bir biçimde yapmaktadır. "Bireysel özgürlük ilkesi" özgürlüğe çok geniş bir faaliyet yelpazesi sağlamaktadır. Ancak müdahale etmenin yararlı olup olmadığı her

durum için ayrıca belirlenmelidir. İşte bu durumda Mill'in ikinci ilkesi devreye girmektedir. Örneğin anne babaların çocuklarına eğitim sağlaması ve besleme tarzları bireysel özgürlük alanına değil toplumun yetki alanına dahil olmaktadır. Çünkü bu eylemler başkaları üzerinde de etkili olmaktadır. Toplum bu alanlarda yasaya uygun olarak düzenlemeler yapabilir. Ancak beslenme konusunda yarar ölçütü anne babadır, toplum uzak durarak müdahale hakkını saklı tutmalıdır. İşler kötüye giderse toplum cezalandırmak üzere hazır beklemektedir. Bu durumda özgürlük “the particular expediencies of the case” (durumun özel yararları) ilkesi gereği tanınır. Bu özgürlüğün tanınmasındaki amaç emirler yağdırmak değil daha iyi bir durumun sağlanmasıdır (Vergara, 2014: 85-90).

3.9. Üç Liberalizm Geleneğinde Özgürlük Anlayışı

Klasik liberalleri en çok tanımlayan özellik bireysel özgürlüğe verdikleri değer ve önceliktir. İnsanlar güvenlik, dürüstlük, sadakat gibi farklı değerlere de sahip olmasına rağmen söz konusu toplumsal hayat olunca bireysel özgürlüğün azami ölçüde olması gerektiğine inanmaktadırlar. Klasik liberalizme göre insanlar istedikleri şekilde hayatlarını sürdürebilmelidir. Diğer bireyler ve otoritelerden gelen sınırlamalardan yalnızca gerekli olanlar kabul edilebilir. Özgürlük mutlak değildir çünkü bir kişinin özgürlüğü bir başkası ile çatışabilir. Mesela herkesin seyahat özgürlüğü vardır, herkesin aynı anda aynı yere yerleşmesi mümkün değildir. Aynı zamanda özgürlük zor kullanmak, saldırmak, öldürmek de değildir. Bu durumlar diğerlerinin özgürlüğünün ihlal edilmesine sebep olur. Klasik liberaller, kişiler ve devletlerin faaliyetlerinin ne olması gerektiği hakkında tam bir uzlaşmaya varamamıştır. Uzlaşılan en geniş nokta ise bireysel özgürlüğün azamiye çıkarılması ve özgürlüğün sınırlandırılması için oldukça geçerli nedenlerin olmasıdır. Klasik liberaller bireysel özgürlük ya da serbestiyet karinesinin varlığına inanmaktadırlar. Özgürlüğün yaşantımızın her alanında azamileştirilmesini isterken bu sonuca farklı zeminlerde yaklaşmaktadırlar. Klasik liberallerden doğal haklar savunucusu olanlar özgürlüğün tanrı ya da doğa tarafından verildiğine inanırken; bazıları özgürlüğün toplumsal sözleşmeye dayandığını ve insanların doğa durumunda karşılaştığı kaostan kaçmak için bunda uzlaştığını iddia etmektedirler. Yine bazıları özgürlüğün ilerlemenin temel gereksinimi olduğunu söylerken; bazıları da özgürlüğün insan olmanın temel değeri olduğunu iddia etmektedirler. Faydacı liberallere göre ise özgürlük toplumun bütününün refahını en üst seviyeye çıkarmanın en iyi yolu olduğu için değerlidir (Butler, 2018: 21-23).

Klasik liberaller için özgürlük esastır. Bu özgürlük anlayışı, diğer bireyler ve onların yarattığı kurumlar tarafından sınırlandırılmamakla ilgilidir. Özgürlük fiziksel bir sınırlılıkla ilgili değildir. Bazı düşünürler ise özgürlüğe pozitif açıdan bakmaktadır. Onlara göre gerçekten özgür olabilmek için bu özgürlüğü kullanmaya izin veren güce sahip olunmalıdır. Eğer bir Rolls-Royce alamıyorsanız ona sahip olma özgürlüğünüz yoktur. Eğer bazı bağımlılıklarınız varsa yine yeterince özgür değilsiniz demektir. Özgür olabilmek için eylemlerinizin sizin olması yanı sıra

muhakeme edilmiş olması da gerekir. Klasik liberalizm pozitif özgürlük fikrine kuşkuyla yaklaşmaktadır. Hayek'in açıkladığı üzere, bu görüş güç ve özgürlüğü birbirine karıştırmaktadır. İnsanlar Rolls-Royce almakta özgür iken satın alma güçleri olmayabilir. Bu ikisinin birbirine karıştırılmaması gerekir (Butler, 2018: 53).

Modern liberalizmin en temel özellikleri arasında bireysellik ve pozitif özgürlük bulunmaktadır. Modern liberalizmin bireye bakış açısı incelenirken öncelikle John Stuart Mill'in fikirleri üzerinde durmak gerekir. Mill, klasik ve modern liberalizm arasındaki köprüyü oluşturmakta ve fikirleri "liberalizmin kalbi" diye tanımlanmaktadır. Mill'in "*Özgürlük Üstüne*" adlı eserinde ifade ettiği fikirleri modern liberal düşünceye önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Mill'e göre her birey kendi bedeni ve zihni üzerinde egemenliğe sahiptir. Mill özgürlüğü, "bireyin kendi eylemleri üzerinde herhangi bir kısıtlama olmaması" olarak tanımlamaktadır. Ona göre özgürlük pozitif ve inşa edici bir güçtür ve bireye kendini gerçekleştirme, özerklik sahibi olma yeteneği vermektedir. Mill, aşırı ölçüde bireyselliğe inanmaktaydı. Mill basit hazların peşinde koşmayı değil, kişinin kendini geliştirmesi ile ilgilenmiştir. Doyuma ulaşmış bir aptal olmaksızın, doyumsuz bir Sokrates olmayı tercih edeceğini belirtmiştir. İhtiyaçların tatmini yerine insanın gelişimine vurgu yapan gelişmeci bireysellik modelinin temellerini atmıştır (Heywood, 2016: 75-76).

Mill'e göre otoriter bir devlette bireyler ahlaki ve zihinsel olarak kendilerini geliştiremezler bu sebeple yönetimin iktidarı sınırlandırılmalıdır. Aynı zamanda bireyin kendini gerçekleştirme açısından devlet müdahalesinin gerekli olduğunu da kabul etmiştir. Bu fikirlerinden dolayı Mill, 19 ve 20. yüzyıl liberalizmleri arasında köprü konumundadır. Devletin eğitim, sağlık gibi bazı konularda müdahale etmesi gereklidir. Bu tür müdahaleci önlemler bireyin kendini gerçekleştirme açısından fayda sağlayacaktır. Mill bütün sınıfların devlet yönetiminde söz sahibi olması gerektiğini ve etkin katılımının sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca kişinin kaç oya sahip olabileceğini belirleyeceği bir çoğul oy sistemini de önerir. Mill çağdaşlarından farklı olarak kadınlara oy hakkını savunmuştur. Ona göre kadın erkek ayrımı olmadan bütün insanlar zihinsel kapasitelerini geliştirme hakkına sahiptir. Bu sebeple kadınlara oy hakkı da dahil her türlü eşitliğin sağlanmasını savunmuştur. Mill, başkasını köleleştirenlerin kendilerini de köleleştirdiğini söyleyerek insanlık tarihinde özgürlükçü geleneği temsil etmiştir (Berktaş, 2007: 78-79).

Mill, devlete karşı bireylerin haklarını öne sürmüştür. Mill'e göre devlet bireyi korumak adına, çoğunluğun yaşam tarzına ilişkin inançlarını dayatarak müdahalede bulunmamalıdır. Bir bireyin özgürlüğü onun amaçlarına ulaşabilmek için dilediğini yapma hakkına sahip olması demek değildir. Aynı zamanda diğer bireyler de aynı hakka sahiptir ve bireyin bunu kabul etmesi gerekmektedir (Çağla, 2007: 58).

İlk liberal düşünce ile en açık ayrılış 19. yüzyılda T. H. Green'in çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Green, klasik liberalizmin savunduğu kar peşinde koşmanın toplumda adaletsizlik yarattığına ve küçük bir grubun ekonomik zenginlik elde ettiğine inanmıştı. Green de Mill gibi insanların kendi çıkarları peşinden koştuğu liberal anlayışı reddetmiştir. Green'e göre birey sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal sorumluluklara da sahiptir bu nedenle diğer bireylerle empati bağı kurmalıdır. Green bu fikirlerinden dolayı sosyalist liberal olarak tanımlanmıştır. Ayrıca özgürlüğün klasik liberal yorumuna karşı çıkmış negatif özgürlüğe inanmak yerine, özgürlüğün pozitif terimlerle anlaşılması gerektiğine inanmıştır. Green'e göre negatif özgürlük birey üzerindeki harici kısıtlamaları kaldırmakta ve bireye seçme özgürlüğü sağlamaktadır. Böylelikle işletmeler mümkün olan en ucuz iş gücünü seçmektedir. Örneğin yetişkinler yerine çocuklar istihdam edilebilmektedir. Bu da toplumda sömürüye yol açmaktadır. Negatif özgürlük siyasi ve hukuki kısıtlamaları işaret ederken; pozitif özgürlük, özgürlüğün toplumsal eşitsizlik tarafından da tehdit edilebildiğinin farkına varmaktadır. Bu da devlete bakış açısının gözden geçirilmesine yol açmaktadır. Devlet, bireyleri toplumsal kötülöklere karşı koruyarak özgürlüğü yok etmek yerine onun genişlemesini sağlayabilmektedir. Böylece, modern liberaller eski minimal devlet anlayışı yerine toplumsal ve ekonomik sorumluluklar üstlenen etkin bir devleti getirmek istemektedirler. Modern liberalizm bu fikirlerle sosyalizme yaklaşmakla birlikte toplumu bireyin önüne koymuş değildir. Devletin insanları iyi olmaya zorlamak yerine daha ahlaki kararlar alabilecekleri koşulları yaratmalıdır. Modern liberalizmde devlet ile birey arasındaki denge değişmiştir fakat bireyin ihtiyaçlarına duyulan bağlılık aynıdır. Modern liberalizmde birey kendi hayatının sorumluluğunu üstlenmeli kendi kendine yetmelidir ve bunun gerçekleşmesi için mümkün olan koşullar sağlanmalıdır. Modern liberalizmin temel itici gücü bireylerin birbirlerine yardım etmelerini mümkün kılma arzusudur (Heywood, 2016: 76-77).

Green, Mill gibi piyasa ahlakına karşı çıkarak hiç müdahalede bulunmayan devletin toplumu yoksulluğa ve cehalete sevk ettiğini savunmaktadır. Ona göre devlet bir yandan bireysel özgürlükleri korumalı bir yandan da reformlar yaparak ortak çıkarları güvence altına almalıdır. Liberal bir toplum, bireylerin ahlaki ve insani kapasitelerini gerçekleştirmelerini sağlayan bir toplumdur. Devlet sosyal reformlarla sağlık, eğitim, barınma gibi ihtiyaçları sağlamaları ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmalıdır. Green ve Hobhouse gibi liberaller birey kavramı üzerinde durmuşlardır ve bu kavramı kullanarak devletin müdahalesini savunmuşlardır. Birey kendi çıkarları peşinde koşmak yerine toplumsal sorumluluk sahibidir. Yani modern liberalizmde bireycilik hırs ve çıkar peşinde koşmaktan ziyade bireyin kendini geliştirme felsefesidir. Sonuç olarak çağdaş sosyal liberaller fırsat eşitliğini sağlayan, insanları yoksulluk cehalet gibi kötülöklere koruyacak devlet müdahalelerini desteklemektedirler (Berktaş, 2007: 80-81).

Green'e izleyen liberallerden Leonard T. Hobhouse da devlet faaliyetleri ile bireysel özgürlüğü bağdaştırmaya çalışmıştır. Ona göre bireysel çıkarlar yerini işbirliği ve ortak yaşama

sorumluluğuna bırakmalıydı. Kamu mülkiyeti ve artan oranlı vergiler gibi reformlarla kazanç ve değerler topluluğun ortak amacına hizmet edebilir. Başka bir yeni liberal olan Hobson ise bireysel özgürlüğün önündeki engellerin devletin sınırlandırılması ile ortadan kaldırılmayacağını belirtmiştir. Bireyin önündeki ekonomik ve sosyal engeller ancak devletin pozitif faaliyetleri sayesinde kaldırılabilir. Bu sebeple liberal devlet sağlık, eğitim gibi konularda reformlar gerçekleştirerek onlara yeni fırsatlar yaratmalıdır. Hobson'un organik toplum görüşü devleti toplum organizmasının beyni olarak görmektedir. Birey ve grupların siyasal hayata katılmasını toplum organizmasının ihtiyaçlarına dayandırmıştır (Erdoğan, 2006: 53-54).

Green ve arkadaşları, toplumsal koşulların iyileştirilmesi açısından devlete olumlu bir rol yükleyerek *laissez-faire*'ci politikaları reddettiler. Devletin müdahale etmemesine dayanan negatif özgürlük anlayışından ziyade, devletin bireylerin özgürlüklerini korumak ve kendilerini gerçekleştirmelerini sağlamak için müdahalede bulunmasına dayanan pozitif özgürlük anlayışını savunmuşlardır. Green'e göre özgürlük yalnızca kısıtlanmamak değil, bireyin kendini gerçekleştirebilmesi ve bir şeyler yapabilme gücüne sahip olmasıydı. Örneğin yoksul bir ailede doğan bir çocuğun elinde kendini gerçekleştirebilmesine olanak sağlayan fırsatlar olmadığı sürece özgür olduğu söylenemez. Bu sebeple devlet gerekli koşulları sağlamak için müdahalede bulunmalı ve reformlar gerçekleştirmelidir (Berktaş, 2007: 82-83).

Görüldüğü üzere modern liberaller daha çok pozitif özgürlük anlayışını savunurken, neo-klasikler tıpkı klasik liberalizmde olduğu gibi negatif özgürlük anlayışını savunmaktadır. Negatif özgürlük, daha önce belirtildiği gibi müdahalenin yokluğu anlamına gelmektedir. Bu anlayışa göre bireye yapılan her türlü müdahaleye karşı çıkılmalıdır. Özgürlüğün önünde engel olarak görülen devletin müdahalesi sınırlandırılmalıdır. Çünkü bireyin özel alanına en büyük müdahale devletten gelmektedir. Negatif özgürlük anlayışı gereği, devletin hem ekonomi hem de bireyler üzerindeki baskısı en aza indirgenmelidir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Liberalizm modern Avrupa'nın ilk çağları olan 17. yüzyılda birey ve özgürlük düşüncesi temelinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde liberal düşünce feodal toplumdan modern topluma, mutlak monarşiden bireye dayalı devlet yönetimi düşüncesine geçiş sürecinde önem arz eden bir kavram olmuştur. Aynı zamanda birey özgürlük gibi birçok kavramın düşünsel arka planını oluşturmuştur.

Liberalizmin fikir insanları birey, akıl ve özgürlük kavramlarının ifade edildiği dönemde ortaya çıkmışlardır. Bu nedenle öncelikle birey ve bireyin özgürlükleri üzerinde durulmuş ve bu özgürlükleri sınırlandıran olgulara karşı mücadele edilmiştir. Örneğin klasik liberalizmin en önemli düşünürü olan Locke, güçlü bir birey özgürlüğü düşüncesi geliştirmiştir. Liberalizm, daima özgürlük kavramının istikrarlı bir şekilde savunucusu olmuştur. Bireyin önündeki müdahale ve engellerin yok edildiği bir yaşam şekli düşünülmüştür. Liberalizmin ortaya çıkışından günümüze kadar birey için talep ettiği özgürlük değişmemiştir. Ancak zaman içinde değişen yaşam şartları ile özgürlük ihtiyacı ve alanları da değişmektedir. Bundan dolayı liberalizmin özgürlük anlayışında da birtakım değişiklikler olmuştur. 17. veya 18. yüzyılda talep edilen özgürlük ile sonraki yüzyıllar aynı değildir. Değişen şartlarla birlikte liberalizmin bireye, özgürlüğe ve devlete bakış açısında da değişiklikler olmuştur. Böylece farklı liberalizm türleri meydana gelmiştir.

Liberalizm ideolojisi içerisinde üç çeşit gelenek tanımlanabilir. Bunlar; klasik liberalizm, modern liberalizm ve neo-klasik liberalizmdir. Klasik liberalizmin temel değeri bireydir. Birey başlı başına bir amaç olarak düşünülmekte, araç olarak kabul edilmemektedir. Klasik liberalizm toplumcu değil bireycidir ve negatif özgürlük anlayışına dayanmaktadır. Ayrıca müdahaleci devlet yerine sınırlı ve sorumlu devlet anlayışının olması gerektiğini savunmakta ve adaletin piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden gerçekleştiğine inanmaktadır. Klâsik liberalizmi, liberalizmin diğer türlerinden ayıran en önemli özelliği, devletin üstlendiği role ve sorumluluklarına ilişkindir. Klâsik liberalizm devlete liberalizmin diğer türlerinin verdiği role göre daha sınırlı bir rol vermektedir. Devletin özgürlük ve adaletle uyumlu olarak üstlendiği tek rol ve sorumluluk diğer bireyleri hukuki olarak kendilerine ait mülkiyetlerinde korumaktır. Klasik liberalizmde negatif özgürlük anlayışı vardır ve özgürlüğe karşı her türlü müdahale sınırlı olmalıdır.

Liberal düşünce tarihsel süreç içerisinde önemli aşamalardan geçmiş ve dönüşüme uğramıştır. Başlangıcı 17. yüzyıla kadar dayanan Klasik liberalizmin biri iktisadi diğeri siyasi olan iki boyutu vardır. Liberalizm ideolojisi en çok özgürlük, sınırlı devlet ve serbest piyasa ekonomisi ilkeleri ile dikkat çekmiştir.

Bireyi özgürlük alanı ve devletin rolü üzerinde duran liberalizm, yaşanan siyasi ve iktisadi olaylarla birlikte derinden sarsılmış ve değişime uğramıştır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yaşanan ekonomik olaylar klasik liberalizmin sorgulanmaya başlamasına sebep olmuştur. Klasik liberalizmin aksine pozitif özgürlüğü savunan, piyasanın başarısız olduğu zamanlarda devletin müdahalesini gerekli gören modern (sosyal) liberalizm anlayışı ortaya çıkmıştır.

Modern liberalizm ise 20. yüzyılda sanayileşmenin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Sanayileşme toplumda bazı grupları zenginleştirirken, özellikle işçi sınıfının yaşam ve çalışma şartlarının daha kötüye gitmesine sebep olmuştur. Değişen bu şartlarla birlikte liberallerin de devlete karşı tutumu değişmiş ve devletin klasik liberalizmdeki anlayışın aksine daha etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmuştur. Modern liberalizm klasik liberalizme göre daha kolektivist anlayışa sahiptir. Modern liberalizm, klasik liberalizmdeki negatif özgürlük anlayışının tersi olarak pozitif özgürlük anlayışını savunmuştur. Negatif özgürlük siyasi ve hukuki kısıtlamaları işaret ederken; pozitif özgürlük, özgürlüğün toplumsal eşitsizlik tarafından da tehdit edilebildiğinin farkına varmaktadır. Bu da devlete bakış açısının gözden geçirilmesine yol açmaktadır. Devlet, bireyleri toplumsal kötülöklere karşı koruyarak özgürlüğü yok etmek yerine onun genişlemesini sağlayabilmektedir. Böylece, modern liberaller eski minimal devlet anlayışı yerine toplumsal ve ekonomik sorumluluklar üstlenen etkin bir devleti getirmek istemektedirler. 19. yüzyıldaki minimal devlet anlayışı yerine 20. yüzyılda modern liberaller tarafından refah devleti anlayışı savunulmuştur. Modern liberallere göre devlet tarafından bireylere fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Bunu sağlamak için de devlet, eğitim, çalışma gibi bir takım hakları yurttaşlarına sunmalıdır. Eskinin minimal devleti yerine modern liberaller toplumsal ve ekonomik sorumluluklar üstlenen devlet anlayışını savunmuşlardır.

1929 Büyük Buhranının ardından devletin büyümesi ve ekonomideki rolünün artması birçok ekonomik sorunu da beraberinde getirmiştir. Liberallerin bu ekonomik sorunlara çözüm arayışları sonucunda neo-klasik iktisat okulları kurulmuş ve neo-klasik liberalizm geleneği doğmuştur. Neo-klasik liberalizm, klasik liberal geleneğe dönüşün bir ifadesidir. Neo-klasik liberalizmin en önemli düşünürlerinden biri olan Hayek'in toplumsal ve siyasi kuramı sınırlı devlet ve özgürlük zemini üzerine kurulmuştur. Neo-klasik liberalizm de klasik liberalizmde olduğu gibi negatif özgürlük anlayışı vardır ve özgürlüğe karşı her türlü müdahale sınırlandırılmalıdır.

Görüldüğü üzere neo-klasik liberalizm anlayışı modern liberalizme karşı klasik liberalizmin yeniden canlanması olarak ortaya çıkmıştır. Neo-liberaller aynı zamanda bireyi hem devletten hem de diğer bireylerden korumayı gerekli görmektedir. Bireyin amaçları, arzuları, inançları kısacası yaşamı diğer bireylerden farklıdır. Her birey eylemlerini kendi yaşam tarzına uygun şekilde gerçekleştirmektedir. Bireyin bir başka birey üzerinde baskı kurarak kendi inançlarını ve yaşam tarzını benimsetmeye çalışması kabul edilemez. Birey tam bir özgürlük halinde yaşantısına devam

etmelidir. Liberaller ve liberteryenlerin ayrıştığı nokta ise, liberallerin devlet gücünün temkinli bir şekilde ele alınması gerektiği görüşü ile liberteryenlerin devletin gereksiz bir kötülük olduğu şeklindeki görüşü arasındadır. En önemli farklılık noktası ise liberteryenlerin insan haklarını özel mülkiyetin bir formu olarak görmeleridir. Birey kendi kişiliği ve yeteneklerinin sahibidir. Hakların iki kaynağı vardır. Bunlar bireylerin kapasitesi üzerindeki sahipliği ve diğer insanlar tarafından onlara verilen her türlü kaynak üzerindeki talepleridir. Devlet bu hakların güvenliğini sağlamaktan daha fazlasını yapamaz. Ne devlet ne de başka biri işlemiş oldukları bir suç yoksa insanların mülklerini zorla başka birine dağıtma hakkına sahip değildir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M. Ali – Köker, Levent (1991), **Tanrı Devletinden Kral Devlete**, İmge Yayınları, Ankara.
- Akalın, Şükrü Haluk (2012), **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınevi, Ankara.
- Akarsu, Bedia (1975), **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Akbal, İsmail (2003), “Liberal-Muhafazakâr Demokratik Devlet: Neo-Liberal Devlet”, **Düşünen Siyaset**, 17, 243-262.
- Akın, İlhan (1968), **Temel Hak ve Özgürlükler**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Akıncı, Mehmet (2014), “Hayek’ in Sosyal ve Siyasal Teorisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 39, 73-90.
- Aktan, Coşkun Can (1995), “Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm”, **Amme İdaresi Dergisi**, 28(1), 3-32.
- (2015), “Özgürlük Felsefesi Üzerine”, **Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 7(2), 55-71.
- (2019), “Freiburg Okulu’nun Öğretisi: Ekonomik Düzen Teorisi, Ekonomik Anayasa Hukuku ve Sosyal Piyasa Ekonomisi”, Coşkun Can Aktan ve Hülya Derya (Ed.), **Freiburg Hukuk ve İktisat Okulu**, 1. Baskı içinde (47-87), SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları.
- Alan, Wolfe (1985), **Reagenizmin anatomisi: Sosyoloji, Liberalizm ve radikal sağ. Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası**, (Der. Ragıp Zorlukulu), Alan Yayınları, İstanbul.
- Aron, Rymond (1974), **Sanayi Toplumu**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Ateş, Toktamış (1994), **Demokrasi**, Ümit Yayıncılık, İstanbul.
- Avcı, Ercan (2010), **Liberalizm ve Hoşgörü İlişkisi, John Locke ve John Stuart Mill Örnekleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barragdarov, Rassime (2003), **Sanayi Devrimi Döneminde Din Anlayışı ve Doğurduğu Problemler**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barber, Benjamin (1995), **Güçlü Demokrasi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Barry, Norman (2004), **Modern Siyaset Teorisi**, (Çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin), Liberte Yayınları, Ankara.
- (2017), “Yeni Liberalizm”, Cennet Uslu (Ed.), **Liberalizm El Kitabı**, 2. Baskı *içinde* (301-350), Liberte Yayınları, Ankara.
- Bastiat, Frederic (1997), **Economic Harmonies**, (İng. Çev. W. Hayden Boyer), George B.D.Huszar (Ed.), Newyork Foundation for Economic Education.
- Berktaş, Fatmagül (2007), “Liberalizm – Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, H.Birsen Örs (Der.), **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, 1. Baskı *içinde* (49-114), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Biber, Ahmet Emre (2008), “Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1(16), 56-69.
- Butler, Eamonn (2018), **Klasik Liberalizm: Bir El Kitabı**, (Çev. Arda Akççek), Liberte Yayınları, Ankara.
- Byrce, James (1962), **Amerika Siyasi Rejimi**, (Çev. Türkkaya Ataöv), Türk Siyasi İlimler Derneği, İstanbul.
- Can, Nevzat (2010), “Siyasal Bir Felsefe Olarak Liberteryenizm”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10(2), 39-51.
- Crocetta, Roberta Modugno (2007), “Murray N. Rothbard’ın Anarko – Kapitalist Siyasal Teorisi”, (Çev. Mustafa Erdoğan), **Liberal Düşünce**, 12(45-46), 213-232
- Conway, David (2011), “Klasik Liberalizm”, (Çev. Atilla Yayla), **Liberal Düşünce Dergisi**, 16(64), 85-90.
- Çağla Cengiz (2007), **Mill**, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul.
- Çaha, Ömer (1999), “Liberalizmin Temel İlkeleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, 5(25), 38-55.
- (2001), **Dört Akım, Dört Siyaset**, Zaman Kitabevi, İstanbul.
- Çam, Esat (1977), **Siyaset Bilimlerine Giriş**, İ.Ü İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Çapan, Alişan (2015), **Isaiah Berlin: İki Özgürlük Arasında**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Çelik, Raşit (2016), “John Rawls’un Siyasal Liberalizmi ve Hoşgörü Üzerine”, **Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, 2016(27), 183-200.
- Çetin, Halis (2001), “Liberalizmin Temel İlkeleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2(1), 219-237.
- (2002), “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 3(1), 79-96.

- (2007), **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Orion Kitabevi, Ankara.
- Dahl, Robert, (2001), **Demokrasi Üstüne**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Daver, Bülent (1969), **Çağdaş Siyasal Doktrinler**, Doğan Yayınları, Ankara.
- Demirkol, Kadir (2011), “Liberal Demokrasilere Küreselleşmenin Etkisi ve Yenidünya Yapısı” Meltem Ünal Erzen (Ed.), **Tarihi, Kültürel ve Sosyal Paradigmaları İle Siyaset**, 1. Baskı içinde (447-526), Derin Yayınları, İstanbul.
- Derya, Hülya (2019), “Freiburg Hukuk ve İktisat Okulu” Coşkun Can Aktan ve Hülya Derya (Ed.), **Freiburg Hukuk ve İktisat Okulu**, 1. Baskı içinde (7-46), SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları.
- Dinçkol, Bihterin (2004), “Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville’nin Siyasal Kuramı”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, 3(5), 143-163.
- Duby Georges (1990), **Ortaçağ İnsanları ve Kültürü**, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Yayınları: Ankara.
- (1991), **Erkek Ortaçağ**, (Çev. M. Ali Kılıçbay), 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Dura, Yahya Can (2006), “Kamu Tercihi Teorisinde Kamusal Etkinlik Problemi”, **Türk İdare Dergisi**, 78(451), 107-115.
- Erdoğan, Mustafa (1990), “Liberal Düşünce Geleneği”, **Yeni Forum**, 11(252), 20-34.
- (1993), **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- (2003), **Dersimiz Özgürlük**, Pınar Yayınları, İstanbul.
- (2005) “Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni”, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, 1. Baskı içinde (23-102), İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2006), **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Orion Yayınevi, Ankara.
- (2010), **Anayasal Demokrasi**, 8. Baskı, Siyasal Yayınevi, Ankara.
- (2017), “Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri”, Cennet Uslu (Ed.), **Liberalizm El Kitabı**, 2. Baskı içinde (63-99), Liberte Yayınları, Ankara.
- Eştürk, Özlem (2006), **Türkiye’de Liberalizm: 1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Friedman, Milton (2011), **Kapitalizm ve Özgürlük**, (Çev. Doğan Erberk-Nilgün Himmetoğlu), 2. Baskı, Plato Film Yayınları, İstanbul.

- Gökşen, Sündüs (2016), **Alexis De Tocqueville'in Demokrasi Anlayışı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Görmez, Fatma Esra (2008), **Değer Kavramına Yeni Bir Bakış: Carl Menger**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göze, Ayferi (1987), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul. Gözler, Kemal (2007), **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Güriz, Adnan (1969), **Teorik Açından Mülkiyet Sorunu**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Gürpınar, Doğan (Ed.) (2016), **Özgürlüğün İdeolojisi – Liberalizm**, Liber Plus Yayınları, İstanbul.
- Hamitoğulları, Beşir (1986), **Çağdaş İktisadi Sistemler**, Savaş Yayınları, Ankara.
- Hayek, Fredrich August Von (1948), **Esaret Yolu**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara.
- (2009), “Liberalizm”, **Liberal Düşünce Dergisi**, (Çev. Ünsal Çetin), 14(55), 197-224.
- (2013), **Özgürlüğün Anayasası**, (Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), BigBang Yayınları, Ankara.
- Hepaksaz, Engin (2007), “Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 44(514), 89-109.
- Heywood, Andrew, (1997), “Demokrasi”, (Çev. Bican Şahin), **Liberal Düşünce**, 2(8), 108-121.
- (2016), **Siyasi İdeolojiler**, (Çev. Prof. Dr. Levent Köker), 10. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara.
- Hilav, Selahattin (1993), **100 Soruda Felsefe El Kitabı**, 6. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Huberman, Leo (1974), **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, (Çev. Murat Belge), Dost Yayınları, Ankara.
- Humboldt, Wilhelm von (2013), **Devlet Faaliyetlerinin Sınırları**, (Çev. Bahattin Seçilmişoğlu), Liberte Yayınları, Ankara.
- İşçi, Metin (2012), **Siyasi Düşünceler Tarihi**, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- Kalkan, Buğra (2007), **Frederic Bastiat'nın Siyaset Felsefesi ve Devlet Anlayışı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kapani, Münici (1988), **Politika Bilimine Giriş**, 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Kapuoğlu, Eda Çoban (2018), **Liberalizmde Özgürlüğün İmkani Problemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kızılboğa, Ruveyda (2012), “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi”, **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012(2), 91-109.
- Locke, John (1998), *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, (Çev. Melih Yürüşen), Liberte Yayınları, Ankara.
- (2012), **Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, (Çev. Fahri Bakırcı), 2. Baskı, Ebabel Yayınları, Ankara.
- Maillet, Jean (1983), **İktisadi Olayların Evrimi**, (Çev. Ertuğrul Tokdemir), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Mill, John Stuart (1986), **Faydacılık**, (Çev. Nazmi Coşkunlar), Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Mises, Ludwing von (1956), **The Anticapitalistic Mentality**, Nosrand Company, London.
- (2016), **Liberalizm**, (Çev. Yaman Öğüt), Liber Plus Yayınları, İstanbul.
- Özkök, Özlem (2010), **Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özyurt, Cevat (2007), “Tocqueville’de Demokratik Toplumun Doğası”, **Muhafazakar Düşünce**, 3(12), 23-43.
- Pekel, Vahide (1994), **Liberalizmden Yeni-Liberalizme Dönüşümün Nedenleri ve Boyutları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Popper, Karl (1967), **Açık Toplum ve Düşmanları 1**, (Çev. Mete Tunçay), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Raico Ralph (2002), "Yirminci Yüzyılda Klasik Liberalizm", **Liberal Düşünce Dergisi**, 7(28), 135-147.
- Rand, Ayn (2004), **Kapitalizm: Bilinmeyen İdeal**, (Çev. Nejdet Kandemir), 1. Baskı, Plato Film Yayınları, İstanbul.
- Ryan, Alan (2017), “Liberalizm”, Cennet Uslu (Ed.), **Liberalizm El Kitabı**, 2. Baskı içinde (101-139), Liberte Yayınları, Ankara.
- Sabine, George (1991), **Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, (Çev. Özer Ozankaya), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Safi, İsmail (2018), “Neo-Liberalizmin Öncüsü Hayek’in Toplumsal ve Siyasal Kuramı”, **OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 9(16), 1770-1793.
- Sakman, Sabahattin (1988a), “Terakki ve Hürriyetle Olan İlişkisi”, **Yeni Forum**, 9(210), 37-40.
- (1988b), “Karl Marx ve Bastiat”, **Yeni Forum**, 9(200), 29-33.
- Sallan Gül, Songül (2006), **Sosyal Devlet Bitti Yaşamın Piyasa!**, Ebabel Yayıncılık, Ankara.

- Sarıca, Murat (1973), **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Sarıçoban, Kazım (2012), “Avusturya İktisat Okulu, Temsilcileri ve Metodolojik İlkeleri”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, 4(1), 157-165.
- Sartori, Giovanni (1993), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Selik, Mehmet (1988), **İktisadi Doktrinler Tarihi**, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- Sezgin, Ömür (1989), **Çağdaş Siyasal Akımlar**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara.
- Smith, Adam (1985), **Ulusların Zenginliği**, (Çev. Ayşe Yunus-Mehmet Bakırcı), Alan Yayınları, İstanbul.
- (2006), **Ulusların Zenginliği**, (Çev. Haldun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Spencer, Herbert (1960), **The Man Versus The State**, The Caxton Printers, Ltd., Idaho, USA.
- (2013), **Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi**, (Çev. Mehmet Münir Erteğün), Pegem Akademi, Ankara.
- Şaylan, Gencay (2003), **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Taner, Ahmet (2013), “Çağdaş Liberalizmde Yeni Yol Ayrımı: Anarko Kapitalist Liberalizme Karşı Liberal Devletçi Liberalizm”, **Liberal Düşünce**, 18(69-70), 227-243.
- Türk Dil Kurumu (2019), “Güncel Türkçe Sözlük”, [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts\(10.04.2019\)](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts(10.04.2019)).
- Türk Hukuk Kurumu (1991), **Türk Hukuk Lügatı**, 3. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Türkkan, Erdal (1993), “İktisadi Liberalizm, Sosyal Adalet ve Demokrasi”, Atilla Yayla (Ed.), **Sosyal ve Siyasal Teori Seçme Yazılar**, 2. Baskı içinde (186-192), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Tocqueville, Alexis De (1962), **Amerika’da Demokrasi**, (Çev. Taner Timur), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, İstanbul.
- Uslu, Cennet (2009), **Doğal Hukuk ve Doğal Haklar**, Liberte Yayınları, Ankara.
- Üstel, Füsun (1999), **Yurttaşlık ve Demokrasi**, Dost Yayınları, Ankara.
- Vergara, Francisco (2014), **Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik**, (Çev. Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Waldron, Jeremy (2017), “Liberalizmin Kuramsal Temelleri”, Cennet Uslu (Ed.), **Liberalizm El Kitabı**, 2. Baskı içinde (187-222), Liberte Yayınları, Ankara.
- Yalçın, Aydın (1976), **İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi**, Ekonomik ve Sosyal Yayınları, Ankara.

Yaşar Ümütlü, Ayşe (2014), **John Stuart Mill ve Herbert Spencer’da Özgürlük Bağlamında Adalet Kıyaslaması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yay, Turan (1993), **F.A. Hayek’te İktisadi Düşünce**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

———— (2004), “Avusturya İktisat Okulunun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi”, **Piyasa Dergisi**, 11, 1-29.

Yayla, Atilla (1992), **Liberalizm**, Turhan Yayınları, Ankara.

———— (2000), **Liberalizm**, Liberte Yayınları, Ankara.

———— (2015), **Liberalizm**, 7. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Gamze YILDIRIM, 19.11.1991 tarihinde Erzincan İli Tercan İlçesi'nde doğdu. 2005 yılında Fevzi Efendi İlköğretim Okulu'nu; 2009 yılında Erzincan Milli Piyango Anadolu Lisesi'ni; 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdi. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı. 2016 yılında Kredi ve Yurtlar Kurumu'nda Yurt Yönetim Memuru olarak görev yapmaya başlayan YILDIRIM hala bu görevi sürdürmektedir.

YILDIRIM, evli ve bir erkek çocuk annesi olup İngilizce bilmektedir.